

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОВІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г.М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;
Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 02 від 28.10.2015 р. для «З.С.» №11 (політичні науки).
НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олександр Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
«Зовнішні справи», науковий журнал
2015, № 11. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

На 1-й стор. обкладинки: Ілюзія Простору. Фото Володимира Харченка

Україна 6 грудня відзначила День Збройних сил. Агресія сусіда змусила змінити наше ставлення до армії, а отже, і саму армію – технічно та кадрово.

Як запевняє керівництво держави, із кожним місяцем військова потуга України зростатиме не тільки за рахунок чисельності зброї, а й передусім, її модернізації. Це пов'язано не лише з необхідністю дати відсіч сусідським зазіханням з Півночі, а й напруженою ситуацією в усьому світі. Хвиля страшних терористичних актів, яка прокотилася нашою півкулею, війна у Сирії, гарячі точки планети, що, мов сплячі вулкани, у будь-який момент, спровоковані чиймись діями, можуть почати вивергати смертоносну лаву, не залишають вибору – збройні сили повинні бути в бойовій готовності.

Дехто проводить паралелі між віком людини і віком століття. За цією аналогією, підлітковий 15-й рік – один з найменш спокійних і керованих. А оскільки ми живемо ще й на початку нового тисячоліття, то прояви підліткової хвороби спрогнозувати важко. Однак одужання настає після кризи. Тому Золотий вік миру і взаєморозуміння між народами Землі неодмінно розпочнеться.

Є давня арабська притча про одного хворого селянина. Він не був старою людиною, але якесь невідоме захворювання звалило його в ліжку і змусило рідних сподіватися не на одужання, а на легку смерть. Однак хтось із сусідів згадав про старого відлюдника і суфія, який начебто виліковував невиліковне. Мудрець прийшов до сплячого бідолахи і схилився над ним, щось шепочучи на вухо. Страждальць прокинувся, і вони пошепки розмовляли. Потім суфій, не мовивши ані слова до інших, пішов. За кілька днів, на здивування всіх, селянин підвівся з ліжка абсолютно здоровий.

— Як ти зміг так легко перемогти хворобу? Що тобі сказав старець?

— Він сказав: «Не намагайся її перемогти. Полюби її».

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“», вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати в роздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

11

16

22

26

31

36

40

46

45

48

52

57

ПОЛІТИКА

5 Альянс підтвердив політичну та практичну підтримку України

6 *Сергій Шергін*. Суспільна модернізація та регіональна безпека: східноазійський варіант

11 *Сергій Троян*. Українсько-російські відносини і специфіка пострадянських інтеграційних процесів

16 *Ігор Горобець, Андрій Мартинов*. Європейський Союз і «велике переселення народів»

22 Держави пострадянського простору в умовах формування багатополосного світу: історичні уроки та перспективи (за матеріалами міжнародної наукової конференції)

ДИПЛОМАТІЯ

26 *Вячеслав Ціватий*. Інформаційно-аналітичне забезпечення як один із

пріоритетних напрямів реформування моделі дипломатії України: політико-інституційний аспект

31 *Іоланта-Анна де Вріс*. Нові медіа: ризики та можливості для Збройних сил Французької Республіки (політико-дипломатичний контекст)

СУСПІЛЬСТВО

36 *Віталій Космина*. Куба перед новими інституційними викликами

40 *Інна Костиця*. Геокультура Італії в трикутнику політологом «глобалізація - демократія - політична культура»

45 Україна: Свобода, Гідність, Креативність

БЕЗПЕКА

46 Майбутнє України та Європи в добу конфлікту ідентичностей (нотатки з міжнародної конференції)

48 *Альона Гюдлюк*. Колективна безпека в глобальних і регіональних вимірах

ЕКОЛОГІЯ

52 *Оксана Гирич*. Особливості формування американської та європейської моделей екологічної політики та їхній вплив на трансформацію міжнародних політичних пріоритетів

КРИТИКА. БІБЛІОГРАФІЯ

57 *Володимир Денисенко*. Смута як предтеча демократії. Рецензія

КУЛЬТУРА

58 Україна — Йорданія: деякі кроки розвитку відносин у 2015 році

ГДП

62 23-й Благодійний ярмарок подарував радість

58

Альянс підтвердив політичну та практичну підтримку України

Кінець листопада був позначений серйозною підготовкою української дипломатії до зустрічі Альянсу на рівні міністрів закордонних справ, що відбулася 1-2 грудня у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі, та Міністерської зустрічі ОБСЄ 3 грудня у Белграді.

Завершили дводенну зустріч міністри закордонних справ країн НАТО засіданням Комісії Україна – НАТО. Міністри країн Альянсу та Міністр закордонних справ України Павло Клімкін розглянули нинішню ситуацію щодо безпеки та процес надання Україні допомоги з боку НАТО.

Альянс підтвердив свою рішучу політичну та масштабну практичну підтримку нашої держави у протидії «гібридній війні» з боку Російської Федерації. Особливу увагу було приділено можливостям і перспективам забезпечення виконання Росією її зобов'язань за Мінськими домовленостями. Під час засідання обговорено формат і напрями подальшої конкретної взаємодії між Україною і НАТО, зокрема у світлі підготовки саміту Альянсу у Варшаві в липні наступного року.

Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг підкреслив, що попри певний прогрес у виконанні Мінських угод «зберігається реальна небезпека відновлення насильства». Він вказав на те, що проросійські сепаратисти все ще не відвели своїх вояків і техніку. Україна все ще не може відновити контроль над своїм кордоном. Назвавши Мінські угоди «єдиним шляхом до політичного розв'язання», пан Столтенберг наголосив,

що «вони повинні бути виконані повністю всіма сторонами».

«Україна не залишилася на самоті», – запевнив Генеральний секретар, відзначивши, що НАТО продовжує допомагати нашій країні в кількох сферах, у тому числі модернізувати систему командування й управління, кіберзасоби і логістику. Він схвалив налаштованість України на здійснення реформ і закликав не звертати з цього шляху.

Як зазначалося під час зустрічі, проблеми, викликані діями Росії в євроатлантичному регіоні, будуть ще довго турбувати членів Альянсу.

Єнс Столтенберг висловив жаль з приводу зниження рівня військової прозорості в Європі в останнє десятиріччя. «Ми всі погодилися з тим, що зараз пріоритетом є робота над відновленням передбачуваності в наших відносинах», – сказав Генеральний секретар. Він підкреслив важливість посилення роботи над зменшенням ризику і відновленням прозорості, «негайно, намагаючись досягти наступного року угоди про суттєве оновлення Віденського документа ОБСЄ».

На полях 22-ої Міністерської зустрічі ОБСЄ (м. Белград, Сербія) 3 грудня відбулося засідання Ради міністрів закордонних справ Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ за участі глав зовнішньополітичних відомств України Павла Клімкіна, Азербайджанської Республіки Ельмара Мамедьярова, Грузії Георгія Квірікашвілі, Молдови Наталії Герман.

Учасники засідання позитивно оцінили виконання Програми головування України у 2015 р., відзначивши помітну активізацію діяльності ГУАМ і підвищення рівня координації дій держав-членів у всіх сферах співробітництва.

Було констатовано досягнення реального поступу в реалізації проєктів співпраці, у тому числі оформлення зони вільної торгівлі ГУАМ, імплементації концепції транспортного коридору ГУАМ, сприяння торгівлі та транспортуванню, зміцнення парламентської складової співробітництва, посилення взаємодії держав-членів у рамках ООН.

Пріоритетами в діяльності ГУАМ було визначено, зокрема, поглиблення сектораль-

ного співробітництва, розширення співпраці з країнами-партнерами – Японією та США, налагодження взаємодії з ЄС та Вишеградською четвіркою.

РМЗС було ухвалено рішення про перехід головування в ГУАМ з 1 січня 2016 р. до Азербайджану.

Відбулася зустріч ГУАМ – Японія, у якій взяли участь міністри закордонних справ України Павло Клімкін, Азербайджанської Республіки Ельмар Мамедьяров, Грузії Георгій Квірікашвілі, Молдови Наталія Герман і Державний міністр закордонних справ Японії Йодзі МUTO.

Під час зустрічі було обговорено перспективи розвитку двосторонньої взаємодії як у контексті вирішення важливих регіональних і глобальних проблем, так і в рамках секторальної співпраці. Японська сторона підтвердила свою налаштованість на підтримку суверенітету та територіальної цілісності держав-членів ГУАМ.

Учасники зустрічі визначили такі пріоритетні напрями співпраці, як зміцнення енергетичної безпеки та сприяння розвитку відновлювальної енергетики, просування спільного туристичного продукту країн-членів ГУАМ, попередження та ліквідація наслідків стихійних лих і техногенних катастроф, у тому числі поводження з відходами, розвиток медицини.

Павло Клімкін і Йодзі МUTO підписали Програму співробітництва ГУАМ – Японія, що спрямована, насамперед, на питання економічного розвитку регіону країн-членів ГУАМ і передбачає розроблення конкретних секторальних проєктів.

Суспільна модернізація та регіональна безпека: східноазійський варіант

УДК 327.1(571)

Насамперед зазначимо, що політичному істеблінгменту та бізнесовим колам України було б корисно звернутися до успішного досвіду суспільної модернізації в країнах Східної Азії, які впродовж останніх десятиріч демонструють сталий соціально-економічний розвиток. Завдяки феноменальному економічному зростанню спочатку Японії, згодом азійських неоіндустріальних країн (НІК) та Китаю цей регіон почав відігравати роль локомотива світової економіки. Наразі сукупний ВВП країн регіону становить понад 30% аналогічного показника світу. Динамічний розвиток цих країн є підставою для проголошення ідеї створення Східноазійської спільноти (САС), із якою в 1990 р. виступив колишній Прем'єр-міністр Малайзії Махатхір бін Мохамад. У 2005-му р. в столиці Малайзії Куала-Лумпурі на Східноазійському саміті, який проходив у форматі «10+6» (десять країн Асоціації Південно-Східної Азії (АСЕАН) плюс Китай, Японія, Південна Корея, Австралія, Індія, Нова Зеландія), було прийнято важливе рішення. Учасники саміту домовилися про створення до 2020 р. Східноазійського економічного співтовариства – САЕС (East Asian Economic Community). У 2009 р. на під час 64-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Прем'єр-міністр Японії Ю. Хатояма знову

озвучив ідею створення САС – своєрідного аналога Європейського Союзу, але як «чисто азійської спільноти» [1].

Зіткнення двох проектів – САС, суто азійського та САЕС, до складу якого можуть увійти й неазійські країни, у тому числі США і Росія (АСЕАН+8), ставить питання про майбутнє інтеграційного розвитку в Східній Азії. Від вирішення цього питання багато в чому буде залежати процес суспільної модернізації, зокрема в країнах АСЕАН, які стали рушійною силою інтеграції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР).

Специфіка східноазійської модернізації

Завдяки процесам модернізації, початок якої припадає на 60-70-ті рр. минулого століття, так звані азійські тигри й тихоокеанські дракони вийшли на рівень постіндустріального розвитку та побудували досить

Summary
The article is devoted to analysis of the social modernization processes in East Asian countries in the context of regional security issues. The main attention is paid to the factors and peculiarities of the modernization process in some regional countries and models of Asia Pacific security.
Keywords: modernization, East Asia, regional integration, Trans-Pacific security, new industrial countries, post industrialism.

ефективну економіку, зорієнтовану переважно на експорт сировини та промислової продукції. Зростання економіки й добробуту в цих країнах стало поштовхом для процесу реформування їхніх соціальних систем. У результаті це вплинуло на розвиток демократичних тенденцій у політичному житті традиційних азійських суспільств. Навіть у Китаї, який важко віднести до розряду демократичних країн, західні за своїм походженням ідеї суспільної модернізації, економічної децентралізації та споживацької культури стають дедалі більш привабливими та популярними в середовищі інтелектуалів і пересічних громадян країни.

Уперше загальну теорію модернізації як керованого

процесу реформування суспільних систем і частини універсального досвіду було опрацьовано Д. Апте-ром, Т. Парсонсом, М. Леві, А. Інкелом, Д. Лернером та іншими американськими політологами й соціологами, праці яких були опубліковані в 1960-1970 роках. Зміст і структура понять «модерн» і «модернізм» у їх соціальному вимірі були представлені М. Леві як іманентні характеристики будь-якого сучасного суспільства, що має такі риси:

- спеціалізація соціальних елементів;
 - певний рівень самозабезпечення цих елементів;
 - зростання норм універсальної моралі;
 - сполучення централізації та демократизації [2].
- Більш детально та повно розкрив зміст цих понять Д. Лернер, який інтерпретував модернізм як комплекс таких рис:
- наявність самостійного розвитку в економіці, зокрема в галузі виробництва та споживання;
 - необхідний рівень публічної активності в політиці, зокрема у сфері демократичного представництва та вибору політичних альтернатив;
 - поширення індивідуаль-

но-раціональних норм у галузі культури;

- зростання мобільності в суспільстві та розуміння особистої свободи;
- відповідна трансформація моделі індивідуума [3].

Порівняно з європейськими суспільними системами аналогічні показники модерну та модернізації в східноазійському суспільстві були значно меншими, що пов'язано з їхнім історичним минулим і колоніальною політикою західних держав. Лише після перемоги національно-визвольних рухів у більшості країн Східної Азії в 50-60-ті рр. минулого століття було створено необхідні умови для розбудови суспільної модернізації, результати якої стали економічним і соціально-політичним підґрунтям для постіндустріального розвитку та регіональної інтеграції.

Варто зазначити, що модернізація та похідний від неї постіндустріалізм не є моделлю суто європейського соціально-економічного розвитку. Логіка постіндустріалізму веде до створення такого суспільного устрою, за яким товаровиробнича економіка поступається обслуговувальній, коли повністю оновлюється структура споживання та відбувається диверсифікація ціннісних орієнтацій у суспільстві. Центральним моментом постіндустріального розвитку є поява інноваційної технології та інтелектуально розвиненої еліти, яка має високий рівень системної наукової освіти. У цьому плані показовим є приклад Японії, модернізація якої мала на меті створення в країні на першому етапі

(60-ті рр.) могутнього індустріального потенціалу, а на другому (70-ті рр.) – постіндустріальної моделі розвитку. Базуючись на конфуціансько-синтоїстській ідеї «служіння суспільству через виробництво» і працюючи за символічну винагороду, повоєнне покоління Японії упродовж одного десятиріччя вивело країну в ряд найбільш розвинених індустріальних держав світу.

На початку 80-их рр. інтелектуальний розвиток японського суспільства привів його до висновку про те, що на зміну періоду індустріалізації йде епоха культури, головний імператив якої – відновлення гуманізму та утвердження високих моральних якостей. Ліберально-демократичні уряди Японії на чолі прем'єр-міністрів М. Охіри та Д. Судзуки опрацювали особливу доктрину, покликану стимулювати тенденцію до подальшого зближення конфуціанської групової моралі та західного індивідуалізму. В офіційних документах таке поєднання традиційних соціальних відносин із західними етичними нормами отримало назву «м'якого індивідуалізму».

У Південній Кореї, яка вступила на шлях модернізації на десятиріччя пізніше Японії, цей процес розгортався в умовах централізованого державного управління. Важливою особливістю південнокорейської модернізації було збереження головної традиції ортодоксального конфуціанства – пріоритету родинної спорідненості в структурі суспільних відносин і правил спадкоємності. У

60-70-их рр. у країні було створено єдину адміністративну систему, наріжним каменем якої став взаємозв'язок між державною бюрократією та підприємцями – так звана диктатура розвитку. Отже, централізація, що є важливим атрибутом ринкових відносин як Заходу, так і Сходу, для східноазійських країн стала більш типовою, оскільки становила сутність конфуціанської адміністративної системи.

У 80-ті рр. в Південній Кореї відбулася реорганізація управлінського апарату, внаслідок якої консервативні чиновники з привілейованих кіл були замінені на молодих технологів і економістів переважно із західною освітою. Відтак багатосторонній вплив конфуціанської ідеології було «розчинено» субстратом західної трудової етики та соціального управління. Унаслідок цього в Південній Кореї склалася загальнодержавна структура, подібна в загальних рисах до японської кінця 60-их років. За аналогією з Японією південнокорейське суспільство стали називати «акціонерною компанією Корея». Водночас перетворення Південної Кореї в

урбанізоване суспільство з освіченим і швидко зростаючим середнім класом зумовило його участь у широкому русі за демократизацію політичної системи країни. Наприкінці 80-х – початку 90-их рр. військовий режим, який виконував роль «диктатури розвитку», у завершальній фазі економічних перетворень порівняно легко трансформувалася на специфічний для Південної Кореї варіант авторитарної демократії з елементами західного лібералізму – багатопартійна система, верховенство закону та права людини.

Інші східноазійські НІК – Тайвань, Сінгапур, Таїланд, Малайзія також досягли вражаючих результатів на шляху перетворення в розвинуті суспільні системи. Збільшення національного доходу на душу населення в чотири рази за двадцять років – це рекорд в історії світової економіки. Монополії східноазійських «акселератів» відіграли головну роль у конкурентній боротьбі зі США та Європою за ринки країн, що розвиваються. В'єтнам серед інших держав Індокитаю лише в другій половині 80-их рр. почав здійснювати комплекс реформ,

відомих як політика «оновлення» – «дой мой». За своєю концепцією та ідеологією ця політика нагадувала програму модернізації в Китаї і була спрямована на вдосконалення соціалізму в'єтнамського зразка. Прикладом успішної модернізації В'єтнаму стали швидкі темпи економічного зростання на основі розбудови ринкових відносин. У цілому, незважаючи на певні відмінності в соціально-політичному устрої та рівнях економічного розвитку, ці країни стали зразком успішної модернізації в регіоні, який нещодавно цілком відповідав принципам азійського засобу виробництва та соціокультурним традиціям азійського суспільства. За даними Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), В'єтнам у рейтингу глобальної конкурентної спроможності за 2015 р. посів 68-е місце серед 144 країн світу (Сінгапур – 2-е, Японія – 6-е, Малайзія – 20-е, Південна Корея – 26-е, Китай – 28-е). Україна в цьому списку посіла 79-е місце [4].

Узагальнюючи досвід постіндустріальних країн Східної Азії, слід зазначити, що економічних успі-

хів там було досягнуто за рахунок умілого комбінування чотирьох факторів: 1) державного регулювання; 2) експортної орієнтації промислового виробництва; 3) залучення іноземних інвестицій; 4) створення національних монополій. Велике значення мала також активна соціальна політика, підвалинами якої стали різноманітні варіанти концепції «суспільство – корпорація». У більш широкому форматі серед причин, що зумовили динамізм економічного зростання країн так званого тихоокеанського кільця японські експерти назвали такі:

- повне відкриття ринків США і становлення Японії як промислової і торговельної держави, тісний взаємозв'язок двох країн, що став стрижнем розвитку Азійсько-Тихоокеанського регіону;
- якісна робоча сила в неоіндустріальних країнах Азії, а також успіхи менеджменту;
- поступове встановлення політичної стабільності після закінчення війн в Кореї та Індокитаї;
- прискорення науково-технічного прогресу, стрімкий розвиток транспорту (реактивізація)

та інформаційно-комунікаційних систем;

- перехід до експортно-преважаючої та імпорто-замінної структури зовнішньої торгівлі країн регіону [5].

Окреме місце в процесах суспільної модернізації східноазійських країн посідає Китайська Народна Республіка, у якій на зламі 70-80-их рр. розпочалося будівництво «соціалізму з китайською специфікою». Програма «чотирьох модернізацій» мала на меті подолати соціально-економічну відсталість і вивести країну на шлях сучасних ринкових відносин. Розроблена ще в середині 70-х рр., ця програма передбачала комплексне реформування Китаю в чотирьох сферах: сільське господарство, промисловість, національна оборона, наука і технологія. Стратегія модернізації, теоретичною основою якої були ідеї Ден Сяопіна про розбудову «соціалістичної ринкової економіки», була прийнята на XII з'їзді КПК в 1982 р. і повинна була здійснюватися в три етапи:

1) до 2000 р. досягти 4-кратного збільшення обсягу промислової продукції та сільського господарства, забезпечити середній достаток життя народу;

2) до 2021 р. підняти Китай до рівня середньорозвинутої країни;

3) до 2049 р. перетворити Китай на сучасну високорозвинену державу [6].

У конкретному вимірі політика модернізації спрямована на збільшення частки недержавних форм власності, лібералізацію торгівлі, поліпшення умов для іноземних інвестицій і поступову інтеграцію

народного господарства Китаю у світові економічні процеси та міжнародну спільноту. Політика модернізації спрямована й на реформування державного апарату та місцевих органів влади, чисельність яких поступово зменшується. Визначальною умовою курсу на здійснення «соціалістичної модернізації» залишається збереження політичної системи Китаю, яка декларує провідну роль держави та комуністичної партії в усіх сферах життя китайського суспільства. Завершити системні перетворення Китай планує до середини поточного століття. У 2012 р. на XVIII з'їзді КПК програму модернізації було скореговано в напрямі переходу від моделі «факторів економічного розвитку» до моделі «ефективного розвитку». Було зазначено, що до 2020 р. Китай повинен перетворитися на «могутню, гармонічну, модернізовану соціалістичну державу» та подвоїти показник ВВП [7].

Попри те, що здійснення модернізації відбувається не без певних ускладнень, КНР демонструє високі макроекономічні показники та активну зовнішню політику, зокрема щодо розвитку регіональної інтеграції. Справді, Китай зацікавлений у підтримці країн свого геополітичного оточення, торговельно-економічне співробітництво з якими дає йому очевидні вигоди. Основним вектором на цьому напрямі політики КНР у Південно-Східній Азії є АСЕАН, співпраця з цією впливовою міжнародною регіональною організацією офіційно позиціонується як «першочерговий

зовнішньополітичний пріоритет» [8].

Модернізація в контексті безпеки

У сучасних міжнародних умовах прискорення суспільної модернізації та економічної інтеграції особливого значення набуває розбудова раціональних моделей безпеки. У структурно-функціональному вимірі модель безпеки в Східній Азії доцільно розглянути в контексті трьох варіантів: колективна безпека, кооперативна безпека та загальна (спільна) безпека. При цьому зазначимо, що функціональна й структурна специфіка східноазійської системи міжнародних відносин є такою, що жодна з науково-теоретичних парадигм не дає пояснення джерел і причин регіональної стабільності чи характеру дестабілізуючих чинників. Утім представники неореалізму (Р. Соломон, Ш. Саймон) оцінюють регіон як такий, що цілком дозрів для міждержавного суперництва після закінчення «холодної війни». Оцінка неолібералів (Дж. Айкенберрі, М. Мастандуно) дещо відрізняється від оцінки «неореалістів» – вони вважають, що азійські країни демонструють здатність до подальшого інтеграційного та інституціонального розвитку і в принципі готові для створення механізму попередження регіональних конфліктів [9].

Українські й російські дослідники у своїх оцінках перспектив забезпечення регіональної безпеки надають перевагу колективній і кооперативній моделям. Так, український учений-китаєзнавець О. Шевчук

розглядає можливості створення в регіоні структури безпеки «у форматі двох напрямів, які вже сформувались – укладення двох- і багатосторонніх міждержавних угод і створення міжнародних організацій і форумів з питань безпеки поряд з розвитком вже існуючих структур» [10].

У той же час, російські дослідники В. Аміров і В. Швидко вважають, що «будь-які спроби збудувати всеохопну систему забезпечення безпеки й стабільності в регіоні на основі єдиних для всіх держав інститутів, які керуються при прийнятті рішень принципом консенсусу, як це було зроблено в Західній Європі, будуть свідомо приречені на провал». З позиції стратегічного аналізу вони пропонують розглянути параметри і можливості нової архітектури регіональної безпеки – Транстихоокеанської безпеки та співробітництва (ТТБС), створення якої, на їхню думку, «об'єктивно відповідало б інтересам всіх основних гравців на цьому просторі» [11].

З огляду на посилення тенденцій економізації та

глобалізації міжнародних відносин, було б доцільним розподілити сферу безпеки на економічну, енергетичну, екологічну, технологічну, інформаційно-комунікаційну, військово-політичну та гуманітарну складові. Такий підхід уможливив би створення мережевої безпеки відповідно до напрямів колективної діяльності країн, що зацікавлені в її комплексному забезпеченні. На нашу думку, система відносин у рамках ТТБС може бути сформована таким чином, щоб інтереси суспільної модернізації, економічної інтеграції та регіональної безпеки перебували у відносинах «позитивної кореляції». Вважаємо, що, опрацьовуючи концепції ТТБС, необхідно враховувати різне сполучення темпів і змісту інтеграційних процесів у Східній Азії, а також дезінтеграційних процесів, які останніми роками активізувались в інших регіонах світу, зокрема в Південній Азії та на Близькому Сході.

Проблема безпеки в Східній Азії традиційно розуміється як зіткнення стратегічних інтересів США і Китаю в контексті

намагань кожної з великих держав встановити в регіоні одностороннє гегемонію. За такою логікою в умовах реалізації гегемоністських стратегій США і Китаю в регіоні може виникнути нова система біполярності з відповідними полюсами та потенціалами взаємного стримування. Залишається питанням можливість управління такою системою за допомогою механізмів гегемонії одного з двох центрів сили. Претендувати на таку роль гіпотетично можуть як США, економічний і військово-стратегічний потенціал яких сьогодні є неперевершеним, так і Китай, інтегральний потенціал якого стрімко зростає, наближаючись до американського [12].

Аналізуючи природу конфліктності в Східній Азії, слід мати на увазі її структурну гетерогенність, характер системних протиріч між так званими осьовими державами регіону, а також історичну спадщину колоніалізму та періоду «холодної війни». Під впливом цих факторів у постбіполярний період у регіоні було створено систему «осьових» відносин і «кластерів безпеки», у межах яких ключові тихоокеанські держави та їх об'єднання (США – Японія – Південна Корея) прагнуть здійснювати свої інтереси. Оскільки континентальний масив Східної Азії є в основному під контролем Китаю, то США і Японія роблять ставку на зміцнення військово-морського потенціалу для протидії китайському впливові в регіоні.

Аналіз відносин між головними суб'єктами міжнародних відносин у Східній Азії та АТР пока-

зує, що зростання регіонального напруження є закономірним результатом їхнього економічного розвитку та інтеграційної взаємодії – в основному асиметричними. Апробовані засоби та методи виправлення асиметрії в міждержавних відносинах навряд чи можна застосувати в регіоні, у якому діють величезні економічні потуги і який до того ж переповнений геополітичними та соціокультурними протиріччями.

Радикальні зміни в співвідношенні сил у світовій політиці та економіці, що пов'язані насамперед з економічним зростанням Японії, Китаю, Південної Кореї та більшості країн АСЕАН, створили необхідні передумови для прискореного розвитку інтеграційних процесів у АТР. Водночас це призвело до зростання асиметрії у відносинах між основними регіональними гравцями, а також до підвищення рівня геополітичного суперництва та конфліктності. Здебільшого це позначилося на питаннях регіональної безпеки, вирішити які не в змозі діючі в регіоні структури – Регіональний форум АСЕАН (АРФ), Східноазійський саміт і група учасників «шестистороннього діалогу» з корейської проблеми. Відтак розв'язання проблем забезпечення справедливого економічного порядку, політичної стабільності та процвітання в «регіоні ХХІ ст.» усе ще перебуває на значній відстані від намічених цілей.

Зазначимо, що забезпечення сталого економічного розвитку та політичної стабільності в Східній Азії буде можливим за умов створення системи Транс-

тихоокеанської системи безпеки та співробітництва, учасниками якої в першу чергу повинні стати держави «тихоокеанського трикутника» – США, Японія, Китай, а також регіональні інтеграційні структури й міжнародні організації. Така конфігурація співвідношення сил, що склалася в регіоні, еwentуально уможливило не тільки створення оптимальної для регіону системи безпеки, а й подальшу модернізацію суспільних систем східноазійських країн, без чого вони не здатні підтримувати розвиток інтеграції та економічних відносин із глобальними структурами. Такий підхід до вирішення проблем суспільної модернізації є прийнятним і для України, яка, перебуваючи в стані «гібридної війни» з колишнім стратегічним партнером, намагається диверсифікувати свої зовнішньополітичні інтереси, у тому числі й за рахунок розбудови відносин із провідними державами та економіками Східної Азії.

Список використаних джерел:

1. Кошкин А. Азиатская мини-ООН. Восточно-азиатское сообщество будет создано в 2015 году. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centrasia.ru/newsA.php?1169814540>

[php?1169814540](http://centrasia.ru/newsA.php?1169814540)

2. Levy M. *Modernization and the Structure of Societies*. – Princeton.: Princeton University Press, 1970. – P. 38-60.
3. Lerner D. *Modernization* // *International Encyclopedia of the Social Sciences*. – 1968. – Vol. 10. – 386.
4. Всемирный экономический форум: Рейтинги глобальной конкурентоспособности 2014–2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info5>.
5. Эзюти Ю., Усуи Ц. Эпоха тихоокеанского кольца – Кантай-хейканно дзидай. – Токио, 1988. – С. 15.
6. Wen-hui Tsai. In *Making China Modernized: Comparative Modernization between Mainland China and Taiwan* // *Occasional Papers/Reprints Series in Contemporary Asian Studies*. – Baltimore (Maryland): University of Maryland School of Law, 1993. – P. 166-167; 170-172.7.
7. Ху Цзиньтао. Доклад на XVIII Всекитайском съезде

Коммунистической партии Китая // URL: http://russian.china.org.cn/exclusive/text/2012-11/16/content_27138204.htm

8. Liu Feng. *Unified ASEAN in Best Interests of Region* // *Global Times*. – September 1. – 2015.
9. *The Many Faces of Asian Security* / Ed. by Sh. Simon. – Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield Publishers, 2001. – 259 p.; *International Relations Theory and the Asia-Pacific* / Ed. by J. Ikenberry and M. Mastanduno. – New York: Columbia University Press, 2003. – 450 p.
10. Шевчук О.В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: Монографія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 76.
11. Амиров В., Швидко В. Новая архитектура тихоокеанской безопасности и сотрудничества // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2013. – № 5. – С. 92, 96. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebiblioteka.ru/browse/doc/34773436>
12. Lee Jae-hyung. *China and Asia-Pacific Region. Geostategic Relations and a Naval Dimension*. – New York: iUnivers, 2003. – 381 p.

Сергій ШЕРГІН,

доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри
регіональних систем та
європейської інтеграції
Дипломатичної академії
України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу процесів суспільної модернізації в країнах Східної Азії в контексті проблем регіональної безпеки. Основну увагу приділено чинникам і особливостям модернізаційного процесу в окремих країнах регіону та моделям азійсько-тихоокеанської безпеки.

Ключові слова: суспільна модернізація, Східна Азія, регіональна інтеграція, транстихоокеанська безпека, неоіндустріальні країни, постіндустріалізм.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу процессов социальной модернизации в странах Восточной Азии в контексте проблем региональной безопасности. Основное внимание уделяется факторам и особенностям модернизационного процесса в отдельных странах региона и моделям азиатско-тихоокеанской безопасности.

Ключевые слова: модернизация, Восточная Азия, региональная интеграция, транстихоокеанская безопасность, неоиндустриальные страны, постиндустриализм.

Українсько-російські відносини і специфіка пострадянських інтеграційних процесів

УДК 339.94 (477)

Початок ХХІ ст. ознаменувався серйозними зрушеннями у світовій політиці, низку з яких Російська Федерація розцінила як виклики з боку Заходу безпекового, економічного і політичного характеру. Насамперед ідеться про розширення НАТО і ЄС на Схід за рахунок держав Вишеграду і Прибалтики. У відповідь Кремль упродовж 2005-2008 рр. переходить від «геополітичної паузи» до «геополітичного наступу». Серпневий 2008 р. конфлікт на Кавказі та «гібридна війна» проти України в 2014-2015 рр. стали віхами в боротьбі Росії за пострадянський простір. При цьому Москва грубо знехтувала чинними нормами міжнародного права. У разі з Україною це стосується недотримання, зокрема, статей Статуту ООН від 24 жовтня 1945 р., положень Будапештського меморандуму 1994 р. про гарантії ядерних держав – Російської Федерації, США, Великої Британії – територіальної цілісності та суверенітету України, а також Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року.

Мета РФ – за допомогою успіхів у локальних кон-

фліктах підтвердити не лише можливість вирішувати тактичні завдання, а й зробити своєрідну заявку на глобальне лідерство на основі «особливої моделі» відносин із навколишнім світом. Офіційна Москва хоче в довгостроковій перспективі гарантувати свій вплив завдяки створенню «зони привілейованих інтересів» по периметру власних кордонів і домогтися визнання свого права на втручання у внутрішні справи суверенних держав і силові дії в цій зоні.

Усі вказані вище обставини, а також концептуально-теоретичні та прикладні підходи Кремля до еволюції євразійського простору і політики Росії на ньому позначилися там на специфіці й зумовили низку особливостей інтеграційних процесів в умовах геополітичних змін і масштабних трансформа-

Summary
The author has analyzed and defined the main peculiarities of the development of Post Soviet integration processes. Attention is paid to the Russian vision of the integration and Ukraine's place in this process.
Keywords: Post Soviet space, CIS, European Asian integration, Russian, Ukraine.

ційних зрушень кінця ХХ – початку ХХІ століть. У цьому контексті виокремимо найголовніші, на наш погляд, особливості інтеграційної складової на пострадянському просторі.

Перша. Інтеграція на основі дезінтеграції, тобто відцентрових процесів після розпаду Радянського Союзу. Прагнення Росії відігравати роль як інтегруючого ядра, так і єдиного «центру сили» на теренах колишнього СРСР, нав'язати свій пострадянський інтеграційний проєкт наштовхнулося на різне сприйняття і навіть опір з боку ННД. Це пояснювалося від початку різновекторністю інтеграційних орієнтацій державних акторів пострадянського

простору: частина з них – наприклад, країни Балтії – були зорієнтовані на європейський і євроатлантичний інтеграційні вектори, а інші – зокрема, Білорусь і Казахстан – обрали проросійський євразійський інтеграційний курс. Щодо України, то її політика тривалий час «витанцюувала» між європейським і євразійським напрямками інтеграції. Свідченням цього стало підписання Україною в 1994 р. Угоди про співробітництво з ЄС, а у 2003 р. – Угоди про створення ЄЕП із Російською Федерацією, Білоруссю і Казахстаном. Наша держава навіть намагалася протиставити російським свої інтеграційні проєкти.

Насамперед ішлося про створені в 1992 р. ОЧЕС (Організація Чорноморського економічного співробітництва – Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна) і в 1997 р. ГУАМ (Організація за демократію і економічний розвиток – Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), у яких Україні відво-

дилася роль регіонального лідера. Однак вони так і не змогли реалізувати свій економічний і політичний потенціал і не стали новими успішними інтеграційними об'єднаннями, у тому числі на просторі СНД.

Тільки у 2014 р. відбувся остаточний вибір нашої держави на користь євроінтеграції, результатом чого стало підписання (21 березня політичної частини і 27 червня економічної частини) і ратифікація (16 вересня) Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1]. Спільне дослідження Німецької дорадчої групи й українського Інституту економічних досліджень і політичних консультацій свідчить, що всеохопна Зона вільної торгівлі України з ЄС підвищить добробут Української держави на 4,3% у середньостроковій і на 11,8% в довготерміновій перспективі. Приєднання України до Митного союзу знизить відповідні показники на 0,5 і 3,7% відповідно.

Повністю Угода про асоціацію набуде чинності після її ратифікації усіма Сторонами, у перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження. На середину червня 2015 р. Угода ратифікована Україною та Європейським парламентом, а також двома десятками країн-членів ЄС.

Друга. Надзвичайно потужна залежність інтеграційних проектів і їх реалізації від російського енергетичного чинника. Це має пряме відношення до російсько-українського

співробітництва. Так, за січень – квітень 2014 р. частка енергоносіїв у структурі загального імпорту з РФ в Україну становила 56,8% [2]. Тобто для Росії надзвичайно великої ваги набуває боротьба за енергоносії і, відповідно, енерготранспортні коридори, у якій Україні відводяться дуже серйозні ставки щодо регіонального глобального вимірів проблеми. Прагненням РФ є не тільки постачати власні енергоносії переважним чином до Європи та контролювати шляхи їх поставок (а значить отримувати прибутки від транзиту), а й перебрати на себе роль єдиного посередника в поставках газу та нафти з країн Каспію й Центральної Азії [3]. Цим пояснюється і надмірна політизація Кремлем енергетичного чинника у відносинах насамперед із Києвом, а також намагання використовувати його як засіб тиску на ЄС.

Разом з тим, Росія як «газова імперія» може внаслідок яскраво вираженої імперської політики, здійснюваної на основі в тому числі «енергетичного шантажу», сама себе загнати в глухий кут. Так, у відповідь на розв'язану Кремлем війну проти України на початку квітня 2014 р. Держсекретар США Джон Керрі заявив, що його країна готова розпочати постачання газу до Європи вже у 2015 р., а Президент США Барак Обама підтвердив, що американська влада готова дати всі необхідні дозволи на експорт газу в обсягах, необхідних для щоденних потреб Європи. Водночас упродовж 2014 р. відбувалося стрімке падіння ціни на

нафту на світовому ринку – нижче 60 дол. США за барель [4], що вже завдає суттєвих збитків Росії, бюджет якої побудований на основі відповідної ціни 100 дол. США за барель у 2014 р. і 96 дол. США за барель у 2015 р. Бюджет Російської Федерації втрачає 80 млрд. рублів (близько 2 млрд. дол. США) від кожного падіння ціни на нафту на 1 долар. Не можна також не бачити у перспективі негативного впливу на російську економіку результатів «сланцевої революції» [5].

Третя. Із відновленням статусу Росії як наддержави, самостійного «центру сили» пов'язується також азійський інтеграційний вектор (на цьому, зокрема, акцентує увагу Н. Арбатова [6]. Це означає, що в контексті зближення Росії та Китаю (Шанхайська Організація Співпраці – ШОС – 2001 р., російсько-китайські газові домовленості 2014 р.) набуває реальних ознак біполярна модель розвитку Схід – Захід. У цьому плані показовим був саміт Росія – ЄС у травні 2009 р. в Хабаровську. Кремль свідомо вибрав місце проведення саміту, сигналізуючи «європейським партнерам», що у Росії є ще один вектор розвитку. Початок

будівництва нафтопроводу Сковородино – Мохай, карта Росії, подарована президентом Д. Медведевим єврокомісару Х. Солані, а головне – «реальне дихання Китаю», більш ніж очевидне в Хабаровську – ось знакові сигнали керівництва Російської Федерації лідерам ЄС [7]. Сигнали, що набули нової особливості актуальності після анексії Росією Криму, розв'язання війни з Україною і введення проти Москви санкцій з боку ЄС, США, Японії, Австралії, Канади, Швейцарії.

Четверта. Неспроможність СНД (як і будь-якого іншого пострадянського інтеграційного проекту) відігравати консолідуючу роль в об'єднанні колишніх радянських республік.

Від часу створення СНД, на що звертають увагу українські аналітики, з'ясувалися дві діаметрально протилежні ідеології щодо сенсу та перспектив розвитку цієї організації. Для України ставлення до СНД було схожим на ставлення до організації, у якій вона перебуватиме лише до часу подальшої інтеграції з Об'єднаною Європою. Тобто Україна розглядає СНД як механізм «цивілізованого розлучення» республік колишнього СРСР.

Російська Федерація, навпаки, розглядає СНД як проміжну форму відновлення колишньої імперської державності, а в існуючому вигляді – як сферу домінування своїх інтересів [8, с. 60]. У цій дихотомії, яка також пов'язана з низкою інших особливостей пострадянського інтеграційного чинника, приховані такі основні причини нежиттєздатності та нестабільності СНД:

а) нерівноправність відносин між країнами СНД, а також претензії Росії на політичне, економічне, інформаційне та соціокультурне домінування;

б) намагання Москви розглядати весь пострадянський простір як зону «легітимних» життєво важливих своїх інтересів;

в) несумісність вимог Російської Федерації щодо координації зовнішньої та економічної політики країн СНД з повним ігноруванням нею інтересів і пріоритетів країн-партнерів;

г) постійні спроби Кремля сформувати в рамках СНД новий військово-політичний блок чи систему колективної безпеки під своєю егідою, що включили б значно більший простір (у тому числі й

український), ніж створений у 1992 р. Ташкентський пакт – Організація договору про колективну безпеку за участі Росії, Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану і Таджикистану;

д) стратегічний курс Росії на розбудову наддержавних структур СНД під своїм жорстким контролем і прогресуючу інтеграцію ННД у новий потужний проросійський геополітичний блок [8, с. 57-58].

П'ята. Пріоритетність, насамперед для Росії, геополітичної складової як визначального чинника стимулювання, прискорення і скеровування у відповідному руслі інтеграційних процесів на переважній частині пострадянського простору. Це зумовило готовність Кремля на силові кроки з метою реалізації своїх інтеграційних і геополітичних схем на євразійському пострадянському просторі. На нашу думку, приблизно в середині першого десятиріччя ХХІ ст. Росія завершила своєрідну «геополітичну паузу» і перейшла до відновлення надпотужних міжнародних позицій. Свідченням цього став хоча б виступ В. Путіна на конференції з безпеки в Мюнхені (2007 р.) і тиск

на НАТО з метою недопущення прийняття на Бухарестському саміті (2008 р.) Планів дій України та Грузії з членства в Альянсі. У ході саміту НАТО в Бухаресті Російська Федерація по суті перекреслила принципи Основного Положення Акта «Росія – НАТО», підписаного в 1997 р., згідно з яким вона визнавала право будь-якої країни Європи самостійно забезпечувати свою безпеку, тобто вступати чи не вступати до тих чи інших оборонних союзів, а НАТО натомість гарантувало, що на території нових його членів не розміщуватиметься ядерна зброя. Яскравим прикладом силових геополітичних активностей Кремля стала серпнева (2008 р.) російсько-грузинська війна, окупація і анексія Росією Криму в березні 2014 р., так звана гібридна війна проти України, яка знайшла вираження, зокрема, у всебічній підтримці військових і сепаратистських дій на сході України.

Шоста. Наявність надмірного конфліктогенного потенціалу на просторі СНД у зв'язку з охарактеризованою вище гегемоністською спрямованістю політики Росії та відповідних їй інтеграційних устремлінь. Важливий чинник, що зумовив агресивну експансіоністську поведінку РФ спочатку щодо Грузії, а потім України – історична обумовленість конфліктів в умовах розпаду і після розпаду імперій. Саме процесами пострадянського імперського синдрому спробував пояснити причини конфліктів після розпаду СРСР український політолог В. Карасьов: «Відносини з РФ засвідчили, що остання ніколи не пого-

диться на те, щоб на пострадянському просторі, на колишньому імперському просторі формувалися інші держави з іншими політичними моделями та з іншими геополітичними орієнтаціями. Росія... розуміє, що формування нових, сильних, серйозних націй на постімперському просторі розмиває його, формує нові регіональні конфігурації, і, головне, що РФ ризикує втратити пояс напівдержав (сірих зон, буферних зон), які вона завжди розглядала як пояс безпеки» [9, с. 9-10].

Прогнозованість конфліктів на постімперському просторі підкреслив і політичний аналітик В. Горбач: «Коли радянська імперія відходила з колишніх республік, вона робила «закладки», – такі конфлікти для того, щоб геополітично впливати на них, щоб мати можливість тримати на цих територіях війська у вигляді миротворчих сил, щоб мати «больові точки» у новостворених країнах, на які можна тиснути, і вони вже рефлекторно реагуватимуть таким чином, як потрібно тому, хто тисне» [9, с. 31].

На наш погляд, і ми солідарні з точкою зору політехнолога В. Бали [10], ще події серпня 2008 р. засвідчили, що Росія так і не змогла позбавитися «комплексу імперії». Щось подібне ми вже переживали, коли Кремль заявив претензії на свій ексклюзивний особливий вплив на країни «близького зарубіжжя», до яких було включено всі країни колишнього СРСР, в тому числі Україна. Не дивно, що цей «імперський комплекс» вийшов на чільне місце у 2014 р. як своєрід-

на агресивна рефлексія на події в і довкола України – Європейська революція, Революція Гідності, крах правлячого промосковського режиму В. Януковича, підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС –, які загрожували остаточно вирвати Київ з-під впливу Москви.

Фактично відзначені особливості, і ми свідомі цього, далеко не вичерпуються переліченим. Це з одного боку. А з іншого вони об'єктивно визначають необхідність аналізу «української перспективи» в інтеграційній складовій на пострадянському просторі. З точки зору історичного досвіду входження українських земель до складу різних держав, як правило, надавало їх розвиткові потужного імпульсу. Так було з Польщею в XIV – середині XVII ст. і Росією середини XVII – початку XX ст. Але – навпаки – виокремлення українського сегмента вело до значної дестабілізації політичної системи метрополії, а то й до її остаточного занепаду. Прикладом можуть слугувати Польща другої половини XVII – XVIII ст. і Радянський Союз 1990-

1991 років. Однак характерна риса кожного з наведених інтеграційних варіантів – Україна була в них не суб'єктом, а об'єктом міжнародних відносин. З позицій «українського чинника» в пострадянській інтеграції постає її надзвичайно важлива особливість: Україна вперше не просто заявила про себе як суб'єкта сучасних міжнародних відносин, а й реального гравця, який має власну точку зору щодо інтеграційних побудов пострадянського типу, і міжнародного актора, який хоча і в ході складних внутрішньо- та зовнішньополітичних колізій, але все ж зробив вибір на користь європейського, а не євразійського чи проросійського інтеграційного вектора.

Події в Україні наприкінці 2013 – початку 2014 рр. – курс нашої держави на підписання Асоціації з ЄС і раптова для суспільства і партнерів України відмова від нього, Європейська революція, новий український Майдан і Революція Гідності, які запустили механізм перезавантаження влади – мали колосальне значення. Перспектива реального виведення нашої країни з

інтеграційної орбіти Росії викликала потужну комплексну реакцію Кремля, у тому числі у формі фактичної російської інтервенції й анексії Криму, створення реальної загрози територіальній цілісності та суверенітету України.

Агресивна й анексіоністська політика РФ щодо України 2014-2015 рр. з усією очевидністю показали, що Росія, відчувуючи останнім часом зростання своєї потужності, перш за все енергетичної та військової, хоче суттєво посилити власні позиції в координатах динамічної системи міжнародних відносин початку XXI століття. Це спричинило її зовнішньополітичну активізацію на всіх напрямках і насамперед у сфері відновлення свого впливу на пострадянський простір. Шляхи і методи реалізації такої політики, зокрема силою зброї й ведення «гібридної війни», анексії та включення Криму до складу Росії, підтримки незаконних сепаратистських угруповань на сході України – фактично на основі стратегії «повзучої легітимації тероризму», можуть завести Москву в глухий кут, уже зараз завдаючи небаченого удару по всьому спектрові російсько-українських відносин як на міждержавному, так і суспільному зрізах. Водночас відверто експансіоністська політика Росії щодо України повинна стати серйозним уроком для нашої держави і суспільства.

Тільки активна діяльність на міжнародній арені на основі врахування національних пріоритетів і реальних можливостей Української держави в поєднанні зі зваженою

консолідованою й ефективною внутрішньою політикою і прогнозованим прагматичним проєвропейським зовнішньополітичним курсом може забезпечити позитивний імідж і гідне місце Україні на міжнародній арені. Потрібно покінчити з ситуацією «внутрішнього дисбалансу», яка для нашої держави особливо небезпечна з точки зору програми світового простору як єдиного організму, що ґрунтується на визнанні світового лідерства в якості провідної цінності світової політики. За справедливим судженням російського науковця І.Ф. Кефелі, «твердим ядром цієї програми є твердження, згідно з яким у світовому просторі існують ключові зони, а контроль над ними забезпечує світове лідерство» [11]. Росія прагнула і надалі прагнучим зберегти контроль над ключовою зоною євразійського геополітичного простору. Звідси, особлива вразливість України була не стільки в тому, на кого з міжнародних акторів (РФ, ЄС чи США) вона робила ставку, а, насамперед, у тактичній і стратегічній невизначеності нашої офіційної позиції та лінії поведінки в суперечливих конфліктогенних ситуаціях у ключових геополітичних зонах. Європейський вибір як наслідок революційних потрясінь 2013-2014 рр. не лише має всі можливості ліквідувати загрозливу проблему «внутрішнього дисбалансу», а й кардинально зміцнити міжнародні позиції України.

Погоджуємося зі знаним українським політологом М. Михальченком [12], що докорінний зовнішньопо-

літичний вибір у новій ситуації переструктуризації пострадянського світу тісно пов'язаний зі світоглядною переорієнтацією більшості українського суспільства на новий тип мислення – цивілізаційний (замість ідеологічного, який домінував у період «холодної війни»). Якщо керуватися позиціями ідеологічного підходу, ситуація змінилася докорінно: Схід, тобто Росія, прагне підкорити Україну.

Цивілізаційний спосіб мислення «працює» не в площині «класовий ворог – світова війна», а в площині конкуренції ідей, технологій, способів життя, взаємодопомоги, тобто щодо цивілізаційних цінностей життя: яка країна, об'єднання країн забезпечують вищий рівень життя і соціального захисту. І тут доведеться ламати старі стереотипи мислення: хто ворог, а хто цивілізований партнер; які норми взаємовідносин націй у глобалізованому суспільстві; чи потрібна нова «холодна війна» і відродження імперій, новий тип і стиль взаємовідносин великих, середніх і малих країн тощо. На перспективу для України важливо не тільки зробити реальним свій вибір на основі Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а й відстояти його шляхом успішної інтеграції до європейської системи економічних, політичних, громадянських цінностей.

Необхідно також звернути особливу увагу на той факт, що характер російсько-українських відносин у 2013-2014 рр. і необґрунтоване збройне втручання Росії у внутрішні справи України свідчить про вступ у завершальну фазу вели-

кої геополітичної битви за український інтеграційний геополітичний і гео економічний простір. Важливе стратегічне завдання України – вийти з найменшими втратами з надзвичайно складної та загрозливої ситуації, у якій вона опинилася у зв'язку з відходом від євразійського інтеграційного вектора, наслідком чого стала російська окупація Криму, дестабілізація ситуації на сході України і розв'язана Кремлем російсько-українська війна. Це ставить на порядок денний нагальну проблему серйозного переосмислення не лише загальних концептуальних зовнішньополітичних засад Української держави, а й її відносин з Російською Федерацією.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Текст, 282 с.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ktu.gov.ua/ktu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf (доступ – 28.05.2015).
2. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Росією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ru/trade> (доступ – 28.05.2015).

[mfa.gov.ua/ua/ukraine-ru/trade](http://russia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ru/trade) (доступ – 28.05.2015).

3. Мартинюк В. Російсько-грузинський конфлікт: зміна тенденцій поставок енергоносіїв з Каспійського регіону / В.Мартинюк // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2008/09/19/3562853/> (доступ – 23.05.2015).
4. Ціни на нафту марки Brent на ІРЕ на 31.12.2014 (02:00) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/oil> (доступ – 03.01.2015).
5. Російська енергетична імперія, що спотикається [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ipress.ua/.../rosiyska_energetychna_imperiya_shcho_spotykaetsya_3075 (доступ – 23.05.2015).
6. Арбатова Н. Проблема – 2007: що далі? / Н. Арбатова [Електронний ресурс] // Россия в глобальной политике. – 2006. – № 1. – Режим доступу: http://www.globalaffairs.ru/number/n_6315 (доступ – 29.05.2015).
7. Маслов О.Ю. Новая россий-

ская энергетическая доктрина: от анклавно-архаичной «энергетической сверхдержавы» к глобальной энергетической Хартии / О.Ю. Маслов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polit.nnov.ru/2009/05/24/energconcept8/> (доступ – 23.05.2015).

8. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К.: НІСД, 1999. – С. 60.

9. Російсько-грузинський конфлікт: причини та наслідки для Європейської безпеки: матеріали експертної дискусії 14 серпня 2008 р. / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С. 9 – 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/vidannya/Gruzija.pdf> (доступ – 23.05.2015).

10. Бала В. Що ж насправді відбувається в Грузії / В. Бала [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/bala/article/1912.aspx> (доступ – 25.05.2015).

11. Кефели И.Ф. Философия геополитики / И.Ф. Кефели. – СПб.: Петрополис, 2007. – С. 34.

12. Михальченко М. Україна зробила перший крок, що далі? / М. Михальченко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2013. – 6(68) (листопад-грудень). – С. 299-300.

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук,
професор кафедри
зовнішньої політики і
дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Автор дослідив і визначив основні особливості розвитку інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Основна увага приділена російському баченню інтеграції та місцю в ньому України.

Ключові слова: пострадянський простір, СНД, євразійська інтеграція, Росія, Україна.

АННОТАЦИЯ

Автор исследовал и определил главные особенности развития интеграционных процессов на постсоветском пространстве. Основное внимание уделено российскому видению интеграции и месту в нем Украины.

Ключевые слова: постсоветское пространство, СНГ, евразийская интеграция, Россия, Украина.

Європейський Союз і «велике переселення народів»

УДК 325.454

Після Великої французької революції поняття «громадянське суспільство» поступово втілюється в суспільно-політичній практиці Європи. Відтоді під громадянським суспільством розуміється сукупність відносин, що існують у суспільстві та перебувають за межами безпосереднього впливу державних інститутів. В основі громадянського суспільства в модерних європейських державах залишається приватне життя громадян, система вільних союзів та асоціацій громадян, які гарантують реалізацію цих інтересів. Завдяки цьому громадянське суспільство є сферою політичної свободи. Тому в тоталітарних та авторитарних суспільствах громадянське суспільство залишається слабшим порівняно з державними структурами.

Вільний розвиток громадянського суспільства передбачає функціонування інститутів правової демократичної держави, ринкової економіки, плюралізм різних політичних сил, наявність вільної особистості. Принаймні після Другої світової війни в такій формі громадянське суспільство з певними національними рисами ствердилося в більшості демократичних європейських держав. Цей процес збігся в часі з активізацією розпаду колоніальних імперій та успадкування від них проблеми адаптації економічних і політичних емігрантів до соціокультурних реалій країни прибуття. Вирішення цього

завдання ускладнювалося помітними цивілізаційними розбіжностями між членами європейських громадянських суспільств і ціннісно-нормативними стереотипами поведінки багатьох емігрантів.

Розвиток процесу європейської інтеграції поставив на порядок денний питання виникнення та розвитку європейського наднаціонального громадянського суспільства. Потужним поштовхом до цього стало створення спільних європейських інститутів, покликаних захищати інтереси європейців. Одночасно з цією тенденцією в більшості західноєвропейських держав виникає проблема неадаптованості емігрантських громад до умов життєдіяльності європейських структур громадянського суспільства. Інтенсивні потоки еміграції загострили питання пристосування нових європейських громадян до традиційних умов функціонування громадянських суспільств у Європі. Реакцією на це стало визнання правлячими європейськими елітами доцільності збереження насамперед національних громадянських суспільств, навіть за рахунок часткової відмови від проекту поглиблення європейської інтеграції й посилення наднаціональних владних структур. Утім, навколо цієї тенденції триває запекла політична дискусія. Німецький соціолог У. Бек чимало уваги приділяє становленню «космополітичної Європи» як вагомого результату

Summary

The article presents a specifically trend of strategic European Union in the process adaptation of migrants.

Keywords: European Union, civil society, migration, extremism, civilization conflict, Islam, fundamentalism.

європейської інтеграції [1]. Він обстоює концепцію «мультикультурності» як головної стратегії адаптації емігрантів до умов функціонування Європейського Союзу. Однак зазначена стратегія була поставлена під сумнів історичними подіями.

Шок від терактів 11 вересня 2001 р. спонукав колишнього державного секретаря США М. Олбрайт дослідити взаємозв'язок між релігією і світовою політикою [2]. Головною проблемою співіснування ісламу та інших світових релігій вона вважає незавершеність процесу модернізації традиційних мусульманських суспільств та ісламу загалом. Адже навіть визнаючи помітну соціокультурну специфіку «європейського ісламу» як феномену життя емігрантських громад насамперед у «старих» країнах-членах Євросоюзу, навряд чи можна вести мову про його незворотну модернізацію.

Відносини між європейцями та мусульманами тлумачаться по-різному. Відомий італійський експерт з питань історії ісламу Ф. Кардіні вважає, що джерелом міжкультурної ворожнечі християн і мусульман є взаємне непорозуміння як результат конкуренції інтересів і способів життя [3]. Досить суперечливими є оцінки стану і перспектив розви-

тку мусульманських громадянських суспільств у європейських країнах. Зокрема, контрверсійними є характеристики ступеня впливу прихильників ісламського фундаменталізму в середовищі європейських мусульман та їхні зв'язки з арабською спільнотою.

Стрімкий розвиток процесу глобалізації, принаймні до початку світової економічної кризи восени 2008 р., зробив досить популярною тезу про домінування мультикультурності. Зазначена тенденція розглядалася як сутнісний елемент нової політики ідентичності, пов'язаної з гарантуванням широких громадянських прав різним меншинам. Реалізація відповідного політичного курсу відбувається в умовах досить гострої суспільно-політичної дискусії щодо основних тез «зіткнення культур», які обстоював С. Гантінгтон [4]. Ці ідеї були перенесені в площину проблем функціонування мультикультурних демократичних суспільств. Оптимісти вважають, що за нових історичних умов можливо забезпечити мирне співіснування та співпрацю громадянських суспільств як результат історичного розвитку національних демократичних держав та мультикультурних структур. Більш інформовані оптимісти, або реалісти, навпаки, аргументовано дово-

дять, що така толерантність є даниною політичній коректності, а насправді більше нагадує утопію. Зокрема, А. Сен пише про ризики конфлікту культур усередині мультикультурних громадянських суспільств [5].

Відома болгарська дослідниця проблем ідентичності Ю. Кристева акцентує увагу на дилемі: чи зможемо ми тісно й пристрасно жити з іншими, жити інакшими, не вдаючись ні до остракізму, ні до нівеляції? [6]. Авторка зазначає, що «чужинець — це людина, у якій під панциром активіста чи працівника-іммігранта зідрано шкіру, адже йому «постійно доводиться відчувати на собі ненависть інших» [6]. Іммігрант приречений не розмовляти рідною мовою. Водночас чужинець — це той, хто працює. Тоді як автохтони цивілізованого світу, розвинених країн, вважають важку працю річчю вульгарною і набирають аристократичного невимушеного й вередливого вигляду, чужинця ви впізнаєте по тому, що він досі вважає працю цінністю. Внаслідок такого статусу чужинця риторичним стає питання, що важливіше «права людини чи права громадянина?» [6]. Це питання особливо заго-

строється, коли нові приїжджі не відмовляються від своєї ідентичності, що європейці мають нагоду спостерігати зараз.

У 2010 р. німецький соціал-демократ Тіло Сарацин випустив книжку «Німеччина самоліквідується» [7]. На його думку, політика мультикультурності заперечує модерну німецьку ідентичність. Зазначений факт визнала бундесканцлер А. Меркель, яка реалізує курс на пріоритет адаптації емігрантів до німецьких соціокультурних цінностей. Однак цей надзвичайно складний процес залишається суперечливим і не може вважатися незворотнім.

Європейські консерватори визнають, що розширений ЄС перетворився на конгломерат народів, культур, цінностей. За цим стоїть розпад християнської Європи, ідентичність якої фактично ніяк не зафіксована навіть у нормотворчих документах. Унаслідок втрати віри руйнуються засади громадянського суспільства. Однак поки що воно залишається важливою складовою фундаменту європейських національних держав. Із іншого боку, використання структур громадянських суспільств як інструменту адаптації емігрантів нати-

кається на культурні бар'єри.

Постмодерн заперечує соціальні технології відродження християнської моралі та цінностей. Невирішеним залишається питання, чи здатне «відкрите європейське суспільство» на рівних конкурувати із суспільними цінностями емігрантських громад з іншою культурою, ментальністю, цінностями і вірою? Адже нетерпимість фундаменталістської частини мусульманських громад видається сильнішою за толерантність секуляризованих європейців. Мусульмани у європейських країнах видаються сильнішими духом за псевдохристиянську Європу. Адже європейські костели перетворюються на музеї, а монастирі на готелі. Натомість досить активно будуються мечеті. Навіть у консервативній Швейцарії не вдалося остаточно заборонити побудову нових мечетей.

Німецьких громадян часто захоплюють у заручники в мусульманських країнах. Праві популісти в багатьох західноєвропейських країнах наполягають на квотуванні міграції. Попри дію шенгенських норм і правил, міграційне законодавство залишається у сфері компетенції національних держав. Щоправда, ситуацію навряд чи можна вважати нормальною. Європейські праві радикали ідентифікують себе як борці за свободу народів від «європейської імперії» у форматі Європейського Союзу.

Реагуючи на ці тенденції, 22 липня 2011 р. норвежець Андерс Брейвік здійснив теракт у Осло, жертвами якого головним чином стали емігранти. Ретельне

слідство так і не знайшло фактів, які могли довести версію про існування терористичної організації, яка допомагала скоїти цей злочин. Звичайно, у правоекстремістських колах багатьох європейських країн вистачає тих, хто симпатизує поглядам Брейвіка, але ці люди поки що не наслідують його фанатизм. Останній став приводом для психіатричного обслідування підсудного. У підсумку винесений наприкінці серпня 2012 р. вирок — фактично позиттєве ув'язнення перетворив Брейвіка на найдорожчого за витратами на утримання норвезького в'язня [8]. Показово, що підсудний наполягав, аби його судили як психічно здорового. У такому разі він принаймні теоретично матиме шанси «за добру поведінку» за амністією вийти з в'язниці до кінця життя. У разі засудження як психічно хворого Брейвіку загрожувало позиттєве ув'язнення в закритій психічній лікарні. Смертної кари в Норвегії немає, хоча після цього злочину відновилися дискусії стосовно доцільності її запровадження. Влада країни намагалася мінімізувати пропагандистський ефект для ідей Брейвіка, позаяк в умовах економічної кризи в багатьох європейських країнах загострюються відносини між християнами і мусульманами.

Найбільш поширені антиісламські настрої у Франції, де мешкає переважна більшість мусульман Європи. Свою стурбованість інтенсивним поширенням радикальних ісламістських ідей демонструють і спецслужби Німеччини. У квітні 2012 р. вони змусили гамбурзьке книжкове видання відмовитися

від контракту на друкування Корану. Адже радикальна мусульманська секта салафітів планувала роздавати його примірники безкоштовно з метою пропаганди своїх ідей. Міністр внутрішніх справ федеральної землі Нижня Саксонія християнський демократ Уве Шюнеманн засудив спробу салафітів безкоштовно роздавати свою ісламістську версію Корану [9]. Водночас арабіст Вільного університету Берліну Ангеліка Нойвїрт визнає, що Коран є частиною сучасної європейської ідентичності. Зазначена теза дратує як прихильників консервативного християнського варіанта європейської ідентичності, так і adeptів тотальної секуляризації. На цьому фоні загострюється інформаційна війна між європейськими громадянськими суспільствами та ісламськими радикалами. Відомий німецький експерт з питань суспільної безпеки Георг Бернд стверджує, що «сакральні» тексти ісламістів ставлять за мету створення до 2020 року Халіфату, складовою якого повинна бути й Європа.

Альтернативою проекту Халіфату, хоча і з певними запереченнями та припущеннями, залишається Туреччина. Навіть там поступовий та обережний відхід від моделі демократії під захистом військових повернув до влади поміркованих ісламістів. Після парламентських виборів 7 червня 2015 р. президент країни Реджеп Ердоган доручив формування уряду лідерів правлячої «Партії справедливості й розвитку» Ахмету Давутоглу. Однак жодна з парламентських політичних сил не погодилася увійти до нової

правлячої коаліції на правах «молодшого» коаліційного партнера. Туреччина вимушена реагувати на активність бойовиків «Ісламської держави Іраку і Леванту».

Реагуючи на курдські протести, турецька влада фактично порушила дворічне припинення вогню з курдами. Отже, «Ісламська держава Іраку і Леванту» змогла серйозно посварити своїх супротивників – турків і курдів. Фактичне відновлення турецько-курдської конфронтації леводу на млин терористів. Адже поки що реакція влади має не стільки стратегічно-політичний характер, скільки військово-технічне тактичне спрямування. Зокрема, після теракту турецька влада вирішила звести модульну мобільну стіну довжиною 150 км, яку за необхідності можна буде розміщати на критичних ділянках турецько-сирійського кордону. У найнебезпечніших місцях кордон також хочуть зміцнити фортифікаційними спорудами. Звісно, швидко перекрити майже 900-кілометровий турецько-сирійський кордон неможливо, тому уряд Туреччини вирішив негайно відремонтувати прикордонні шляхи, аби за потреби швидко здійснювати евакуацію місцевого населення та переміщення військ. Туреччина дала згоду партнеру по НАТО – США на розміщення додаткових винищувачів, які беруть участь у бомбуванні бойовиків «Ісламської держави Іраку та Леванту». Це принципове рішення, адже військові бази, з яких здійснюються такі польоти, неодмінно стануть наступною мішенню для терористів.

Тактика ІДІЛ спрямова-

на на максимальне розширення фронту протидії своїм ворогам. Це дає можливість «Ісламській державі Іраку та Леванту» залишатись у топ-новинах, що забезпечує вербування нових прихильників терору, безперервне фінансування терористичної діяльності та сіє страх у середовищі «невірних». Зважаючи на це, турецька влада опинилась у вкрай незручному становищі. Ідеологічно поміркованим турецьким ісламістам непросто пояснювати війну проти ісламських радикалів. Адже це не «історичний ворог» – курди, які намагаються створити власну національну державу на частині турецької території, а такі ж суніти, як і більшість турків. Принаймні до 2015 р. влада країни досить активно підтримувала збройні загони сирійської опозиції в їхній боротьбі проти правлячого режиму Башара Асада. Опосередковано це було й підтримкою бойовиків ІДІЛ, які в сирійській війні завжди відігравали провідну роль.

Крім того, підвищена терористична активність на території Туреччини ставить під сумнів попередній зовнішньополітичний курс Реджепа Ердогана, який намагався максимально

віддалити країну від тривалого і не дуже вдалого турецького досвіду європейської інтеграції. Після терактів Туреччина повинна підтвердити свій не лише євроатлантичний, а й європейський інтеграційний курс. Чіткіший проєвропейський курс країни може допомогти формуванню нового коаліційного уряду, а разом із тим – боротьбі проти ІДІЛ.

Однак «турецький шлях» для мусульманських країн не є універсальним. Його спробував адаптувати до своїх умов Пакистан, де армія досі залишається оплотом нехай не зовсім демократичної, але світської республіки. Однак перманентне протистояння з пакистанськими військовими стало однією з причин того, що пакистанські ісламісти є найбільш палкими прихильниками створення глобальної ісламської громади, яка житиме в одній мусульманській імперії – Халіфаті, причому під захистом пакистанської ядерної зброї.

Поки що чи не найбільшою перешкодою на шляху реалізації стратегії створення ісламського Халіфату є міжконфесійне протистояння в мусульманському світі. «Арабська весна»

стимулювала в більшості з 22 арабських країн внутрішні громадянські війни між сунітами та шіїтами. Кожна з конфесій має своїх радикалів, здатних поховати проект відродження Халіфату. Отже, усі зазначені стратегії одночасно взаємодіють на Близькому Сході та переплетені в тугий гордіїв вузол конфліктів і протиріч, які виходять за межі регіону й набувають глобального значення. Адже навіть теоретична перемога однієї із зазначених стратегій може суттєво змінити глобальну розстановку сил. У найближчі десятиріччя зазначені стратегії й надалі конкуруватимуть між собою.

Стратегією європейських ультраправих можна вважати спроби посилення протидії цим тенденціям. Незаперечним є посилення впливу правих популістських партій на національному рівні в країнах Євросоюзу, особливо потужно уражених економічною кризою. У країнах «старої» Європи проблема адаптації мусульманських громад до світського європейського громадянського суспільства є особливо гострою. Наприклад, у Австрії це «Австрійська партія свободи». У Бельгії йдеться про партію «Фламандський інтерес» та «Список Дедекера». На рівні місцевих органів самоврядування після травневих 2012 р. виборів впливовою силою стала «Британська національна партія». Регулярним учасником коаліційних політичних процесів у Нідерландах є права популістська «Партія свободи» Герта Вендерса. У Франції лідер «Національного фронту» Марін Ле Пен на президентських виборах у квітні 2012 р. набрала 18%

голосів під гаслами виселення неадаптованих емігрантів із Франції. В Італії аналогічні позиції обстоює «Ліга Півночі» та «Альтернативний соціальний список Муссоліні». У Данії на таких же ідеологічних позиціях стоїть «Датська народна партія», яка ініціювала появу 2005 р. карикатур на пророка Мухаммеда в датській пресі.

У країнах «нової» Європи правий популізм наразі є більше формою протесту проти наслідків європейської інтеграції цих держав. Натомість ксенофобські настрої, зважаючи на невелику кількість мусульман у цих країнах, більше стосуються «ворожих сусідів», антисемітизму та ромів. Однак відповідні ідеологічні партії посилюють свої позиції у внутрішній політиці цих країн. Наприклад, у Болгарії це коаліція «Атака», у Латвії — партія «Родина і свобода», у Литві — партія «Порядок і справедливість», у Польщі — «Ліга польських родин», у Греції — партії «Народно-православний заклик» і «Золотий світанок», у Румунії — партія «Велика Румунія», а в Угорщині — «Рух за кращу Угорщину». Посилення рівня популярності вказаних партій також обумовлюється демографічними причинами, пов'язаними зі старінням європейських суспільств.

Усіх європейських правих популістів об'єднують ідеї громадянства на основі крові і землі, а не формування політичної багатокультурної нації. Їхньою ідеологічною основою є расизм, мілітаризм, гомофобія, критика глобалізації та європейської інтеграції, неприйняття емігрантів. В умовах політичних турбу-

лентностей, викликаних економічною кризою, структури європейських громадянських суспільств на національному та наднаціональному рівнях демонструють незначну ефективність у виконанні ролі інструмента адаптації емігрантських громад до європейських норм і цінностей. Розмитість ідеологічних установок правих популістських партій дає їм можливість використовувати електоральний потенціал традиціоналістів і консерваторів. Унаслідок цього реальним є виклик згортання структур «вільних суспільств» у Європі. Принаймні поки що немає універсальної стратегії, здатної вирішити питання ефективної адаптації емігрантів до європейської ідентичності. Навпаки, домінування стратегії витіснення ісламських фундаменталістів у гетто європейських міст є способом поведінки страуса перед викликом небезпеки. Подальше посилення європейських правих радикалів також може відкрити шлях до прямого зіткнення ісламських фундаменталістів і правих екстремістів у Європі.

Літо 2015 р. стало рекордним за кількістю нелегалів, які прибувають до середземноморських країн Європейського Союзу. Тільки в липні поточного року до Греції прибуло 55 тисяч нелегальних мігрантів, здебільшого із Сирії. Натомість до Італії та Іспанії головним чином прибувають нелегали з африканських країн. Наслідками цих процесів стає серйозна дестабілізація не лише у країнах, які вимушені приймати нелегалів, а й у Євросоюзі загалом.

Ще до літніх відпусток

Європейська комісія прийняла рішення про квотування розселення біженців до усіх 28 країн-членів ЄС за критеріями вже існуючої кількості біженців у цих країнах, їхньому співвідношенню до кількості автохтонних жителів згаданих країн, кількості безробітних тощо. Однак це рішення, яке повинно було стати символом європейської солідарності у вирішенні гострих проблем, перетворилося на чергове яблуко розбрату. Найгостріше проти ухвали Європейської Комісії виступили Естонія, Латвія і Литва. Не в захваті від нього й Польща та інші країни Вишеградської четвірки — Чехія, Угорщина, Словаччина, які звертають увагу чиновників Євросоюзу на те, що вони вже прийняли чималу кількість біженців з України. Якщо ЄС вибудував «паперово-візову» Шенгенську стіну на шляху переміщення до Шенгенського простору громадян України, то вибудувати надійну стіну на своїх морських кордонах, яка зупинила б нелегалів, неможливо.

Ультраправі політичні сили в багатьох країнах Євросоюзу злорадно зауважують, що хвилі нелегальної міграції збільшилися внаслідок дестабілізації внутрішньополітичного становища в більшості країн Північної Африки і Близького Сходу в процесі «Арабської весни». Кількість нелегалів після усунення від влади туніського президента Бен Алі, лівійського лідера Муамара Каддафі сягнула мільйонів.

У відповідь правлячі еліти Євросоюзу намагаються в міру можливостей модернізувати свою еміграційну політику. Європейська Комісія ухвалила

рішення про виділення до 2021 р. 2,4 млрд євро на допомогу країнам, які найбільше потерпають від напливу біженців. Гроші повинні бути розподілені між Фондом надання притулку, міграції та інтеграції та Фондом внутрішньої безпеки. Найбільшу допомогу мають отримати Італія і Греція. Утім, може так статися, що ці кошти будуть виділені надто пізно і їх буде замало для вирішення проблеми. Адже передумов для стабілізації становища у кризових зонах навколо Євросоюзу немає. Навпаки ситуація загострюється, що неминуче зробить заходи неефективними. Від дипломатії ЄС знадобиться набагато більше зусиль, аби посприяти стабілізації в гарячих точках уздовж кордонів Євросоюзу, інакше «велике переселення народів» неможливо буде зупинити.

У 2014 р. всі 28 країн-членів Євросоюзу офіційно прийняли 626 тис. мігрантів. Натомість у поточному році лише Німеччина вимушена прийняти 800 тис. легальних мігрантів, витративши на них з державного бюджету всіх рівнів 10 млрд євро. Такий розвиток подій провокує загострення внутрішньополітичного становища в самій Німеччині. Спроби урядів федеральних земель відкривати нові гуртожитки для мігрантів наštовхуються на регулярні акції протесту з боку ультраправих політичних сил. Не втрачають шансу на політичну реанімацію активісти руху «Європейських патріотів проти ісламізації Європи». На активізацію конкурентів на консервативному фланзі німецької політики вимушені реагувати в баварській партії

«Християнсько-соціальний союз», яка різко розкритикувала курс канцлера «великої коаліції» А. Меркель на прийом якомога більшої кількості нелегалів. Не варто дивуватися, що проблема мігрантів максимально радикалізує внутрішньополітичні дискусії в більшості країн Європейського Союзу.

Країни «Вишеградського блоку», як засвідчив їхній саміт у Празі, не хочуть приймати «зайвих» нелегалів у себе. «Вишеградська четвірка» не готова збільшити квоти на нелегалів. Велика Британія та Іспанія також займають негативну позицію щодо ухвали Європейської Комісії. У Франції, попри «розкол у родині Ле Пен», тема нелегальної міграції стане провідною на президентських перегонах 2017 року. Скоріше за все аналогічною буде й ситуація на вересневих 2017 р. виборах до німецького бундестагу.

Прихильники ідеї лояльного ставлення до мігрантів нагадують про демографічну кризу в Європі, якій потрібна дешева робоча сила. Однак ця проблема має зворотний бік. Адже в багатьох країнах ЄС сформувалися маргінальні етнічні групи з власною моделлю поведінки, орієнтованою на споживання європейських ресурсів. Середньовічна ідеологія веде до середньовічного способу життя, навіть якщо хронологічно ми залишаємось у ХХІ столітті.

Концепція відкритості не працює, коли зникає толерантність. Навряд чи оптимальним варіантом вирішення проблеми можна вважати ідею голови Європейської Комісії Жан-Клода Юнкера щодо створення фільтраційних табо-

рів для нелегальних мігрантів у третіх країнах. Поки що така доля спіткала Сербію. Крім того, спільне військове командування ЄС разом із НАТО обговорює можливість розширення операції в Середземному морі, спрямованої на жорсткіший контроль за потоками нелегалів, які прориваються до Європи. Щоправда, без стабілізації становища в кризових зонах у Північній Африці, на Близькому та Середньому Сході зупинити «велике переселення народів» буде майже неможливо. На превеликий жаль, наразі немає жодних надій на швидку стабілізацію в цих регіонах.

Список використаних джерел:

1. Бек У. Космополитическая Европа: реальность и утопия // Свободная мысль. – 2007. – №3. – С. 33.
2. Олбрайт М. Религия и мировая политика / Пер. с англ. – М., 2007. – С. 10.
3. Кардини Ф. Европа и ислам. История непонимания. – СПб., 2007. – С. 35.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості ризиків і відповідних стратегій реагування Європейського Союзу на виклики міграції.

Ключові слова: Європейський Союз, міграція, екстремізм, цивілізаційний конфлікт, іслам, релігійний фундаменталізм, ультраправий радикалізм.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности рисков и стратегий реагирования Европейского Союза на вызовы миграции.

Ключевые слова: Европейский Союз, миграция, экстремизм, цивилизационный конфликт, ислам, религиозный фундаментализм, ультраправый радикализм.

4. Гантингтон С. Противостояния цивилизаций та зміна світового порядку. – Львів, 2006. – С. 37.

5. Sen Amartya. Die Identitätsfalle. Warum es keinen Krieg der Kultur gibt. – München, 2006. – S.37.

6. Кривега Ю. Самі собі чужі / Пер. з фр. – К., 2004. – С. 44.

7. The Man Who Divided Germany // http://www.spiegel.de/international/topic/thilo_sarrazin/

8. Frankfurter Allgemeine Zeitung – 2012. – 27 August. – S.8.

9. Schünemann Uwe. Die salafistische Herausforderung // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2012. – 7. April. – S.10.

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент Дипломатичної академії України при МЗС

Андрій МАРТИНОВ,
доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ

Аргентинський дім в Україні

Уже традиційно в Україні відзначаються Дні аргентинської культури. З 10 по 27 листопада низка заходів продемонструвала українцям розмаїття самобутнього мистецтва цієї латиноамериканської країни. Зокрема, було організовано показ кінострічок, виставки живопису та виробів народних майстрів, вечори національної музики і, звичайно, – славнозвісного аргентинського танго.

Старт цьогорічних Днів відзначився урочистою подією, яка ще більше сприятиме співпраці між нашими державами – Надзвичайний і Повноважний Посол Аргентинської Республіки в Україні Ліла Ролдан Васкес де Муан разом із представниками Уряду України та керівництвом Київської міської державної адміністрації відкрили Аргентинський дім в Україні.

Вітаючи присутніх, пані Посол зазначила, що новий Аргентинський дім гостин-

но розчинить двері перед усіма, хто сюди завітає, хто цікавиться кіномистецтвом, літературою, традиціями – усім, що робить стиль життя аргентинців унікальним і неповторним.

«Уже багато років ми плели надію одного дня відкрити аргентинський центр, який представив би те, чим є наша країна, і став би міс-

цем зустрічі двох народів, аргентинського й українського, їхніх багатих культур», – зазначила пані Посол.

За її словами, у організаторів подвійна мета: не лише ознайомити людей з Аргентиною, а й зближати наші народи, укріплювати дружні зв'язки й співпрацю між державами. Цей шлях

було розпочато ще з часів визнання незалежності України аргентинським урядом у далекому 1921 р., а вдруге – у 1991-му. Аргентина стала першою серед усіх латиноамериканських держав, що зробила це двічі. Як тоді, так і зараз тісні зв'язки міцніють завдяки підтримці великої української діаспори в Аргентині, однієї з найчисленніших та чи не найкраще суспільно інтегрованих у всьому світі.

Аргентинський дім стане місцем проведення різноманітних культурних, туристичних, економічних і соціальних заходів, які зазвичай проводить Посольство Аргентини в Україні. Зокрема тепер саме тут відбуватимуться семінари туристичної школи «Відкрий Аргентину» для туроператорів, що була започаткована у 2010 р., а також проводитимуться уроки школи «Argentina Tango», яка працює з 2012 року.

Инф. «З.С.»

Фото надані Посольством Аргентинської Республіки в Україні

Держави пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи

В Інституті всесвітньої історії НАН України 19 листопада 2015 р. відбулася міжнародна наукова конференція на тему: «Держави пострадянського простору в умовах формування багатополюсного світу: історичні уроки та перспективи». У заході взяли участь представники Інституту всесвітньої історії НАН України, працівники Президії НАН України, викладачі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інших навчальних закладів, у тому числі зарубіжних, працівники Дипломатичної академії України та іноземних диппредставництв в Україні.

Робота конференції проходила в чотирьох секціях: «Історичні витoki формування багатополюсного світу: регіональний та міжрегіональний виміри», «Зовнішня та безпекова політика держав пострадянського простору», «Інтеграційні стратегії держав пострадянського простору в умовах формування «нового світового порядку», «Соціально-економічний та політичний розвиток держав пострадянського простору:

ретроспектива, проблеми, перспективи».

Ключовими темами виступів на пленарному засіданні стали проблеми трансформації та модернізації в пострадянських країнах, зокрема Україні та РФ, їхній геополітичний вибір, а також агресивна політика Росії В. Путіна.

Директор інституту, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **Андрій Кудряченко**, відкриваючи роботу конференції, зазначив, що країни пострадянського простору мають важливе значення для Європи та світу в сучасних умовах глобалізації, реорганізації світового порядку. Москва прагне відновити свій вплив і знову стати інтеграційним центром на пострадянському просторі. Будучи стратегічним партнером України, Росія анексувала Крим, розв'язала війну на сході нашої країни, ускладнивши відносини між двома державами. Але Україна остаточно визначила свої геополітичні орієнтири, стратегію державного і цивілізаційного розвитку. Тепер цей вибір необхідно підтвердити

конкретними кроками і практичними діями. Як зазначив А. Кудряченко, сьогоднішні виклики є не лише випробуванням, а й великим шансом для України. Адже вона може використати досвід трансформаційних перетворень країн Балтії, які з колишніх республік СРСР перетворилися на незалежні держави, стали частиною нових інтеграційних процесів і досягли значних результатів. Для України є корисним досвід і Азербайджану, який за президентства Г. Алієва рішуче змінив геополітичний вектор, що, разом з іншими факторами, дало вагомий позитивні результати. Складовими цих успіхів є, у першу чергу, дотримання державного суверенітету і використання ресурсів держава та суспільства.

Сергій Пирожков, віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук, член Президії НАН України, академік НАН України, Надзвичайний і Повноважний Посол України у своєму виступі нагадав, що ще в 1999 р. С. Хантінгтон, читаючи лекцію для українських чиновників у Гарварді, сказав, що

Україна є на перетині цивілізацій – західної та євразійської. І, на його думку, наша країна повинна рухатися не в бік Заходу, а дотримуватися євразійства і розвивати свої відносини і співробітництво з країнами цього регіону. Однак відомий політолог і політик З. Бжезінський зазначив, що Україна – європейська країна і жодних розмов про євразійство не може бути. На думку доповідача, підписання Угоди про асоціацію України з ЄС стало актом визначення і свідчить про те, що український народ свій вибір зробив.

Микола Михальченко, президент Української академії політичних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу теорії та історії політичної науки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України у своєму виступі охарактеризував шлях розвитку Української держави від соціалістичної до напівдемократичної. Він нагадав, що Радянський Союз був специфічною авторитарною державою, а головне – партійною державою.

Держави пострадянського простору в умовах формування багатополосного світу: історичні уроки та перспективи (за матеріалами міжнародної наукової конференції)

Тому руйнування КПРС зумовило зникнення держави. Україна стала незалежною в 1991 р. і перші три роки формувалася як держава на революційно-романтичних настроях. Перший Президент України Л. Кравчук був нонконформістом у політиці: з одного боку, він відкинув догми комунізму, норми тоталітаризму як системи влади; а з іншого – залишився ідеологом, подібним до всіх ідеологів, які компроміс ставлять вище перемоги будь-якою ціною. І політичний режим в Україні був нонконформістським – суперечливим, політична воля Президента України відбивалася в діяльності політичних інститутів слабо, пошук політичних і економічних компромісів перетворювався на політичне маневрування без чіткої мети. Цей режим був достатньо демократичним, ліберальним, але вразливим, що й призвело до його падіння.

Посприяв цьому процесові Л. Кучма, який став Президентом України в 1994 р., побудувавши з революційно-демократичного, романтичного суспільства олігархічну державу. Звичайно, він зробив значний внесок у стабілізацію економіки країни, частково розв'язав «кримську проблему», вправно маневрував між Сходом і Заходом, особливо між Росією та США. Але за період його керівництва розквітла корупція, з'явилися олігархи та ін. Світ став розглядати Україну як корумповане, олігархічне суспільство.

Віктор Ющенко прийшов до влади на гаслах

боротьби з корупцією і олігархізацією держави, обіцянках захистити інтереси «малого українця». Однак своєю діяльністю і бездіяльністю довів корумпованість і олігархізацію країни до завершених форм. Водночас власною псевдodemократичною демагогією і політичною ненадійністю не влаштував жодну з олігархічних груп і був відсторонений від влади шляхом виборів.

Віктор Янукович отримав у спадок економічно й політично ослаблену країну, прийшовши до влади, коли в Україні суттєво змінилися суспільні процеси. У нових реаліях В. Янукович будує специфічний політичний режим. Із класичної олігархічної він зробив олігархічно-кримінальну державу. На кожную область призначалися «смотрящие». У нього була ще одна мета – створити суперолігархат. Однак події склалися таким чином, що довелося тікати до Росії.

Тому, на думку доповідача, розвиток і становлення Української держави супроводжувалися лише ротаціями еліт. Події останніх двох років свідчать про чергову ротацію еліт. На думку виступаючого, реальних реформ і позитивних змін у державі суспільство не бачить і не відчуває, незважаючи на звіти керманців про їхню успішну діяльність. У доповіді також було зазначено, що виходячи з соціологічних опитувань, соціальне напруження в суспільстві зараз значно перевищує те, що існувало перед Майданом-2, тобто Революцією Гід-

ності. Якщо тоді нараховувалося 13% готових вийти на вулиці і боротися за свободу, демократію, права, то зараз ця цифра становить – 17%. Крім того, на руках у людей нині перебуває 2 млн одиниць бойової зброї. Фактором, що стримує соціальний вибух у суспільстві, є війна на Донбасі. І влада цей фактор використовує на свій захист. Було висловлено переконання в тому, що суттєві зміни в Україні відбудуться тоді, коли наша напівдемократична олігархічна держава перестане існувати, натомість буде створена правова демократична соціальна держава.

Тетяна Орлова, доктор історичних наук, професор історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка говорила про Україну в контексті зіткнення цивілізацій на пострадянському просторі. Так, ще в 1993 р. у журналі *Foreign Affairs* вийшла стаття всесвітньо відомого американського політолога С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій», який виокремив вісім суспільно-історичних форм людства (у розумінні локальних): західна, ісламська, індуїстська, синська (китайська), японська, латиноамериканська, православна, африканська. Але тоді на пострадянському просторі, в Україні цивілізаційний підхід був новим і про «зіткнення цивілізацій» просто не наважувалися говорити. Конфлікти на території колишнього СРСР пояснювалися тим, що на поверхню вийшли національні

протиріччя.

За словами доповідача, нині на пострадянському просторі спостерігається зіткнення кількох цивілізацій, які так чи інакше впливають і на Україну. Насамперед, відбуваються зіткнення двох цивілізацій – православної (російська, євразійська) та західної (євроатлантична, яка часто поділяється на європейську та північно-американську). Прагнення України вийти з орбіти впливу Росії та повернутися до європейської культурно-історичної спільноти, частиною якої свого часу була Київська Русь, викликало агресивну реакцію з боку РФ – гібридну війну проти нашої країни. Ідея «русского мира» являє собою не тільки гасло «захисту прав російськомовного населення», а й прагнення обстоювати і поширювати свою суспільну модель, протиставляючи її західній. На межі 1980-1990-х років зіткнення цивілізацій такого плану вже мало місце в Естонії, Латвії, Литві. Відторгнуті в 1940 р. від Європи, балти ніколи не забували про неї. Вони першими порушили питання про несправомність радянської (російської) агресії і тим значно вплинули на процес дезінтеграції СРСР. Нові незалежні держави Балтії твердо стали на шлях євроінтеграції і здобули членство в НАТО, а потім і ЄС у 2004 році. Прояви зіткнення цивілізацій спостерігаються й у незалежній Молдові. З одного боку – прагнення теперішнього керівництва повернути країну до Європи (у Вільнюсі на

саміті «Східного партнерства» в листопаді 2013 р. було підписано Угоду про асоціацію Молдови з ЄС, а в липні 2014 р. парламент її ратифікував). З іншого – форпост Росії в регіоні – Придністров'я. Нині це часто згадується не тільки через небезпеку агресії проти України, а також як аналогія з можливими перспективами ДНР та ЛНР.

Як зазначила Тетяна Орлова, сутнісні риси російської цивілізації мають прояви в політиці В. Путіна. Його дії щодо України – це виклик усій Європі та всьому світові, які зумовлюють порушення світового порядку. А якщо ширше – нав'язування свого. Для цього застосовується ідеологічне прикриття – теза про «русский мир».

Зрозуміло, що в основі того чи іншого типу життя лежать певні цінності. Якщо вести мову про культурно-історичні спільноти, то цінності визначаються, насамперед, релігією. Цінностям «прогнилого Заходу» протиставляється особлива духовність

православ'я. На думку доповідача, проблема ролі православ'я в сучасному світі та на пострадянському просторі є складною та багатогранною. Тут варто акцентувати принаймні на двох аспектах. Перший, так би мовити – цивілізаційний. Відомо, що православ'я є східною гілкою християнства, що виросла з візантійської цивілізації. Тобто, Візантія, яка загинула в 1453 р. під турецькою навалюю, також опосередковано бере участь у зіткненні цивілізацій на пострадянському просторі, і в Україні зокрема. Там, де переважає вплив православ'я, є сильні позиції візантизму, який, крім іншого, визначає взаємини церкви та держави. На відміну від Заходу, де існував дуалізм світської та церковної влад, у Візантії, а потім і там, куди прийшло православ'я, домінування над церквою одержала держава. Другий аспект, що впливає з першого, – поява православізму. Цей термін позначає релігійну ідеологію, яка не вимагає від

адептів релігійної віри, однак передбачає жорстко визначений вектор політичних цінностей. Відносно Росії доречно говорити про прояви «політичного православ'я». Стисло його можна визначити як проєкт ресакралізації політики і водночас політизації релігії.

Доповідач також зазначила, що існує напруження різного ступеня й різних проявів у взаєминах російської цивілізації з китайською, японською, африканською.

Так, шукаючи зараз тих, хто буде на його боці, Кремль усіляко намагається встановити союзницькі відносини з Піднебесною. Однак китайське керівництво завжди додержувалося древнього принципу: «Два тигри б'ються в долині, а третій сидить на горі і чекає, чим усе закінчиться». У середині 2015 р. КНР випустила дев'яту «Білу» книгу», присвячену питанням оборони, де чітко зазначено, що Китай не укладає союз із Росією, не виступає проти США і не намагається помститися

Японії всупереч тим думкам, які лунають останнім часом у світовому просторі. Однак слід згадати про іншу стародавню китайську стратегію, яка передбачає не відкрите військове зіткнення, а «тихе поглинання». У вирішенні головного питання ресурсів сучасна китайська цивілізація впевнено перетворює Росію на свій сировинний додаток. Не загострюючи відносин із нею, Пекін сприяє міграції свого надлишкового населення за кордон. У 2015 р. було підписано угоди про передачу сотень тисяч гектарів російської землі китайцям в оренду на 49 років. За Уралом, де на неосягних землях надзвичайно низька щільність місцевого населення, усе більше китайців, які раніше чи пізніше можуть порушити питання про возз'єднання з історичною батьківщиною.

Відносини з Японією для Росії також не є безпроблемними. Навпаки, Токіо постійно тримає в полі зору питання Північних територій, які були втрачені внаслідок

поразки у Другій світовій війні і перейшли до СРСР. Не дивно, що Японія одразу стала на бік України щодо Криму.

Стосовно африканської цивілізації, то в сьогоденній Росії це проблема ксенофобії щодо вихідців з Чорного континенту, яка інколи доходить до насильницьких дій. У минулому столітті спостерігався процес винесення протистояння між СРСР та Заходом на території третіх країн, у тому числі й африканських.

Тетяна Орлова зазначила: історично склалося так, що Україна опинилася в лімітрофі – проміжному просторі між суперетнічними системами або утвореннями імперського типу; або у лімесі – нестійких окраїнах імперій чи цивілізацій. Зараз на її території відбуваються численні й різноманітні у своїх проявах зіткнення цивілізацій. Колись найвідоміший у світі історик цивілізацій англієць А. Тойнбі пояснював рух історії в такий спосіб: Вищий Розум кидає тому чи іншому суспільству Виклик. Якщо суспільство дає адекватну відповідь, воно розвивається. Якщо ні – занепадає. На думку авторки, зіткнення цивілізацій так само кидає виклик Україні. Китайський ієрогліф, що позначає слово «криза», складається з двох інших – «катастрофа» і «шанс». Україна нині в кризі. Її шанс вижити у катастрофі – модернізація, що є головним орієнтиром західної цивілізації. Однак проблема полягає в тому, що українське суспільство є традицій-

ним, із сильним впливом російської та радянської цивілізації. Проте змінюватися відповідно до змін оточуючого середовища – необхідна умова розвитку. Щодо цього були наведені слова нашого співвітчизника, відомого економіста О. Пасхавера: «Хочете жити краще – змінійтеся!»

Обговорення політики Росії щодо України продовжив **Василь Ткаченко**, член-кореспондент НАПН України, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології ДУ «Інститут всесвітньої історії». Він нагадав присутнім, що РФ завжди була агресором і ним залишиться. І до України у неї буде завжди особливе ставлення. Тому що Росія вважає нашу країну братнім народом. І коли йдеться про незалежність Грузії чи країн Центральної Азії, це сприймається нормально. Але коли українці говорять про свою самостійність і незалежність, це викликає у росіян відчуття внутрішньої зради. На думку доповідача, обидва народи мають дуже багато спільного в тому плані, що вони вийшли зі «сталінської шинелі». Три або й чотири покоління українців і росіян мали і мають досвід життя тільки в Радянському Союзі, в умовах мобілізаційної економіки. І перед Росією, і перед Україною зараз стоїть одна й та ж проблема – модернізація. Однаковими є і постійні розмови про неефективність існуючої системи державного управління, які, на думку виступаю-

чого, можна поставити під сумнів. Адже згідно з даними міжнародних неурядових організацій за перші 20 років незалежності з Росії в офшорні зони було виведено 800 млрд доларів. З України після відновлення незалежності та переходу до ринкової економіки – 167 млрд доларів.

На думку історика, спільним для нас є і феномен легітимності державної влади, хоча українці останніми роками продемонстрували прагнення до іншої легітимності, яка базується на європейських цінностях демократії та справедливості. І саме це стало причиною різкої реакції російського обивателя на революційні події в нашій країні. Адже Україна виходила з їхнього розуміння «легітимності». У більшості своїй позитивне ставлення росіян до політики, яку сповідує Путін, свідчить про те, що народ хоче бути обманутим.

Виступаючий навів слова білоруської письменниці та публіцистки Світлани Алексієвич, лауреата Нобелівської премії з літератури за 2015 р., яка, побувавши в Росії, сказала: «Найголовніше, що з людьми сьогодні неможливо розмовляти. І справа не стільки у Путіні, скільки в тому, що шматочок Путіна є у кожній російській людині. Зокрема, у більшості з 86%». З одного боку, на думку доповідача, це – прикрий факт. А з іншого, ці 86% і є забезпеченням легітимності, яка потрібна чинній російській владі.

Незважаючи на те що за роки правління режи-

му Путіна значно скоротився видобуток основних ресурсів, – нафти, вугілля, сталі (збільшився тільки видобуток газу), – і занепадає промисловість, середня заробітна плата в Росії виросла у 13,5 раза, пенсії – у 18 разів, витрати на оборону – у 10 разів. Коли Путін прийшов до влади, середня заробітна плата становила 90 доларів, у 2014 р., коли він почав агресію проти України – 900 доларів. Звідси й любов росіян до свого президента.

Володимир Ткаченко висловив переконання в тому, що агресивна суть Російської держави такою й залишиться. Україні доведеться жити в умовах постійної агресії, адже маємо спільні кордони. Тож РФ завжди залишатиметься нашим сусідом. Насамкінець були наведені слова відомого російського журналіста, публіциста і телеведучого Олександра Невзорова про росіян: «Чи хочуть росіяни війни? Звичайно, хочуть. Їм потрібен ворог. Їм потрібно когось ненавидіти. Тому що ненависть – єдине у Росії, при відсутності науки, власної культури та інших суттєвих факторів, що дозволяє об'єднатися й відчувати загальнонаціональний оргазм». Тому, на думку В. Ткаченка, Україна повинна реально оцінювати загрозливу ситуацію, яка склалася, і знаходити адекватні шляхи її вирішення.

Инф. «З.С.»
(за матеріалами міжнародної наукової конференції)
Фото: Інститут всесвітньої історії НАН України

Інформаційно-аналітичне забезпечення як один із пріоритетних напрямів реформування моделі дипломатії України: політико-інституційний аспект

УДК 327(323):94

Сучасна модель дипломатії неможлива без розвинутої системи державного управління, яка є явищем, що швидко розвивається, інституціоналізується, характеризується могутнім потоком нововведень, наслідки яких далеко не завжди позитивні. Тому загострюється потреба у створенні надійної системи інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління, в цілому, і системи органів дипломатичної служби, зокрема. Ефективність управління у сфері дипломатії багато в чому визначають прийняття і реалізація управлінських рішень, заснованих на результативності використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Відповідно одержання, аналіз, видача й ефективне використання інформації – найважливіша умова ефективного забезпечення зовнішньополітичної діяльності України та впровадження ефективної моделі її дипломатії.

Події останніх років у нашій країні переконливо довели, що відсутність надійної системи інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності загальнодержавного масштабу інколи є джерелом випадкових, необґрунтованих, помилкових рішень і дій (навіть фальсифікацій), які не тільки несумісні з цілями та завданнями державного управління, а й можуть вплинути на політико-

дипломатичний, політико-інституційний і політико-економічний стан у державі.

Назріла потреба в забезпеченні функціональної визначеності політико-дипломатичних систем та інформаційно-аналітичних систем, їх сумісності між собою та з діяльністю державного апарату управління у сфері зовнішніх зносин. Кожний вид інформаційно-аналітичної системи повинен відповідати максимально точному колу функцій апарату управління. Інформаційно-аналітична діяльність (ІАД) щодо забезпечення державного управління як специфічний вид державно-управлінської практики має безумовно науковий характер, що визначається сукупністю принципів дослідження, методологією, набором засобів, що мають науковий міждисциплінарний характер, науковим типом аргументації знання, способом організації отриманого знання (інформації) тощо. Тобто аналітична діяльність виступає в цілому як сукуп-

Summary

The essence of information and analytical support and its impact on management activities, particularly in management decisions in foreign relations and in the system of national security policy of Ukraine is analyzed. Characterized international experience on information and analytical support public administration in foreign relations, and also the possibility of its usage in Ukraine in the context of changes in the geopolitical realities of today. The attention is focused on the main priorities in reforming the information-analytical component model of diplomacy Ukraine XXI century.

Keywords: foreign policy, diplomacy, diplomacy model, institutionalization, deliberative process, «thought factory» / «think tank», Ukraine.

ність прикладних напрямів наукових досліджень міждисциплінарного типу, що орієнтована на здобуття об'єктивно-дійсного знання про ті або інші конкретні об'єкти, події та процеси матеріального й духовного світу з метою використання отриманого знання в процесі прийняття рішень у зовнішньополітичній і політико-дипломатичній сферах.

В умовах суттєвих економічних і соціальних змін від органів зовнішніх зносин вимагається точна реакція на такі зміни, аби забезпечити досягнення цілей, що поставлені перед державою у сфері зовнішніх зносин. У зв'язку з цим управлінський апарат у своїй повсякденній діяльності обов'язково повинен урахувувати потреби ство-

рення ефективної інформаційно-аналітичної системи управління. Сьогодні керівники часто відчують брак інформації у зв'язку з тим, що вона не завжди корисна, не завжди представлена в необхідному вигляді й не завжди відповідає цілям управління.

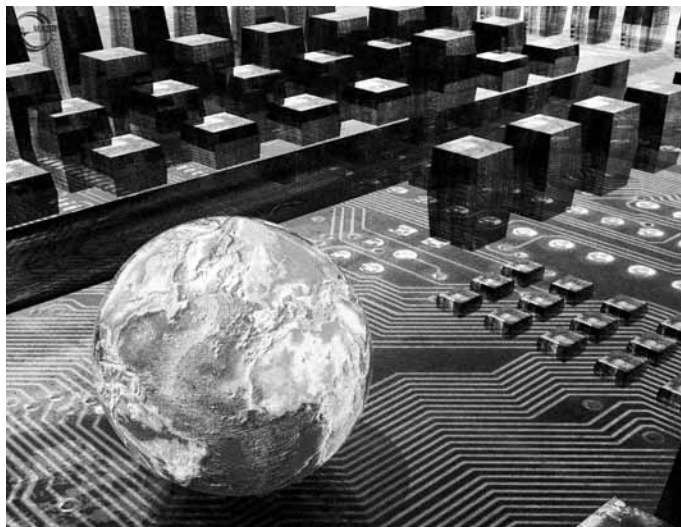
Аналізуючи особливості інформаційних потреб керівників органів зовнішніх зносин, слід підкреслити, що вони мають менше часу на вивчення інформації, ніж рядові співробітники. Тому розвиток соціальної інженерії та задоволення інформаційних потреб повинен бути забезпечений як за рахунок відносно невеликого збільшення обсягу масиву даних, так і за рахунок суттєвого підвищення комплексності обробки й використання даних від інституцій МЗС України, організацій, міністерств і відомств, органів регіонального управління, а також створення ефективних систем зберігання, пошуку та обробки даних на основі сучасних інформаційних технологій, у необхідності формування сучасних та удосконалення існуючих інформаційно-аналітичних систем в управлінні з метою при-

йняття ефективних рішень на державному рівні у сфері зовнішніх зносин [1].

Правомірною є постановка питання щодо розвитку в Україні інформаційно-аналітичних структур в органах державної влади як важливої складової інформатизації, аналізу перспектив цього процесу в контексті зовнішньополітичної та дипломатичної практики. При цьому варто зазначити, що для України, як і для багатьох інших нових держав Східної Європи, залучення до процесу інформатизації пов'язане (порівняно з розвиненими країнами Заходу) з додатковими труднощами. Серед них – не лише технічне, технологічне відставання. Створення інформаційних структур нового суспільства в Україні вже з перших кроків мало бути, виходячи з практичних міркувань, пов'язане з гострою необхідністю отримання негайних результатів.

Особливої ваги для інформаційно-аналітичної діяльності набуває систематичність визначення обсягу тих питань, що виникають у процесі базової діяльності споживача інформації, їх аналіз та прогнозування тенденцій розвитку. Саме орієнтація на передбачення, виявлення тенденцій розвитку ситуації зумовлює переважне застосування різних аналітичних методів опрацювання інформації: інформаційний аналіз, джерелознавчий, ситуаційний, контент-аналіз, івент-аналіз, моделювання тощо. Передбачення шляхів розвитку політико-дипломатичної ситуації потребує узагальнення відомостей та їх оцінки, тобто використання методів узагальнен-

ня, абстрагування, моделювання. Для створення інформаційних документів такого напрямку інколи необхідно провести самостійне соціологічне, статистичне, маркетингове дослідження. Результатом аналітичної діяльності будуть такі вторинні документи, що є інформаційною моделлю не первинного документа, а моделлю проблеми. Такі інформаційні документи містять так зване вивідне знання у вигляді висновків, рекомендацій, прогнозів. Це, насамперед, щорічні звіти, позиційні матеріали, огляди, щорічні доповіді, аналітичні довідки. До різновидів оглядової інформації слід віднести також інформаційні релізи, підготовка яких потребує аналізу первинної інформації, її розподілу на основну та надлишкову, відкриту та конфіденційну, головну та периферійну. Тому в процесі інформаційно-аналітичної діяльності у сфері зовнішніх зносин широко використовуються методи критичної оцінки інформації. Інформаційні документи, що містять прогноз розвитку проблемної ситуації, є засобом інформаційного управління.

Фахівці інформаційно-аналітичних досліджень у сфері зовнішніх зносин наголошують на тому, що інформаційно-аналітичні технології надають інформаційні фрагменти в системному вигляді і це, у свою чергу, дає змогу створити цілісну картину того, що відбувається, та спрогнозувати майбутню діяльність різних інституційних структур, сил, груп інтересів, груп держав, міжнародних організацій, міжнародних акторів тощо. Застосування різних аналітичних методик опрацювання вихідної інформації обумовлене необхідністю передбачення, виявлення та прогнозування тенденцій розвитку ситуації в цілому у світі чи конкретному регіоні або окремій державі. З'ясування можливих шляхів розвитку ситуації потребує не тільки узагальнення виявленої інформації, а також її оцінки.

Акумуляування інформації про політичні процеси та прогнозування основних напрямів їхнього розвитку, планування політичної діяльності, обрахування наслідків політичного вибору під час ухвалення політичних і політико-

дипломатичних рішень, контроль за їх виконанням у сфері зовнішніх зносин здійснюється за допомогою комп'ютерних засобів, що дає змогу автоматизувати проведення дослідження, комп'ютеризувати аналітичну діяльність у процесі вироблення порад, розроблення політичних варіантів, моделювання ймовірних наслідків, відбір остаточного рішення. Використання програм та інформаційно-аналітичних технологій повинно забезпечити ефективне функціонування всіх складових політико-дипломатичної системи суспільства та ефективність відповідної моделі дипломатії.

Якщо проаналізувати досвід застосування інформаційно-аналітичних технологій, можна дійти висновку, що основні резерви підвищення їхньої ефективності потребують удосконалення при використанні сукупності задіяних факторів: людського, науково-методичного, організаційно-виробничого, технічного, технологічного. Важливою складовою цього процесу є рівень компетентності, кваліфікації та професіоналізму організаторів і виконавців. Рівень ефективності інформаційно-аналітичних технологій залежить від повноти задіяння науково-методичного чинника та оперативності самої технології. Тому важливого значення на сьогодні набуває підготовка й підвищення кваліфікації фахівців у сфері аналітики в спеціалізованих галузевих освітніх закладах, як наприклад – Дипломатична академія України при МЗС України; ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка.

Для вдосконалення та оптимізації інформаційно-

аналітичної роботи у сфері зовнішніх зносин використовуються такі технології як мультимедіа. Взагалі аналітична робота вимагає насамперед постійної систематизації даних, що надходять. Аналітик вивчає, зважає та оцінює фрагментарну інформацію, на підставі якої створює перспективні, обґрунтовані прогнози. Крім цього, до обов'язків аналітика належать: аналіз існуючих думок з проблеми, що вивчається, перевірка раніше зроблених припущень, оцінка альтернативних сценаріїв розвитку подій, постійне висвітлення відпрацьованих даних.

Залежно від специфіки об'єкта, прогнозно-управлінських завдань у політично-дипломатичному моніторингові можуть домінувати ті чи інші способи збору й обробки інформації, застосовуватися здобутки історії, соціології, психології, статистики, політології, дипломатії тощо. Тому політико-дипломатичний моніторинг у конкретних умовах його організації може набувати ознаки різних видів соціальних досліджень, а також на певних етапах повністю трансформуватися в них. За своєю сутністю політико-дипломатичний моніторинг залишається комплексним методом дослідження політико-дипломатичних систем і політико-дипломатичних процесів за допомогою використання якостей моніторингових індикаторів.

Моніторинг є найбільш ефективним інструментом прогнозування стану соціальної системи, включаючи такі важливі її показники, як політичні вподобання та електоральна поведінка. Отже, політико-диплома-

Під час майстер-класу з проблематики зовнішньої політики України, а саме зі стратегії та тактики нашої держави щодо кримського питання у рамках тренінгової програми для студентів Дипломатичної академії України при МЗС України, голова правління громадської позапартійної некомерційної організації Майдан закордонних справ Богдан Яременко ознайомив аспірантів і студентів магістратури другого і першого року навчання із ситуацією, що склалася, окреслив можливі сценарії подальших кроків Української держави, громадських організацій щодо захисту прав громадян України півострова. За результатами обговорення відбулася жвава дискусія з порушених проблем, під час якої слухачі продемонстрували високий рівень фахової підготовки, широкую обізнаність з порушених питань та аналітичність мислення

тичний моніторинг представляє собою не лише безперервний процес фіксації стану об'єкта в рамках визначеного проміжку часу, а й аналіз тенденцій і напрямів розвитку соціально-політичних процесів, прогноз майбутнього стану політико-дипломатичної системи та алгоритми (алгоритм) прийнятих у подальшому політико-дипломатичних рішень і відповідних дій (дипломатичний інструментарій).

Аналітично-консультативні центри (англійською мовою «think tanks» – мозкові центри, фабрики думки, дослівно «сховище думок») є невід'ємною складовою поточного політико-дипломатичного процесу як у межах національних демократичних держав, так і у світовому масштабі. У провідних державах

світу аналітичні центри та політичні експерти розглядаються як повноправні учасники публічної політики. Політико-дипломатичної системи, а так звані традиційні think tanks – як складова зовнішньополітичної та дипломатичної еліти. За матеріалами дослідження, серед найбільших центрів, які здійснюють інформаційне забезпечення державних, урядових, законодавчих гілок влади та регіональних керівників слід відзначити аналітичні служби Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Головного управління розвідки України МО України та ін.

Серед потужних закладів, що готують аналітичну інформацію, можна також відзначити Національний інститут стратегічних досліджень, Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова і Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. На сьогодні особливий статус і високоефективну діяльність у сфері зовнішніх зносин здійснюють неурядові аналітичні центри. Загалом на діяльність неурядових аналітичних центрів тією чи іншою мірою впливають особливості нормативно-правового регулювання діяльності неурядових організацій через те, що в українському законодавстві поняття «неурядовий аналітичний центр» законодавчо не

визначене, тому з метою сприйняття сутнісної характеристики слід звернутися до визначень «фабрика думки» чи «мозковий центр», якими досить часто послуговуються представники іноземних аналітичних установ аналогічного спрямування.

«Фабрика думки» чи «мозковий центр» (think tank) – це незалежна, не орієнтована на прибуток дослідницька організація, створена з метою обговорення та, по можливості, прощтовхування важливих для суспільного (публічного) життя рішень, просування тієї чи іншої практичної політики в тій чи іншій царині, галузі суспільного життя, наприклад – у сфері зовнішніх зносин. Під «фабриками думок» розуміється також критична маса експертизи, міждисциплінарного мислення, спрямованість на розроблення конкретних технологій вирішення суспільних проблем та орієнтацію на майбутнє. Їм притаманний специфічний тип побудови наукової діяльності – формування експертного складу, який залучається на контрактній основі; зв'язки з найбільшими освітніми та науковими закладами; наявність великих державних і корпоративних замовників; просування на ринок наукових досліджень, виконаних на замовлення; періодичне надання комплексних звітів із конкретної проблематики для розсилки зацікавленим організаціям на безоплатній основі [2].

Інформаційно-аналітичні дослідження в багатьох країнах світу є основою прийняття стратегічних рішень – рішень вищого керівництва, що визнача-

ють головні напрями розвитку держави, у т.ч. – в зовнішньополітичній і дипломатичній сферах. Більшість проблем, що ставляться перед аналітиками, надзвичайно складні й вимагають для свого вирішення попередніх досліджень, спеціальної інформації й тривалого часу, якого їм не завжди відпущено. Крім того, навіть найбільш кваліфікований аналітик не може бути фахівцем з усього кола питань. Тому для здійснення своєї повсякденної діяльності аналітикам стратегічних напрямів необхідна регулярна інформаційно-аналітична підтримка. Вона охоплює своєчасну доставку поточної інформації, довідкову інформацію від відповідних відомств і аналітичні дослідження з актуальної проблематики відомчих, академічних та незалежних наукових організацій або окремих учених.

Для прикладу розглянемо досвід США. Дослідники з питань історії аналітики сходяться на тому, що її піднесення до такого статусу багато в чому відбулося за допомогою державних і недержавних аналітичних центрів (у США працює близько 1200 аналітичних центрів – мозкових центрів уряду США. При універси-

тетах працює майже 600 Think Tanks, ще 600 є незалежними громадськими організаціями). Результати їх досліджень широко використовувалися всіма органами державної влади й мали високий рівень ефективності саме завдяки стратегічному рівню запропонованих рішень, баченню розвитку країни на кілька років уперед. Прикладом правильно організації роботи аналітичних інституцій з розроблення стратегічних рішень, аналітичної підтримки вищих органів державної влади може бути підхід, що успішно застосовується в США. Він передбачає скоординоване поєднання інтелектуальних зусиль потужних «мозкових центрів», утворених як у самих державно-управлінських структурах, так і в середовищі громадянського суспільства.

Засновниками й опікунами аналітичних центрів є відомі політики і дипломати, скажімо, Інституту за підтримку демократії (National Endowment for Democracy), заснованого в 1983 р., – З. Бжезінський, М. Олбрайт. Найвпливовішими аналітичними центрами США є The Heritage Foundation, Центр міжнародних приватних підприємств (Center for

International Private Enterprise), Інститут Брукінгс: Національний інститут передових досліджень, Інститут міжнародної економіки (Institute for International Economics), CATO-Institute, Інститут міста (The Urban Institute), Центр міжнародного приватного підприємництва (Center for International Private Enterprise (CIPE), Центр фондаций (The Foundation Center), Рада фондаций (Council of Foundations).

В умовах нових викликів і загроз сучасного поліцентричного світу нова якість і нова місія аналітичних центрів у сфері зовнішніх зносин полягає в поєднанні технології масової комунікації з технологією раціонально-наукового обговорення публічної політики. Це так званий деліберативний процес (от англ. deliberate – радитись, обговорювати) – процес масових консультацій усередині країни із суспільно важливих проблем через залучення якомога більшої кількості громадян. Цей підхід не замінює традиційні методи роботи експертів, таких як замовлення досліджень, проведення конференцій, випуск журналів і т.д. Однак добрий політичний і політико-дипломатичний аналіз є результатом спільного інтелектуального рішення й соціальної взаємодії [3].

Аналітичні центри напряму пов'язані із суспільним інтересом (громадською думкою), висловлюють цю думку й ці інтереси в інтелектуальній формі, одночасно як з державним апаратом і сформованими інтересами політичних партій, рухів і корпорацій (пов'язаних між собою в непублічній полі-

тиці) think tanks пов'язані тільки через публічну політику і публічну дипломатію. Таким чином, публічна політика і публічна дипломатія на сьогодні є одночасно й інструментом роботи аналітичних центрів з державою, партіями і корпораціям, і простором комунікації, де громадський інтерес може бути конвенціонально виражений у політично впливовій (і привабливій) формі. Характерною ознакою побудови інформаційно-аналітичної роботи Ради національної безпеки США є ієрархічність аналізу. Своєрідна аналітична піраміда ґрунтується на 40 профільних комітетах, що забезпечують первинною інформацією міждепартаментні групи. Вони, у свою чергу, відбирають найважливіші відомості, які передаються до групи старших аналітиків. Відфільтровані та опрацьовані ними дані потрапляють до групи стратегів. І лише їхні рекомендації лягають на стіл Президента США. Такий підхід дає змогу, охопивши якомога ширше коло тематичної інформації, поетапно виокремити найголовніше, необхідне для прийняття певного рішення. Жоден із важливих факторів у

сфері зовнішніх зносин не залишається поза увагою [4].

Таким чином, у XXI ст., коли сучасні інформаційні технології інтенсивно впроваджуються в усі сфери життя й діяльності суспільства, національна безпека починає прямо залежати від наявності необхідної та достатньої для її забезпечення інформації. Стрімкий розвиток інформаційних технологій усе швидше наближає нас до того часу, коли значна частина інформаційного ресурсу країни буде міститися в електронній формі. Такий стан зобов'язує шукати ефективні й раціональні шляхи одержання, оброблення, використання інформації, забезпечення її схоронності.

Тобто існує об'єктивна потреба держави в інформації, надійному, ефективному і своєчасному здійсненні інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері зовнішніх зносин. Можна стверджувати, що інформаційно-аналітичне забезпечення є не тільки невід'ємною частиною системи національної безпеки, а й найважливішою умовою її функціонування. Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньопо-

літичної та дипломатичної діяльності держави – це цілеспрямований, специфічний і безупинний процес збору, аналізу, збереження і представлення суб'єктам національної безпеки інформації, що впливає на її забезпечення, здійснюваний спеціально створеними інституціями, інститутами, органами, службами суспільства і держави.

Загалом Think tanks Сполучених Штатів Америки, Франції, Великої Британії слід вважати орієнтиром для інших демократій. Не скидаючи з шалюк терезів вагу національних особливостей, які присутні в будь-якому суспільстві, зауважимо, що структура, алгоритми фандрейзингу, політична, економічна, антикорупційна, правозахисна роль, лоббістська, аналітична, дослідницька, інформаційна та ін. функції Think tanks зазначених держав, їх місце і роль, яку вони виконують у суспільстві, є політико-дипломатичним орієнтиром для порівняно молодих «моз-

кових центрів», які тільки розпочинають свій шлях у царині міжнародної політики, у сфері зовнішніх зносин, у т.ч. – в Україні.

Список використаних джерел:

1. Горбатенко В.П., Петренко І.І. «Фабрика думок» і розвиток соціальної інженерії / В.П. Горбатенко, І.І. Петренко // *Стратегічні пріоритети*. – 2009. – №4 (13). – С. 5-13.
2. Клименко О. «Фабрики думок»: вплив неурядових організацій на політику демократичних держав / О. Клименко // *Політичний менеджмент*. – 2007. – №2. – С. 92-93.
3. Курносов Ю. Аналитика как интеллектуальное оружие / Юрий Курносов. – М.: Ритм, 2015. – 616 с.
4. James G. Think tanks and civil societies / G. James, Mc. Gann, R. Kent. – New Brunswick (U.S.A.) and London (UK). – 2000. – 617 p.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник освіти
України

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано сутність інформаційно-аналітичного забезпечення та його вплив на управлінську діяльність, зокрема, на прийняття управлінських рішень у сфері зовнішніх зносин та в системі забезпечення політики національної безпеки України. Охарактеризовано зарубіжний досвід щодо інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління у сфері зовнішніх зносин, а також визначено можливості його використання в Україні в контексті нинішніх змін геополітичних реалій. Акцентовано увагу на головних пріоритетах у реформуванні інформаційно-аналітичної складової моделі дипломатії України XXI століття.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, модель дипломатії, інституціоналізація, деліберативний процес, «фабрика думки»/«мозковий центр» (think tank), Україна.

АННОТАЦИЯ

Проанализированы сущность информационно-аналитического обеспечения и его влияние на управленческую деятельность, в частности, на принятие управленческих решений в сфере внешних сношений и в системе обеспечения политики национальной безопасности Украины. Охарактеризован зарубежный опыт информационно-аналитического обеспечения государственного управления в сфере внешних сношений, а также определены возможности его использования в Украине в контексте изменений геополитических реалий. Акцентируется внимание на главных приоритетах в реформировании информационно-аналитической составляющей модели дипломатии Украины XXI века.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, модель дипломатии, институционализация, делиберативный процесс, «фабрика мысли»/«мозговой центр» (think tank), Украина.

Нові медіа: ризики та можливості для Збройних сил Французької Республіки

(політико-дипломатичний контекст)

Наразі всі без винятку професійні сфери відчувують суттєвий вплив нових медіа. Соціальні мережі починають справляти все потужніший вплив у внутрішньому середовищі збройних сил, що викликає дискусію стосовно їхньої негативної та позитивної складових.

Для збройних сил та військової дипломатії соціальні мережі стали суперечливим явищем — з одного боку, вони містять великий потенціал для покращення комунікації по осі армія — нація, з іншого — є надзвичайно небезпечним джерелом витоку інформації, що має стратегічний характер.

Хвиля користувачів нових медіа стрімко збільшується та згідно з даними дослідження Médiamétrie [1], французького лідера досліджень медіа-сфери з 1985 р., 70% осіб, що мають акаунти в соціальних мережах, відвідують їх щодня. Кожний громадянин Франції представлений у середньому в трьох соціальних мережах, 40% опитаних виявляють бажання в майбутньому відкрити акаунт ще в одній мережі. Перша позиція за кількістю користувачів Франції належить Facebook — 85%, друге посідає Google+ із 33% підписантів, на третьому місці — Twitter (30%), який позиціонується як визнане джерело інформації.

Потрібно відзначити, що поява терміна «соціальні мережі» стала об'єктом вивчення соціологічних

наук, починаючи з 50-х років минулого століття. Соціальна мережа визначалася як об'єднання соціальних ідентичностей — індивідів та організацій, яких еднають спільні дії. Соціальна мережа являє собою структуру, що має динамічний характер і формується під впливом певних індивідів та організацій, за якими визнається лідерство. У XXI ст. соціальні мережі лише здобули віртуальну представленість і широкий розмах завдяки Інтернету, вони охоплюють різноманітні сфери діяльності, збирають задля соціальних взаємодій індивідів або групи індивідів.

Отже, соціальну мережу можна визначити як інтернет-сайт, що дає змогу користувачеві підписатися та створити там віртуальну ідентифікаційну карту. Мережа є соціальною, якщо дає можливість здійснювати обмін з іншими її членами.

Відхід від web 1.0 сприяв здійсненню швидшої взаємодії зі сторінками Інтернету та уможливив появу соціальних мереж. Користувач Інтернету перестав бути поодиноким відвідувачем статичної веб-сторінки і наразі є активним учасником творення інтернет-простору. Поява великих комерційних платформ сприяла змінам у використанні мережі Інтернет. Простий доступ і технічна досяжність для переважної більшості створили умови для спрощеного виробництва кон-

Summary

Now professional activities in all spheres realize the importance of the new media. Social networks are having a growing impact within the armed forces. It provokes the discussions as to its negative and positive components. The new media changed the informational space and that in turn changed the communicational strategy of the armed forces. At present it has to balance the risks and at the same time use the social networks capacity.

Keywords: new media, diplomacy, social networks, French armed forces, French Ministry of defense, communicational strategy.

тенту та об'єднання у віртуальні групи в одну мить. Деякі платформи стали справжніми «екосистемами», що гуртують зростаючу кількість акторів і компаній, які існують завдяки їм.

Кордони між web-технологіями стають дедалі більш прозорими внаслідок надзвичайно швидкої цифрової еволюції, і web 2.0 стрімко здає позиції web 3.0, тобто мобільним технологіям нефіксованих систем. Web 4.0 стане синхронізацією всіх web-послуг і суміжних технологій.

Отже, соціальні медіа дають можливість здійснювати комунікацію простішим та різноманітнішим шляхом і тому подальше зростання їхньої популярності не викликає сумніву. Щодо соціальних мереж, які є додатковим ресурсом традиційних ЗМІ, то вони теж внесли суттєві та незворотні зміни у формат комунікації між продуцентом та споживачем інформації, надаючи кожному з них обидві ролі.

Як саме змінили інформаційний простір нові медіа? До найбільш значного імпакт-фактора слід віднести часову компресію, адже інформація поширюється в режимі реального часу (платфор-

ма Twitter). Повідомлення можна отримати в ту ж саму хвилину від прямого свідка. На другому місці — компресія простору. Користувачі Інтернету не відчують географічних кордонів і фізичних перешкод. Залишаються лише лінгвістичні кордони, однак їх реально подолати за допомогою різноманітних інтерактивних послуг. На третє місце слід поставити зміну формату комунікації, що набуває горизонтального характеру. Традиційна комунікація від центру до периферійних каналів стає застарілою. Інформаційний обмін здійснюється прямо в середовищі користувачів мережі без ієрархічних перешкод. На четвертому місці — децентралізована організація обміну інформацією, оскільки вона стає доступною будь-якому користувачеві, а в середовищі інтернет-активістів організація зведена до мінімуму. На п'ятому місці є інтерактивність, адже завдяки цифровій революції комунікація перетворилася на багатосторонній діалог у режимі реального часу. На шостому місці — постійний характер комунікації, оскільки системи нефіксованого зв'язку уможливили спілкування всюди та в будь-яку мить.

На цьому місці доцільно поставити єдність циклу виробництва та споживання інформації, що стало можливим завдяки новим медіа.

За даними, опублікованими в дослідженні «Соціальні мережі: походження та наслідки для збройних сил» за редакцією полковника повітряних сил армії Франції Лорана Обіньї, інформаційний простір наразі відчуває вплив таких явищ – зміна у формах циркуляції інформації, впливова влада інтернет-активістів, проникність між традиційними ЗМІ та соціальними медіа, культура прозорості [2].

Віднині інформаційне повідомлення створюється з метою бути дієво відтвореним іншими особами, що надає йому особливої цінності. До того ж швидкість поширення інформації, а не її приховування, теж робить її більш ваговою. Інформація має звернути на себе увагу, ризикуючи миттєво зникнути, принаймні бути відтвореною пізніше. Відеоінформація користується більшим впливом, ніж текстове повідомлення, тому відеоформат є найдоцільнішим, оскільки технології впливу базуються на зміні емоційного стану.

Користувач соціальної мережі отримує визнання, якщо його повідомлення відтворюються великою кількістю осіб інтернет-спільноти. Кожний користувач здобуває роль ньюсмейкера. Інтернет-активістам усе більше вдається керувати увагою, і ця здатність призводить до іншої – уміння мобілізувати однодумців через соціальну мережу. Хоча потрібно зазначити, що така активність часто зводиться до

віртуальних дій, наприклад, підписати он-лайн скаргу. Звичайно, сучасний інтернет-інструментарій дає змогу швидко створити групу, рух, бути визнаним у ЗМІ, політичних і політико-дипломатичних колах, проте надмірна кількість інформації в Інтернеті може залишити користувача абсолютно поза увагою.

Кордони між традиційними ЗМІ та новими медіа поступово стираються. Коментарі або критичні виступи в традиційних ЗМІ відтворюються в соціальних мережах, однак інколи вони стають єдиним джерелом інформації для журналістів, політиків і дипломатів через цензуру або неможливість безпосередньої участі в подіях. Деякі інформаційні повідомлення в соціальних мережах вражають своєю емоційною складовою, миттєвістю та конфіденційністю змісту, на що й розраховані маніпуляційні технології.

Легкість доступу до цифрової інформації, її автономний та децентралізований характер сприяють частому зверненню до Інтернету з метою отримання чи перевірки інформації. Інтернет-активісти чи звичайні користувачі нових медіа вступають у полеміку з представниками ЗМІ, політиками і дипломатами. Однак великий масив неперевіреної інформації робить певний внесок у руйнування інститутів влади. Водночас державний контроль над інформаційними потоками викликав би супротив суспільства. Цифрова революція позбавила урядові структури монополії на комунікацію, що у свою чергу утруднює формуван-

ня базового комунікаційного меседжу для суспільства, а значить – норм поведінки.

До речі, Міжармійський центр концепцій, доктрин та випробувань Військової школи Міністерства оборони Франції, у рамках якого було проведено вищезгадане дослідження, теж не уник впливу цифрової революції. Його офіційні особи зазначають, що Центр принципово не має жодної фізичної бібліотеки та не поширює жодний документ у друкованій формі. Натомість до уваги громадян пропонується електронна бібліотека, яка постійно актуалізується.

Чому ж нові медіа стали справжнім викликом для збройних сил і воєнної дипломатії? По-перше, вік користувачів соціальних мереж співпадає з віком найбільшої частини особового складу (18-34 роки), у країнах із призовною армією цифри відхиляються від більшої позначки. По-друге, швидкий обмін інформацією, який не знає кордонів, суперечить обов'язковій секретності військових операцій. По-третє, збройні сили будь-якої країни є централізованим та ієрархічним апаратом, функціонування якого не відповідає динамічній і децентралізованій структурі нових медіа.

Певна кількість військовослужбовців, особливо старшого покоління та відповідно – командного складу, із застереженням ставиться до застосування нових медіа своїми підлеглими, однак їхні побоювання зазвичай ґрунтуються на закордонному досвіді. Як зазначає доктор політичних наук, дослідник Французького інституту міжнародних відно-

син і заступник головного редактора «Politique étrangère» Марк Хекер, існує три головні ризики соціальних мереж в армії. До першого слід віднести «мимовільний» витік інформації, коли солдати можуть розмістити повідомлення, не зауваживши його вплив на заходи безпеки. У 2010 р. військову операцію ізраїльської армії було відмінено через пост у Facebook солдата, який написав: «У середу зачищаємо Катану та в четвер, якщо на те воля Божа, повертаємося додому». Виданий іншими військовими, він постав перед трибуналом і був покараний. Однак це далеко не єдиний випадок мимовільного злиття стратегічної інформації в лавах ізраїльської армії. Після цих подій в ізраїльських збройних силах було створено спеціальний підрозділ для моніторингу витоку стратегічної інформації та проведено кампанію з роз'яснення, якого роду відомості не слід розмішувати в соціальних мережах.

Французьке міністерство оборони зазначає, що подібних витоків стратегічної інформації серед військовослужбовців країни не спостерігалось. Керівництво відомства підкреслює, що така ситуація склалася в Ізраїлі, зокрема, через те, що тамешні збройні сили є резервістськими і солдати мобілізуються тільки під час військових операцій. Повертаючись до цивільного життя, вони використовують соціальні мережі у звичайний спосіб.

Другий ризик є за своїм характером політичним – шокуючі образи війни можуть бути опубліковані

в Інтернеті та викликати моральне й політичне засудження. Наприклад, ізраїльський військовослужбовець у минулому Еден Абержил розмістив фото палестинських полонених у принизливому стані.

Третій ризик є ризиком проникнення, що вдалося реалізувати членам Хезболлах, створивши аватарку, яка нагадувала риси молодій ізраїльтянки Рут Цукерман.

Проте, як підкреслює Марк Хекер, усі три ризики не треба перебільшувати, коли йдеться про французькі збройні сили. Переважна більшість військовослужбовців використовує соціальні мережі безпечно

та розумно. Зокрема це відбувається внаслідок ефективної кампанії в армії Франції з привернення уваги до ризиків соціальних мереж.

Варто зазначити, що нові медіа також представляють собою й переваги для силових відомств. Якщо розглянути ризики зі зворотного боку, то соціальні мережі є також новим каналом комунікації для встановлення контактів із громадянами, особливо молоддю. Наприклад, Міністр оборони Франції має акаунт в Facebook: «Поговоримо про оборону», який присвячений саме спілкуванню з молодим поколінням та налічує 12 тис. прихильників.

Збройні сили також користуються соціальними мережами для заохочення на контрактну службу. У США кожний центр набору має свою сторінку в Facebook, у Франції це не

набуло такого поширення, однак сторінка «Набір у сухопутні війська» налічує 250 тис. фоловерів.

Інший тренд, не дуже поширений наразі у Франції, полягає у використанні соціальних мереж усередині збройних сил з метою вести спільні міжармійські проекти. З цією метою можна створювати захищені платформи. США вже має тривалий досвід у цій сфері – сайти Comranycommand та Platoonleader дають змогу молодим офіцерам обмінюватися інформацією, у тому числі щодо тактичних деталей, й існують протягом десяти років.

У рамках кампанії з привернення уваги до безпечного використання соціальних медіа у 2012 р. Міністерство оборони Франції підготувало інструкцію з правильного користування соціальними медіа, мета якої допо-

могти у використанні соціальних мереж військовослужбовцями, зокрема, щодо розміщення певного контенту та убезпечення від потенційних ризиків. Інструкція містить кілька розділів, кожний із яких доповнено практичними порадами: повага до секретності операцій, комунікація в якості приватної особи, комунікація в професійному середовищі. Також наведено конкретні приклади, коли військовослужбовці некоректно використовували свою присутність у соціальних медіа. До найбільш поширених ризиків віднесено недостатню перевірку параметрів конфіденційності, геолокалізацію своєї позиції під час військових операцій, розміщення фото та відео, які містять стратегічну інформацію.

Захист анонімності військовослужбовців Франції став важливою темою для

обговорення командування на вищому рівні. Зламавши сайт TV5 Monde, кіберзлочинці виставили документи, представлені як ідентифікаційні картки та дані близьких військовослужбовців Франції, задіяних в операціях проти Ісламської Держави. Цьому передувало опублікування в Інтернет списку 100 американських військових з їхніми іменами, адресами та фото, закликаючи мусульман США до їхнього вбивства. Унаслідок цього на сторінці Facebook Міністерства оборони Франції, що регулярно розміщує фото військових операцій на

різних фронтах, тільки обличчя військовослужбовців під час операції «Шаммаль» в Іраку даються розмитими. У штабквартирі французької армії зазначають, що попри відсутність прямої загрози імена пілотів, які завдають авіаударів по ІДІЛ, ніколи не будуть розголошені. Навіть склад екіпажу авіаносця «Шарль де Голль», що приєднався до виконання операції «Шаммаль», тримався в секреті.

Однак подібних заходів безпеки не завжди достатньо, оскільки час від часу військовослужбовці самі розголошують інформацію про себе в соціальних мережах. Так ісламський терорист Мохамед Мерах знайшов свою першу жертву — офіцера французької армії Імада Ібн Зіатена на сайті Won coin, де останній розмістив оголошення про продаж скутера. Військовий пояснив, що численні

відрадження в гарячі точки заважають йому користуватися скутером.

Відтоді французьким військовослужбовцям і військовим дипломатам наполегливо не рекомендується розміщувати свої фото в уніформі в Facebook, розголошувати своє ім'я та посаду, а також користуватися послугою геолокації, проте в неофіційних бесідах вони повідомляють, що санкцій за невиконання рекомендації не передбачено. Наразі їм дозволено користуватися соціальними мережами з особистих мотивів, коли комп'ютери від'єднані від внутрішньої робочої мережі.

Департамент оборони США, що має достатній досвід у проведенні інформаційних воєн, ще у 2010 р. прийняв рішення унормувати використання соціальних медіа. На сайті Державного департаменту було розміщено оголошення, у якому зазначалося, що американським військовослужбовцям офіційно дозволено користуватися соціальними мережами, але з пристроїв, не під'єднаних до інформаційної системи армії. Цей дозвіл отримали навіть військовослужбовці, що перебували на полі бою. До того часу питання використання соціальних мереж не регламентувалося в офіційних документах. Департамент оборони США уточнює, що командування різних військових частин має перервати будь-який зв'язок за певних обставин.

«Нова політика Департаменту оборони дозволяє доступ на ці [Facebook, Twitter, Youtube] чи інші платформи Web 2.0 з незашифрованих урядових

комп'ютерів, доки це не суперечить безпеці військових операцій і не стосується діяльності на заборонених сайтах» [3]. У повідомленні також зазначалося, що більшість службовців мала змогу користуватися платформами соціальних мереж з їхніх урядових комп'ютерів, однак департамент не мав послідовної політики щодо цього. Приблизно з 2007 р. корпус морської піхоти запровадив політику заборони доступу на сайти соціальних мереж з робочих комп'ютерів, проте військовослужбовцям було дозволено спілкуватися в соціальних мережах з особистих пристроїв.

Повертаючись до можливостей, які надають соціальні медіа збройним силам, слід зазначити їхнє використання як плацдарму спостереження за діяльністю терористичних організацій та інструменту впливу.

«Дії супротивника на полі сучасної битви можуть також здійснюватися через засоби, що не обов'язково пов'язані із застосуванням сили» [4], — зазначає речник британської армії, який коментує ініціативу створення 77-ї бригади, спеціального підрозділу для моніторингу та здійснення впливу через соціальні медіа як «основну з метою протистояти викликам конфліктів та воєн сучасності». Свою назву бригада дістала від назви підрозділу під керівництвом генерал-майора Орда Вінгейта, який під час Другої світової війни задіяв незвичайну та суперечливу тактику щодо японських військ, яка забезпечила британцям успіх навіть за нерівності сил. Він направляв невеликі

групи всередину підконтрольної Японії території, які сіяли невпевненість серед командування та змушували супротивника змінювати стратегічні плани.

Необхідність створення такого підрозділу в Збройних силах Великої Британії пояснюють занепокоєністю діями РФ на території України, ІДІЛ та Сирії. Однак досвід, набутий під час дій проти руху непокорі в Афганістані, ще до цього спонукав британське командування замислитися над впливом соціальних мереж. На сьогодні армії США та Ізраїлю напрацьовували суттєвий досвід у веденні медіа-воєн. Армія Ізраїлю є дуже активною в соціальних медіа з 2008 р. та наразі представлена в 30 медіа-платформах шістьма мовами.

Хоча Збройні сили Франції ще не прийняли рішення вступити у війну репостів із джихадистами в соціальних медіа, вони уважно слідкують за їхньою активністю на відомих платформах.

«Дійсно, соціальні мережі мають додатковий вплив через більшу відкритість. Однак для нас йдеться про напрям, якому ми приділяємо таку ж увагу, як й іншим формам комунікації», — зазначив у 2012 р. тодішній Міністр оборони Франції Жерар Лонге. У той час, коли уряд Франції все ж таки почав кампанію *stop-djihadisme*, генштаб офіційно заперечував створення військового підрозділу для контрпропаганди в мережі Інтернет. Коментуючи ситуацію, речник генштабу Франції, полковник Жиль Жарон, наголосив: «Це не входить у нашу сферу діяльності»

[5]. Однак у впливових французьких ЗМІ почала з'являтися інформація про створення такого підрозділу для ведення психологічних операцій, тим самим використовуючи збройні сили для зміцнення внутрішньої безпеки держави та військово-дипломатичного зовнішнього супроводу. Дискусії стосовно доцільності ведення психологічних операцій мають давню історію в середовищі вищого командування Збройних сил Франції. З часів війни в Алжирі французькі збройні сили проявляють велику обережність стосовно такого роду діяльності.

Проте в січні 2015 р. в Міжармійському центрі дій щодо зовнішніх умов у Ліоні, що займається аналізом середовища проведення військових операцій, було створено невелику групу, куди ввійшли військові та військові дипломати, до функцій яких належить спостерігати за активністю джихадистів у соціальних мережах. Наразі підрозділ здійснює лише спостереження та не втручається в інтернет-активність терористичних організацій. Результати цієї роботи доповідаються оперативному командуванню кібербезпеки під керівництвом адмірала Арно Кустієра, а згодом у Центр планування та оперативного командування. Рішення про створення такого підрозділу у французькій армії було викликано тим, що взимку 2015 р. рівень активності джихадистів значно зріс і тепер їхня пропагандистська діяльність здійснюється французькою мовою. Адже мішенню

стає не тільки Франція, а й франкомовна Африка, де у військових операціях задіяні французькі збройні сили.

Міжармійський центр дій щодо зовнішніх умов було створено шляхом злиття двох структур – Групи військових операцій впливу та Міжармійської групи громадянсько-військових дій. Його завдання полягають у вивченні ситуації на місцях, де перебуває французька армія. Для зменшення опору місцевого населення необхідно виправдати присутність іноземних збройних сил, і це можливо зробити, зокрема, через надання медичної допомоги, гуманітарні акції, роздачу шкільного приладдя тощо. Уперше таку практику було застосовано в Боснії-Герцеговині. Також до завдань цього підрозділу входить контролювання ситуації із силами опозиції, як це було в Афганістані. Міжармійський центр дій щодо зовнішніх умов не є великим підрозділом, він налічує 150 осіб, третина з яких постійно перебуває за кордоном.

Однак постає запитання, чому саме Міжармійському центру дій щодо зовнішніх умов було довірено здійснювати спостереження за соціальними мережами, а не, наприклад, Управлінню військової розвідки чи офіційним військово-дипломатичним представникам армії своєї держави в країні перебування – військовим аташе. Відповідь можна знайти в боротьбі за вплив усередині армії, яка завжди була дуже активною. Нове операційне командування кібербезпекою має намір піти далі та створити «четверту кібер-армію». Наразі

до його функцій входить захист інформаційних та комунікаційних систем оборони від інформаційних атак, однак керівництво цієї структури виявляє значну зацікавленість у здійсненні моніторингу нових медіа.

У цьому зв'язку виникає питання легітимізації дій французької армії на національній території, оскільки забезпечення правопорядку всередині країни перебуває в юрисдикції поліції та жандармерії, а здійснення моніторингу інтернет-присутності громадян Франції та осіб, які перебувають на її території, не належить до компетенції збройних сил. Проте звернення джихадистів французькою мовою через Інтернет можуть вплинути на радикалізацію настроїв усередині армії, тому спостереження за «внутрішнім ворогом» є повністю доцільним. Потрібно зауважити, що функції внутрішнього спостереження в збройних силах уже належать Управлінню з захисту безпеки та оборони.

Отже, варто підкреслити, що командування Збройних сил Франції, в умовах нових викликів і загроз ХХІ ст., продемонструвало розуміння феномену нових медіа, які надають дієві переваги, та напрацьовало стратегію врівноваження ризиків. Французька армія вдало адаптується до нового медіа-оточення, напрацьовуючи новий інструментарій військової дипломатії, уміючи глобально протистояти прагненню обмежити використання соціальних медіа.

За сучасних умов збройні сили потребують виваженої комунікаційної

стратегії в нових медіа, що передбачає аналіз політико-дипломатичних і зовнішніх обставин, напрацювання плану комунікації за різної послідовності та залежно від актуальних можливостей. Особлива увага має бути приділена напрацюванню понятійних елементів, якими слід оперувати в офіційних повідомленнях, а також аргументації під час інтерв'ю посадових осіб, політиків і дипломатів. Вони повинні наводитися в рамках єдиної комунікаційної політики, адже через зміни в інформаційному просторі, викликані новими медіа, увага всього світу буде миттєво спрямована на непередбачуваний меседж і нейтралізувати його ефект буде дуже складно. Комунікаційна стратегія потребує ідентифікації цільових медіа-платформ та механізмів комунікації від встановлення відносин з інтернет-спільнотою до оцінки результатів поданої інформації. Окремим напрямом комунікаційної стратегії є подання важливих подій. У цьому зв'язку значною є кожна складова, як то вибір місця комунікації, координація дій підрозді-

лів відомства, постановка висвітлення події тощо. Надзвичайне значення має кризова комунікація в політико-дипломатичному середовищі, що вимагає окремих стратегічних дій, які передбачають аналіз обставин, цілодобовий моніторинг нових медіа, формулювання спеціальних елементів аргументації та спостереження за результатами комунікації з очікуванням прогнозованих позитивних результатів і наслідків.

Список використаних джерел:

1. <http://www.mediametrie.fr/internet/communiques/l-audience-de-l-internet-global-en-france-en-janvier-2015.php?id=1240>
2. <http://www.cicde.defense.gouv.fr>
3. <http://www.defense.gouv.fr/news/new-s/article.aspx?id=58117>
4. <http://www.theguardian.com/uk-news/2015/jan/31/british-army-facebook-warriors-77th-brigade>
5. Jean-Dominique Merchet, *Propagande sur le web: l'armée tatonne, l'Opinion*, 5 février 2015, p.

Іоланта-Анна де ВРІС,
кандидат політичних наук,
учений секретар ДАУ при МЗС України

АНОТАЦІЯ

Наразі в усіх без винятку професійних сферах нові медіа мають суттєве значення. Соціальні мережі справляють усе більший вплив усередині збройних сил, що викликає дискусію стосовно їхньої негативної та позитивної складової. Нові медіа змінили інформаційний простір, що у свою чергу змінює комунікаційну стратегію збройних сил, яка повинна врівноважити ризики та використати потенціал соціальних мереж.

Ключові слова: нові медіа, дипломатія, соціальні мережі, Збройні сили Франції, Міністерство оборони Франції, комунікаційна стратегія.

АННОТАЦИЯ

На современном этапе во всех без исключения профессиональных сферах новые медиа имеют существенное значение. Социальные сети усиливают свое влияние в вооруженных силах, что вызывает дискуссию об их негативной и позитивной составляющей. Новые медиа изменили информационное пространство, что в свою очередь меняет коммуникационную стратегию вооруженных сил, которая сейчас должна уравнивать риски и одновременно использовать потенциал социальных сетей.

Ключевые слова: новые медиа, дипломатия, социальные сети, Вооруженные силы Франции, Министерство обороны Франции, коммуникационная стратегия.

Куба перед новими інституційними викликами

УДК: 327.94

Вимушене часткове повернення до моделі управління 60-х років, коли вождь «у ручному режимі», не надто покладаючись на партійно-державну бюрократію, корегував політичний курс, стало запорукою збереження й самого режиму. Адже в другій половині 1980-х років не лише стрімко покотились униз показники економічного розвитку країни, зокрема, й через погіршення кон'юнктури світових цін на цукор та інші сировинні товари, а й почала вималюватися перспектива втратити величезну спонсорську допомогу від СРСР. Економічна криза в останньому поглиблювалася, і радянське керівництво було не проти позбутися цього фінансового баласту, на що натякнув і М. Горбачов під час свого візиту на Кубу у квітні 1989 року. А восени того ж року почали один за одним падати комуністичні режими у Східній Європі.

Цілком свідомо Ф. Кастро критикував «будівництво капіталізму» Кремлем, пророкуючи розпад СРСР, і пропагував ідеї «моральної економіки», добровільної праці, скромності у споживанні тощо. Цим він у певному сенсі психологічно підготував кубинське суспільство до випробувань, що незабаром постали перед ним.

Уже в 1990 р. допомога Кубі почала скорочуватися. Надавати її на невигідних умовах відмовилися нові уряди в країнах Схід-

ної Європи. Обмежив її й СРСР, економічне становище якого швидко погіршувалося. Між тим, на ці країни (переважно на Радянський Союз) припадало 85% товарообігу Куби, зокрема постачання критично важливих нафти, продовольства, машин і запчастин до них (за деякими підрахунками, допомога Кубі щорічно становила для СРСР 5-6 млрд. дол. і сягала 1/3 ВВП Куби). У серпні 1990 р. Ф. Кастро оголосив настання «особливого періоду в мирний час», коли умовами виживання країни були економія енергії та сировини, нарощування виробництва продуктів харчування, пошуки нових ринків збуту, залучення іноземних інвестицій.

Із 1989 по 1992 р. ВВП країни скоротився на третину, експорт – на 60%, імпорт – на 70%, більшість промислових підприємств зупинилася. Щоденну норму видачі хліба за картками, введеними ще в 1962 р., було зменшено до 80 г. (!) на особу.

Країна залишилася також і без будь-якої військової підтримки. Ще в лютому 1980 р. Кремль, що розпочав війну в Афганістані, конфіденційно повідомив Гавані, що більше не зможе захищати її в разі нападу США, хоча й продовжить надавати необхідну військово-технічну допомогу. Тоді Куба розгорнула масову військову підготовку населення й за кілька років

Summary

The article analyzes the problem of striking institutional change in Cuba in the twentieth century. The author came to the conclusion, that the regime of Fidel Castro had a populist nature. Formal institutions of communist (soviet) origin only partially supplemented it.

Keywords: Cuba, USSR, USA, institute, F. Castro's regime, populism, totalitarianism.

створила війська територіальної міліції, що нараховували до 2,5 млн. резервістів (це крім 300-тисячної регулярної армії). Тепер ці військові потреби і витрати зберігалися, а відповідної зовнішньої допомоги Гавана була позбавлена.

Отже, формальні політичні й економічні інститути, створені як провідники радянського впливу на Кубу, втратили колишню дієвість. Це був інституційний струс, за силою не менший, ніж у 1960-ті роки.

Постає запитання: завдяки чому зміг надалі утриматися режим Ф. Кастро, усунення якого давно бажали у Вашингтоні (описано численні спроби фізичного знищення політика), а з деякого часу – й у Москві? Особливо з урахуванням того, що Куба тепер узагалі не могла розраховувати на якісь торговельні преференції, які свого часу мала або від США (до 1960 р.), або від СРСР (з 1960 р.). Цілком очевидно, далася взнаки сама природа режиму, який понад 30 років панував на Кубі.

Варто зупинитися на деяких нюансах її теоретичного осмислення, оскільки політологи доволі часто відносять кубинський і радянський режими до одного типу, тракту-

ючи його як тоталітарний, комуністичний (партійно-комуністичний), егалітарно-авторитарний тощо. Таким режимам, як правило, приписується повне одержавлення суспільства, монополія на владу єдиної партії при зрощенні партійного й державного апаратів. Однак то лише свого часу в СРСР жорстко централізована більшовицька партійна організація фактично поглинула державну організацію й створила наново весь державний апарат навколо власних ієрархічних структур. Тоді й відбулося пряме злиття партії й держави, вірніше, партійна структура набула ознак державної з усіма атрибутами останньої, включаючи надпотужний репресивний апарат, а держава перетворилася на наскрізь ідеологізовану й партизовану організацію. Зосередження в руках партії-держави всієї влади й власності породило горезвісний державний (партійно-державний) абсолютизм. Дискредитація й розпад партії неминуче зумовили розпад самого режиму. Така ж доля спіткала й режими, насажені в Східній Європі.

На Кубі мав місце інший процес. Централізована владна система була утворена за популістською схемою «вождь – керівні

кадри – організовані маса» після перемоги революції 1959 р., а партія (Компартія Куби) згодом була створена штучно, на догоду радянському керівництву, що обіцяло новому кубинському союзникові щедрі допомоги. Партія не стала системоутворювальним інституційним підкладом режиму, а залишалась одним із допоміжних організаційних важелів у руках вождя, який зазвичай учиняв на

власний розсуд, не радячись із партією й діючи в обхід неї. Популістський режим на Кубі не трансформувався в тоталітарний і саме це дало йому змогу виявляти гнучкість, маневрувати, пристосовуватися до нових складних обставин і, зрештою, виживати.

Не останню роль відіграло риторичне перекладання відповідальності за будь-які труднощі на «імперіалізм США», адже так званих доказів американського тиску на режим Ф. Кастро не бракувало: чого варту була економічна блокада острова, розпочата в 1960 р. у відповідь на експропріацію урядом Кастро власності американських громадян і корпорацій. З того часу торговельно-економічне ембарго доповнювалося новими санкціями, особливо після визнання Куби країною-спонсором тероризму (1982 р.). У 1992 і 1996 рр. у США було введено санкції проти філій американських компаній у третіх країнах та іноземних компаній, що торгують із Кубою.

Антиімперіалізм/антиа-

мериканізм формували загальне тло для різних ідейних поворотів режиму. Спочатку це були ідеї зі спадщини національного героя часів боротьби за незалежність поета Хосе Марті, із середини 1960-х років – переважно «ідеї марксизму-ленінізму», а в 1990-ті роки на передній план знову вийшли ідеї Х. Марті. Показовою є зміна формулювань ст. 5 Конституції Республіки Куба (аналога одіозної ст. 6 Конституції СРСР). У редакції 1976 р. вона гласила: «Комуністична партія Куби, *організований марксистсько-ленінський авангард робітничого класу (курсив наш – В.К.)*, є керівною силою суспільства і Держави, що організовує й спрямовує спільні зусилля на досягнення високих цілей побудови соціалізму і просування до комуністичного суспільства». У 1992 р. це формулювання було офіційно замінено на інше: «Комуністична партія Куби, *послідовниця ідей Марті й марксизму-ленінізму, організований авангард кубинської нації (курсив наш –*

В.К.), є керівною силою суспільства і Держави <...>».

Погодьмося, що поняття «авангард кубинської нації» та «послідовниця ідей Марті» мають мало спільного як з «марксизмом-ленінізмом», так і з комуністичними реаліями. Головні ідеї Х. Марті, – свобода і незалежність Куби, справедливість, патріотизм, гуманізм, народоправство, республіканський девіз «З усіма й для блага всіх!», – це передусім ідеї етичні й гуманістичні, а не класові. Щоправда, ідеологи режиму згадували й про комуністичні «принципи». Однак у 1990-ті роки якщо й був сенс до них апелювати, то хіба що в контексті виживання за параметрами «самообмеження в рівності» (такого собі «воєнного комунізму»).

Ідеологема «комунізму» для Куби – це вже не надихаюча ідея, а скоріше ритуал, антураж для означення унікальності країни, її особливого статусу в Латинській Америці, зрештою, самозахисту (від США). Це своєрідна ширма для

збереження порядку речей, звичного для мільйонів кубинців, багато з яких іншого не знали. Має місце й створений ідеологічною машиною небезпідставний страх перед могутньою сусідньою державою, капіталізмом, втратою звичної державної підтримки багатьох груп населення, відносно успішних галузей освіти й медицини. Крім того цілі соціальні верстви (партійна й державна бюрократія, військові, представники спецслужб, активісти тощо) остаточно втратили б ті чи інші привілеї.

У рамках нової політики режим швидко впровадив низку вимушених інституційних послаблень в економіці. Уже в 1992 р. змінами в конституції було легалізовано право приватної й змішаної власності, хоча базові галузі повинні були залишатися за державою. Незабаром було дозволено вільне використання іноземних валют і грошові перекази на батьківщину від кубинських емігрантів. Створювалися тисячі приватних фірм, виникли сотні спільних підприємств з іноземним капіталом, до 2000 р. надійшло 5 млрд. дол. іноземних інвестицій. Особливий акцент було зроблено на розвиткові туризму. Головними економічними партнерами Куби стали країни ЄС (передусім Іспанія), Канада, Китай, країни Латинської Америки. Відновити втрачене після розпаду СРСР не вдалося, однак катастрофічний спад призупинився, економічне стано-

вище частково стабілізувалося. При цьому загальний контроль за економічними процесами режим зберігав, а політичних поступок демократії не допустив. Як і раніше, опозиційна політична діяльність не дозволялася, дисиденти й опоненти в самому керівництві країни переслідувалися.

На зламі століть не було очевидним, як довго може протриматися режим без зовнішнього сприяння. Однак доля виявилася прихильною до нього: у Латинській Америці у Ф. Кастро з'явився відданий послідовник — венесуельський популістський лідер Уго Чавес, що з 1998 р. неодноразово ставав президентом. Він мріяв про «соціалізм XXI століття» і вважав режим Ф. Кастро зразком для наслідування. Саме в цей час почали стрімко зростати світові ціни на нафту, родовища якої у Венесуелі є одними з найбільших у світі. У 2000 р. дві країни уклали низку угод і на Кубу за заниженими цінами (40% світових) пішла венесуельська нафта в обсягах спочатку 50, а потім — 100 тис. барелів на день. Це становило понад 5 млн. т на рік, тоді як СРСР наприкінці 1980-х років постачав щорічно 14 млн. т. В обох випадках значна частина нафти реекспортувалася, даючи Кубі додаткові прибутки. Куба мала від Венесуели й пряму фінансову підтримку. У 2000-і роки щорічна допомога Кубі становила за різними оцінками, від 5 до 10 млрд. дол. У свою чергу, у Венесуелі трудилися десятки тисяч кубинських

фахівців — лікарів, учителів, працівників силових структур тощо.

Отримавши нового «спонсора», Ф. Кастро зупинив подальшу економічну лібералізацію. Дисидентів продовжували арештовувати та/або виселяти з країни, у 2003 р. дружини й матері політв'язнів утворили протестний рух «Дами в білому», однак масова політична опозиція і цього разу не з'явилася.

У 2006 р. стан здоров'я 80-річного Ф. Кастро значно погіршився й він передав державну і партійну владу своєму братові Раулю. Сутність режиму не змінилася, і Ф. Кастро продовжував впливати на ухвалення державних рішень. Економічна криза 2008-2009 рр., що супроводжувалася падінням цін на нафту, недвозначно нагадала про вразливість украй неефективної економіки Куби. Низькі зарплати (1/4 рівня 1989 р.) й зрівнялівка в оплаті позбавляли мотивації в продуктивній праці, а карткова система забезпечення кубинців основними продуктами харчуван-

ня (70% із них імпортувалися) за сміхотворними цінами стала непомірним тягарем для державної економіки.

Тож Р. Кастро розпочав новий раунд соціально-економічних реформ. Сотні тисяч кубинців отримали ліцензії на заняття підприємництвом, заохочувалося фермерство. Скорочувалося кількість зайнятих у державному секторі. Робилися спроби подолати зрівнялівку в оплаті праці. Стало можливим купувати електропобутові товари, електроніку тощо. Сприяння розвитку допоміжного приватного сектору в економіці стало для режиму по суті новим інституційним орієнтиром.

Водночас намітилися суттєві зміни й у його міжнародному становищі. Куба фактично втратила джерело щедрої зовнішньої допомоги, оскільки у Венесуелі стала погіршуватися політична й соціально-економічна ситуація після смерті У. Чавеса у 2013 р., а найбільше — унаслідок різкого падіння світових цін на нафту у 2014 році. Не надто покра-

щило стан її економіки й оголошене Росією влітку 2014 р. «списання» боргу з радянських часів у обсязі 32 млрд. дол.

Найбільш далекою змінна, спроможна спричинити на Кубі інституційний злам, сталася у відносинах із США: 17 грудня 2014 р. Президент США Барак Обама і кубинський керманич Рауль Кастро після 45-хвилинної телефонної розмови одночасно повідомили про відновлення дипломатичних відносин між двома країнами. Досягнута угода передбачала відкриття посольств, вирішення питання про зняття з Куби звинувачень у підтримці тероризму, суттєву лібералізацію умов її відвідування громадянами США, у тому числі кубинського походження, сприяння розвитку торговельних обмінів на рівні приватних осіб і компаній, дозвіл на грошові перекази зі Сполучених Штатів на суму до 2 тис. дол., відкриття на Кубі відділень американських банків. Гавана зобов'язалася звільнити з тюрми 53-х дисидентів, дозволивши їм залишитися на острові й навіть брати участь у мирній політичній діяльності. Отже, США по суті визнали хибність тривалої політики конфронтації з Кубою й засвідчили легітимність її уряду.

Переговори про відновлення відносин розпочалися ще влітку 2013 р. за посередництва Папи Франциска I й відбувалися неофіційно в Канаді півтора року. Зацікавленість у їхньому успіху була взаємною і з плином часу

лише зростала. Для Куби зближення з США обіцяло здійснення модернізації з залученням американських економічних, технологічних, фінансових потужностей. Для Сполучених Штатів нормалізація відносин із Кубою вела до послаблення антиамериканської критики в Латинській Америці й одночасно створювала перешкоди відновленню на Кубі російської військової й економічної присутності та посиленню в ній економічного впливу Китаю. Нарешті влітку 2015 р. було відкрито посольства двох країн. Урочисте підняття прапорів над ними відбулося 20 липня у Вашингтоні та 14 серпня в Гавані.

До повної нормалізації відносин між двома країнами ще далеко. Взаємних претензій за 50 років накопичилося багато. З американського боку (від уряду, американських компаній і кубинських емігрантів у США) вони включають, крім іншого, реституцію конфіскованої свого часу власності, відновлення економічних і політичних свобод, припинення політичних переслідувань і компенсації жертвам репресій, відмову від будь-якої підтримки тих чи інших повстанських («терористичних») організацій тощо. Кубинці передусім вимагають (і на цьому наголосив Р. Кастро, виступаючи 28 вересня 2015 р. на Генеральній Асамблеї ООН) скасування економічної, торговельної й фінансової блокади з компенсацією завданої нею з 1960 р. шкоди (часто називають цифру 1,1 трлн дол.), повернення Кубі території бази Гуантанамо на сході країни, припинен-

ня трансляцій передач антикомуністичної спрямованості.

За обоюстороннього бажання налагодити відносини ці та інші проблеми можуть бути врегульовані, наприклад, шляхом своєрідного взаємозаліку, особливо в економічній сфері. Повстанським рухам Гавана активної підтримки вже не надає, а у 2015 р. стала посередником у переговорах між урядом Колумбії та ультралівими повстанцями з Револьюційних збройних сил Колумбії, що наблизили завершення 50-річної війни. Також можна започаткувати й процес поступової політичної лібералізації на Кубі. Головне питання: до якої межі готовий відступити нинішній режим на Кубі?

Не виключено, що він не поступиться принципами й погодиться лише на косметичні зміни у внутрішній політиці в обмін на послаблення економічного ембарго. Однак тоді він не зможе розраховувати на швидку техніко-економічну модернізацію й помітне підвищення рівня життя кубинців, провокуючи масове невдоволення останніх, особливо на тлі відходу від влади братів Кастро (24 лютого 2018 р.), та ризикуючи при цьому потрапити в залежність від прагматичних Китаю та Росії.

Водночас обрання курсу на зближення з США, що може обіцяти справжні прориви в технологічній, соціально-економічній, політико-правовій, культурно-освітній галузях, неминуче зумовить радикальні інституційні зміни. Адже для того, щоб з'явилися обнадійливі результати у вказаних

сферах і суспільні зміни набули динаміки, необхідним є віддиференціювання функціональних систем політики, права, економіки, виробництва, науки, мистецтва, освіти, охорони здоров'я тощо за західним зразком, включно з утвердженням у кожній із цих соціальних систем відповідних формальних інститутів. Деякі з них у видозміненій формі існують на Кубі й нині (в освіті, медицині, науці), інші треба створити. Важливо, щоб кожна з систем почала самостійно функціонувати, чутливо реагуючи на зміни в її навколишньому світі.

Власне, кубинське суспільство, щоб стати динамічним, повинно пережити ту системну трансформацію, котра не вдалась ні йому, ні іншим латиноамериканським суспільствам у XIX й XX століттях. Тоді переважила схильність до збереження багатофункціонального центру й такої ж периферії, що інституційно проявилось в поширенні каудильїзму, а у XX ст. – популізму. Утім може статися так, що кубинське суспільство не витримає нового інституційного струсу й навіть ініційовані новими керманичами далекоюжні системні зміни будуть вихолощені й асимільовані звичним популістським режимом.

У будь-якому разі увага громадян багатьох країн світу (у т.ч. й України), що стоять перед необхідністю таких змін, буде найближчими роками прикута до процесів на Кубі.

Список використаних джерел:

1. Дабагян Э.С. Специфика Кубино-Венесуэльского альянса // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2013. – № 5. – С. 81-90.
2. Леонов Н. СССР отказался защищать Кубу еще в 1980 году // http://ruskline.ru/op/2013/9/23/sssrotkazalsya_zawiwat_kubu_ewe_v_1980_godu/
3. «Con todos y para el bien de todos». La idea de república en Jos Mart // http://www.temas.cult.cu/debates/libro%201/UJ1-01_Idea_de_republica_en_Marti.pdf
4. Gjelten T. Without Washington as its enemy, what will define Cuba? // https://www.washingtonpost.com/opinions/without-america-as-its-enemy-what-will-define-cuba/2014/12/19/6bef88f8-86e8-11e4-a702-fa31ff4ae98e_story.html
5. Montaner C.A. Obama no entiende por qué Raúl le muerde la mano // <http://www.elnuevoherald.com/opinion-es/opin-col-blogs/carlos-alberto-montaner/article37377777.html> [2015/10/03]

Віталій КОСМИНА,
доктор історичних наук,
професор кафедри
регіональних систем та
європейської інтеграції
Дипломатичної академії
України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано проблеми інституційного збереження режиму Фіделя Кастро на Кубі після припинення радянської допомоги. Автор доходить висновку, що нормалізація відносин із США потребуватиме радикальної інституційної трансформації Куби.

Ключові слова: Куба, СРСР, США, інститут, режим Ф. Кастро, популізм, тоталітаризм.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы проблемы институционального сохранения режима Фиделя Кастро на Кубе после прекращения советской помощи. Автор приходит к выводу, что нормализация отношений с США потребует радикальной институциональной трансформации Кубы.

Ключевые слова: Куба, СССР, США, институт, режим Ф. Кастро, популизм, тоталитаризм.

Геокультура Італії в трикутнику політологом «глобалізація - демократія - політична культура»

УДК 327

Образ культури використовується в максимально широкому контексті; це означає залучення в аналіз політологом і концепцій як глобального розвитку, так і конкретного місцевого. У роботі розглянуто геокультурні стратегії Італії в аспекті взаємодії глобальних процесів і політичного процесу локальних цивілізацій, оскільки значна частина останніх є тим чи іншим інваріантом геокультури. Проаналізовано італійський досвід побудови адекватного бренда, що позиціонує позитивний образ держави і одночасно запобігає загостренню конфліктно налаштованих регіональних рухів і національних меншин.

Під час святкування 150-річчя італійської державності президент Джорджо Наполітано зазначив, що єднання нації, подолання сепаратистських настроїв, безвідповідальності в політичному процесі стосовно перспектив розвитку держави дає змогу Італії рухатися до більшої справедливості в кращому світі. Дійсно, Італія досягла певних результатів на міжнародній арені. Вона є активним членом G7, ООН, НАТО, експортером обладнання машинобудування. Італійська культура, дизайн, мода, кухня всесвітньо визнані. Еліта Італії, враховуючи вплив католицької церкви на настрої в країні, налагодил

ла на основі низки правових актів гармонійні відносини з Ватиканом в умовах асиметричного характеру процесів культурної глобалізації [1].

Такий характер глобалізації прискорює розмежування, конфлікти і спотворює інтеграцію. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що значна продукція етичних уявлень, мас-культури і гіпотез глобалістської філософії, що посилено просуваються на світовому культурному ринку як універсальне надбання, є продуктами еволюції західної цивілізації. І одна з переваг широковідомої статті С. Гантінгтона полягала в тому, що він одним із перших західних аналітиків не тільки публічно позначив цей факт, а й вказав на його відірваність від класичних цінностей, здатність таких «культурних потоків» витіснити національні та етнічні культури. Поняття «геокультура» увійшло в теоретичний дискурс завдяки працям І. Валлерстайна [2], у якого воно вбудоване в світ-системний підхід, у контекст глобальних геополітичних і гео економічних проблем. Дослідник Д. Замятін [3] розглядав геокультурний образ як систему геопросторових знаків (символів) і характеристик, що описує особливості розвитку та функціонування тих чи інших культур і цивілізацій у глобальному вимірі.

Саме ці концепції були

Summary

Now Italy's foreign policy continues to be in the center calls from the international and European crisis. The internal structure of the EU is in a state of uncertainty, which provides the basis for the formation of centrifugal tendencies in the region as well and Italy itself. There is activation and anti-European populist forces. In addition, the increasing risks due to events in Ukraine and Syria. Difficult is the global context of world politics. With some difficulty coming reform of global governance. The main tool to implement its national interests in Italy has become a cultural diplomacy.

Keywords: geocultura, political culture, democracy, globalization.

особливо корисними в нашому аналізі політичного дискурсу в Італії в трикутниках політологом «глобалізація - демократія - політична культура»; «нація - держава - культура». Специфіка такої концептуалізації пов'язана з фактом досить важкого процесу національного об'єднання Італії. З одного боку, загальноіталійська національна ідея як рушійна сила побудови єдиної держави є досить «свіжою», і тому більш дієвою. З іншого — завдяки історичній «молодості» італійської єдності можна стверджувати, що концепт нації-держави в низці аспектів недостатньо утвердився в суспільній думці і не увійшов органічно в політичну систему країни. На цю історичну недовговічність існування нації-держави в Італії і нині звертають увагу сучасні італійські політики та експерти. Дослідник О.Н. Барабанов зазначає, що відчувається вплив на італійську політику й імперської ідеї періоду правління Беніто Муссоліні. У силу свого універсалізму ця ідея суперечила ідеї нації-держави. Це призвело до того, що тема збереження

державної єдності, а також посилення зовнішньополітичної самостійності внутрішньодержавних регіонів Італії отримала в 1990-2000-х рр. достатню гостроту. З одного боку, сучасній Італії вдалося уникнути появи активних конфліктно налаштованих рухів національних меншин. Останнім найбільш масовим проявом таких настроїв став проавстрійський сепаратистський рух у регіоні Трентіно-Альто Адідже (Південний Тіроль) у 1950-х — початку 1960-х років. Тоді німецькими націоналістами в Італії було здійснено низку терактів, а метою терористів було відділення Південного Тіролю від Італії [4].

У 60-х роках Норберто Боббіо, професор філософії політики і філософії права з Туринського університету, розпочав діалог з П. Тольятті і Г. Делла Вольпе про розуміння свободи і пов'язану з цим розумінням проблему відмирання держави (estinzione dello stato). Для переведення теоретичних проблем у площину практичної політики було обґрунтовано Н. Боббіо низку ідей щодо розвитку теорії демокра-

тії. Науковець подає формально-інституційне визначення демократії як сукупності «правил гри», що було позитивно оцінено Ю. Хабермасом. Так, Н. Боббіо розглядає поняття «парадокси демократії» в контексті низки протиріч: у трендах демократизації та бюрократизації держави; демократії та розвитку технократії. У 1984 р. дослідник видає книгу «Майбутнє демократії» з підзаголовком «Демократія і інтернаціональна система». Деспотизм, на думку вченого, є статичним, демократія ж — динамічна, адаптивна і плюралістична. Під плюралізмом Боббіо розуміє не тільки наявність різних партій та ідеологій, а й діяльність конкуруючих еліт. При цьому вчений виступає проти олігархічного неокорпоративізму. Він очікує, що розвиток демократії відбудеться в Італії відповідно до ліберальних принципів толерантності, плюралізму і мінімального втручання держави у вільну економічну ініціативу, а також без порушення «правил гри» демократії. Позиціонування держави таким чином характеризує

Н. Боббіо, з точки зору Д. Дзоло, як прихильника теорії демократичного елітизму.

З іншої точки зору, в період «холодної війни» в Італії ідеї розмивання і застарівання державного суверенітету обстоював і аргументував засновник Римського клубу Ауреліо Печчеї. На його думку, світовий порядок, заснований на принципі суверенітету держав, «не відповідає вимогам часу» і є перешкодою на шляху майбутньої глобальної інтеграції світу. Національний суверенітет для А. Печчеї у століття глобальної імперії вважається головною перешкодою на шляху до порятунку людини. Про необхідність переосмислення і подолання національного суверенітету на користь європейської інтеграції писав Алтьєро Спінеллі, який тоді був прихильником ідей пан'європейського федералізму. Його концепції зробили свій вплив і на розвиток італійської політичної думки в 1990-2000-і роки. У фокусі уваги італійських дослідників у цей період перебував і вплив, який чинять на націю-

державу процеси глобалізації, ерозія Вестфальської системи світу в цілому. Так, Луїджі Вітторіо Ферраріс, з одного боку, розглядав можливість активного створення наддержавних структур управління та подолання державного суверенітету (схема, яку він називає «системою інтернаціоналізації»). З іншого боку, він аналізує можливість створення в рамках глобалізованого світу «інтернаціональної влади» в рамках «системи співіснування» націй-держав, без передачі їхніх суверенних повноважень на інший рівень.

У дослідженнях Ф. Бруні Роччі підкреслювалося, що державнація вже не може здійснювати свій суверенітет над валютою і фінансовими потоками. Тому вона змушена шукати компромісні механізми впливу на транскордонні фінансові потоки, які відрізняються від прямих директивних вказівок. Набагато продуктивніше для держави навчитися використовувати вільні транскордонні фінансові ресурси на свою вигоду та не на шкоду власній безпеці. Таким чином, для нації-держави вигідніше відмовитися від значного і символічно важливого елемента суверенітету на користь того, щоб стати більш конкурентоспроможною і привабливою, більш ефективною. Відмовитися від права прямої влади (*jus imperii*) на користь права керування (*jus gestionis*).

Крім цього, італійські експерти, зокрема Маріо Дегліо, розробляли концепцію про нерівномірність впливу глобалізації на окремі частини світу.

Учений зазначав, що саме з глобалізацією розпочалися процеси посилення наднаціональної інтеграції в низці регіонів світу, зокрема в рамках ЄС. Для опису цього він використовував метафору «глобалізації-архіпелагу» і окремих «островів» у ньому (Європи, Північної Америки, Азії і т.д.). На думку М. Дегліо, посилення зовнішнього впливу на економіку та фінанси держав стимулює консолідацію в наднаціональні інтеграційні структури — «острови» в «архіпелагу» глобалізації. Згідно з цією логікою, подальший розвиток світу визначатиметься головним чином характером взаємодії між такими наддержавними «островами», а роль націй-держав буде все більш маргіалізуватися. Низка італійських експертів, що вивчають політичні та інституційно-юридичні аспекти глобалізації, робить висновок про неминучість тенденції до формування єдиного «всесвітнього права» у формі глобальної конституції. Про це пише, зокрема, П'єр Джузеппе Монатері.

У 1990-2000-х рр. Італія зіткнулася з принципово іншим викликом єдності й територіальної цілісності країни. Він був пов'язаний з внутрішньою неоднорідністю італійської нації та серйозними субнаціональними протиріччями, які не вдалося вирішити попри державну політику і ідеологію згуртованості італійської нації. У нинішній Італії це проявилось в діяльності «Ліги Півночі», очолюваної Умберто Боссі.

У цілому ідеологія і політичні дії «Ліги Півно-

чі» не призвели до формування достатньо серйозної загрози державній єдності й територіальній цілісності Італії. Водночас вони зробили досить вагомий внесок у розпочатий при заохоченні в ЄС процес певної трансформації політичної системи країни, її «деволюції», тобто передачі більш широких адміністративних і фінансових повноважень від центрального уряду регіонам. Усе це, у свою чергу, привнесло в політичний та експертний дискурс в Італії про роль держави в сучасному світі ще один вимір, а саме — процес «деволюції».

Політичним підсумком цих процесів стала досить масштабна конституційна реформа 18 жовтня 2001 року. В її рамках центральним урядом регіонам було надано набагато ширші повноваження і автономію. У результаті політичний устрій Італії отримав чимало практично федеративних рис. Серед них вперше прописане в конституції (нова редакція статті 117) розмежування повноважень держави і регіонів. Торкнулося воно й міжнародних аспектів. Так, регіони отримали право на проведення власних міжнародних зв'язків під загальним контролем з боку держави. До спільного ведення держави та регіонів було віднесено, крім іншого, міжнародні зв'язки регіонів, зв'язки регіонів з ЄС і зовнішня торгівля.

Далі, згідно з новою редакцією ст. 117 Конституції Італії, регіонам надано право брати участь у підготовці нормативних актів Євросоюзу. На основі цього положення регіон Емілія-Романья у 2002 р.

став ініціатором підписання так званої «Загальної декларації про європейське управління», схваленої низкою регіонів із різних країн ЄС. Усі вони виступали за розширення прямої участі регіонів у виробленні нормативно-правових актів Євросоюзу. Зараз ця проблема є у фокусі уваги італійської політики та ЄС у зв'язку з розробленням Конституційної хартії Євросоюзу.

Нововведенням конституційної реформи в Італії є також надання регіонам права укладати угоди з іноземними державами та регіонами інших держав. Таким чином, італійські регіони отримали досить широкі повноваження з міжнародних питань і почали їх реалізовувати. У результаті вже озвучуються думки, що подібна самостійність регіонів являє собою небезпеку для єдності італійської нації-держави і може мати серйозний вплив на ерозію територіальної цілісності країни. Таким чином, етнічний «вибух» оголив внутрішні протиріччя класичної для Заходу ліберальної моделі держави-нації. Індивідуально-громадянська філософія єднання при ігноруванні етнічності, незважаючи на успіхи в досягненні загальнонаціональної солідарності, виявилася одночасно міфом. Адже всі західні нації мають свій культурний ідентитет, що зазвичай спирається на культуру домінуючого етносу. Приватна рівність обернулася культурною асиміляцією і нехтуванням колективних прав меншин, яким довелося боротися за визнання самого факту свого

існування. Ототожнення нації з сукупністю громадян, жорсткий зв'язок між статусом нації та державністю, заперечення багатонаціональної державності — усі ці характерні тези західної доктрини створюють там особливо важкорозв'язні дилеми. Навіть надання реального політичного, економічного та культурного самоврядування не задовольняє повністю, наприклад, каталонців або басків, що прагнуть визнання в якості націй, не обов'язково пов'язуючи це з відділенням. Однак задоволення такої вимоги передбачає фундаментальний розрив із західною концепцією нації. У свою чергу, подібний перегляд утруднюється не лише силою ідейної традиції, а й зростаючою внаслідок імміграційної політики Заходу поліетнічністю суспільства.

Перспектива перемоги «єдиного культурного порядку глобального ринку» викликає й теоретичні заперечення. Символізує цю «єдність» потік уніфікованих «культурних продуктів», який має принципові вади, що підривають його здатність створити альтернативний ідентитет у нових міжнародних обставинах.

Однією з головних історичних констант, що визначають зовнішню політику Італії в цих умовах, стало відчуття вразливості у вимірі міжнародної та регіональної безпеки, що пояснюється як особливостями геополітичного положення країни, так і її місцем у системі міжнародних відносин. Із закінченням «холодної війни» та усуненням загрози глобального конфлікту це почуття небез-

пеки не зникло, а набуло нового виміру з огляду на близькість Італії до конфліктних регіонів — Балкан,

Південного Середземномор'я. Майже всі найбільші конфлікти 1990-х рр. спалахнули саме тут. Що стосується більш широкого міжнародного контексту, то ситуація для Італії та ЄС вкрай несприятлива через виклики європейській безпеці, насамперед у зв'язку з конфліктами навколо України та Сирії [6]. Для Італії ситуація є подвійно важкою: по-перше, необхідно продовжувати більш рішуче й послідовно курс внутрішніх реформ і відновлення міжнародних позицій країни; по-друге, привести зовнішньополітичну стратегію країни у відповідність зі змінами в європейському та міжнародному кліматі. Друга константа є проекцією першої та визначається положенням Італії в системі світової політики та виражається у формулі «остання серед великих держав і перша серед малих». Така формула вимагає від італійської дипломатії постійного підтвердження міжнародного визнання лідерів — G7, G20. Третя константа італійської зовнішньої політики — розвиток таких двосторонніх зв'язків або союзів, які можуть забезпечити їй зовнішню і внутрішню безпеку, а також присутність «за столом великих держав». Подібне прагнення може бути підтверджено досягненням успіху в економічній, військовій сфері держави. Це визначає й четверту константу, виражену в дефіциті можливостей. Саме тому італійська диплома-

тія посилює свою активність у Європі: у 2014 р. значущою подією стало призначення глави МЗС Італії Федеріка Могеріні Верховним представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки. А особливо традиційну, тобто культурну складову Італії.

Італія розвиває свій брендинг. Нині вона ввійшла до числа найбільш успішних національних брендів: згідно з рейтингами С. Анхольта 2012-2014 рр., країна перебуває на 7-му місці з 50. У 2014 р Італія посіла 11-е місце у світовому рейтингу національних брендів зі значенням А + (сильний бренд).

У програмному документі МЗС Італії «La nuova Farnesina per il Sistema Paese» (2011 р.) набула розвитку концепція «Система - Країна» (Sistema Paese). У цілому вона означає комплексний підхід до просування економіки, культури і

науки Італії за кордоном, включаючи координацію Міністерством закордонних справ регіональних і територіальних ініціатив у цій галузі.

Основним інструментом реалізації «м'якої сили» в політиці Італії є культурна дипломатія, що ставить за мету поширення італійської культури за кордоном, популяризацію італійської мови і способу життя. Культурну дипломатію здійснюють МЗС, Міністерство культурної спадщини та культурної діяльності, Міністерство економічного розвитку, Національний інститут зовнішньої торгівлі (LICE), некомерційні організації (зокрема, Товариство Данте Аліґ'єрі).

У сфері культурної дипломатії Італії важливу роль відіграє також Центральна дирекція з просування італійської культури й італійської мови — відомство в структурі

МЗС Італії. У сферу компетенції цього відомства входять: розповсюдження італійської мови, культури і творчості за кордоном; управління мережею Інститутів культури і мовних шкіл; планування та організація культурних заходів; інтернаціоналізація італійської системи вищої освіти; гранти, стипендії та молодіжні обміни; участь Італії в роботі міжнародних організацій у сфері культури.

Однією з вдалих ініціатив італійської культурної дипломатії стала масштабна іміджева програма «Exhibitaly — Італійська досконалість сьогодні. Традиції та інновації». Проект був реалізований у 2012 р. за сприяння МЗС і Міністерства економічного розвитку Італії, його метою було просування продуктів «Made in Italy» та італійського стилю життя в Росії. Лейтмотив програми — тема науки, інновацій і тради-

цій. Організатори ставили перед собою завдання представити Італію як країну, чия досконалість ґрунтується на тисячолітній культурі і яка на кожному новому етапі розвитку знання здатна прийняти виклик сьогодення і майбутнього. Програма представила італійську культуру та ідентичність у найбільш характерних для країни галузях — мистецтві, архітектурному і природному ландшафті, науці, дизайні, моді та культурі харчування. Проект дав можливість зміцнити імідж Італії в Росії, продемонструвавши поряд з культурою ще й промисловий та економічний потенціали країни.

Із метою підвищення конкурентоспроможності галузі міністерство у 2013 р. розробило Стратегічний план розвитку туризму «Італія 2020». У ньому визначено сім напрямів розвитку: підвищення ефективності

управління; збільшення підтримки галузі з боку держави; «перезапуск» Національного агентства з туризму у зміненому форматі; створення сучасної туристичної пропозиції; розвиток індустрії гостинності, інфраструктури і транспорту; формування системи підготовки кадрів; збільшення припливу міжнародних інвестицій (за рахунок зняття бюрократичних перепон). У разі успішної реалізації стратегії Міністерство туризму обіцяє країні до 2020 р. 500 тис. нових робочих місць і додатковий внесок у ВВП у розмірі 30 млрд євро.

Провідну роль у сфері просування туристичного іміджу Італії відіграє Еніт — Національне агентство з туризму (ENIT — l'Agenzia Nazionale del Turismo). Еніт перебуває у віданні Міністерства туризму Італії. На сьогодні відкрито близько 25 його представництв у 20 країнах світу.

Найважливішою подією в контексті просування іміджу Італії стала Всесвітня універсальна виставка ЕКСПО-2015, що проходить у Мілані під девізом «Нагодуйте планету. Енергія для життя» (Nutrire il Pianeta. Energia per la Vita). Основне завдання виставки — пошук шляхів вирішення продовольчої проблеми у світі, забезпечення всіх людей на планеті здоровою та безпечною їжею при збереженні природної та екологічної рівноваги. Обрана тема актуальна, оскільки у світі, за даними ВООЗ, голодують і недоїдають близько 850 млн осіб. ЕКСПО-2015 у Мілані покликана продемонструвати найкращі

світові досягнення у сфері харчування, розкрити традиції та інноваційні технології в цій галузі.

Основними складовими бренду «Made in Italy» традиційно вважаються три сектори: гастрономія, мода та меблі. Італійські дослідники також включають у нього інженерно-технічний сектор, дизайн і виробництво товарів для дому, сферу дозвілля і відпочинку.

Розвиток бренду «Made in Italy» розпочався в 1950-60 роки (у період італійського економічного буму) з розквіту італійської моди. Одночасно відбувався динамічний розвиток дизайну та меблевого виробництва. Досить швидко італійська модна індустрія перехопила пальму першості у французів, які понад століття були визнаними законодавцями тенденцій у цій галузі. Уже до кінця ХХ ст. італійські кутюр'є зуміли потіснити французьку моду, випереджаючи її за кількома параметрами: 1) демократичності та доступності; 2) кількості модельєрів; 3) різноманітності пропозицій.

Отже, вищевикладені факти свідчать про те, що специфіка італійського політичного процесу, політичної культури, культури в поєднанні з відкритістю дискурсу дали змогу уникнути загрози територіальній цілісності та безпеки держави, яку становлять національні сепаратистські сили в низці інших країн. Констатується, що в побудові іміджу держави використовуються геокультурні структуровані, довготривалі географічні образи. Італія має найбільш сильні позиції за

такими параметрами: туристична привабливість, культура та історична спадщина, експорт і людський капітал. Державне управління залишається ахіллесовою п'ятою країни, яку переслідують політичні скандали і чехарда з прем'єр-міністрами.

Отже, серед основних складових «м'якої сили» геокультури Італії можна виділити такі: культура і мистецтво; туристична привабливість; бренд «Made in Italy»; стиль життя (кухня, мода і дизайн, концепт *dolce vita*).

Список використаних джерел:

1. Зонова Т.В. *Современная Италия — ключевые вопросы внутренней и внешней политики* / Т.В. Зонова // *Россия и государства Апеннинского полуострова на современном этапе = Russia and the Apennines states in the contemporary world* / [под ред. Ал.А. Громыко] . — М. : Ин-т Европы РАН : Рус. сувенир, 2012. — С. 16-29.
2. Monateri P.G. *«Giustizia» globale o diritto internazionale* / Deaglio M., Frankel G.S.,

Monateri P.G., Caffarena A. *Dopo l'Iraq. Ottavo rapporto sull'economia globale e l'Italia. Centro di ricerca e documentazione «Luigi Einaudi»*. — Milano, Guerini e Associati, 2003. — P. 93-94.

3. Wallerstein I. *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System* / I. Wallerstein. — Cambridge, Cambridge University Press, 1991. — 252 p.

4. Замятин Д. *Географические образы мирового развития* / Дмитрий Замятин // *Общественные науки и современность*. — 2001. — № 1. — С. 123-138.

5. Барабанов О.Н. *Эрозия Вестфальской системы мира в итальянской политической мысли* / О.Н. Барабанов / *Россия и государства Апеннинского полуострова на современном этапе = Russia and the Apennines states in the contemporary world* / [под ред. Ал.А. Громыко] . — М. : Ин-т Европы РАН : Рус. сувенир, 2012. — С. 16-29.

6. *Итальянская республика в меняющемся мире = The Italian Republic in a Changing World* / [под ред. А.А. Язьковой] . — М. : Ин-т Европы РАН , 2014. — 142 с.

Інна КОСТИРЯ,
Київський національний
університет культури і
мистецтв

АНОТАЦІЯ

Нині зовнішня політика Італії все ще перебуває в центрі викликів з боку світової та європейської кризи. Внутрішні структури ЄС є в стані невизначеності, що створює базу для формування відцентрових тенденцій як у регіоні, так й самій Італії. Спостерігається активізація популістських і антиєвропейських сил. Поряд із цим зростають ризики з огляду на події в Україні та Сирії. Складним залишається глобальний контекст світової політики. З певними труднощами відбувається реформа глобального управління. Основним інструментом реалізації своїх національних інтересів в Італії стала культурна дипломатія.

Ключові слова: геокультура, політична культура, демократія, глобалізація.

АННОТАЦИЯ

Сейчас внешняя политика Италии все еще находится в центре вызовов со стороны мирового и европейского кризиса. Внутренние структуры ЕС пребывают в состоянии неопределенности, что создает базу для формирования центробежных тенденций как в регионе, так и самой Италии. Наблюдается активизация популистских и антиевропейских сил. Наряду с этим возрастают риски обострения событий в Украине и Сирии. Сложным остается глобальный контекст мировой политики. С определенными трудностями проходит реформа глобального управления. Основным инструментом реализации своих национальных интересов в Италии стала культурная дипломатия.

Ключевые слова: геокультура, политическая культура, демократия, глобализация.

Україна: Свобода, Гідність, Креативність

У МЗС України 30 листопада відбулася презентація інформаційного буклета «Ukraine: Freedom, Dignity, Creativity» («Україна: Свобода, Гідність, Креативність») і нового онлайн-проекту. Вона була присвячена річниці розгону студентів, які саме у цей день 2013 р. вийшли на Євромайдан.

Буклет став першим іміжевим проектом, реалізованим Міністерством закордонних справ України, Міністерством інформаційної політики України та громадською організацією Production Hub StratComUA у рамках формування публічної дипломатії України.

«Настав час розповісти про сучасну Україну, яка не лише заслуговує на підтримку світу, а й сама робить світ сильнішим», – зазначив під час презентації Посол з особливих доручень МЗС України Дмитро Кулеба.

Він зауважив, що протягом року Україна інформувала світ про російську

агресію, лівова частина роботи була приділена боротьбі з ворожою пропагандою. Однак значно менше уваги приділялося розповідям про те, чим власне є Україна, яка її історія. За словами дипломата, назрів момент серйозно цим зайнятися, працювати на позитивне сприйняття та розуміння України за її межами.

Як відзначив Д. Кулеба, завоювати симпатії наших міжнародних партнерів, широких верств населення за кордоном можна лише, пояснивши, чим ми гарні, чому з нами варто дружити.

Буклет матиме наклад 40 тис. примірників, вийде дев'ятьма мовами. Він розповсюджуватиметься через українські посольства за кордоном.

Дмитро Кулеба висловив сподівання на те, що в результаті спільних зусиль цей один із пілотних проектів публічної дипломатії започаткує велику кампанію, яка матиме різноманітне наповнення за формою і змістом щодо популяриза-

ції України у світі.

Радник Міністра інформаційної політики Аліна Фролова зазначила, що Україну більше знають за негативними подіями – війною, рейтингом корупції тощо, але мало відомо про наші внутрішні цінності. І лише після живого спілкування з людьми іноземці, які до нас приїждять, вражаються й захоплюються почутим. Тож одним із головних завдань А. Фролова визначила заходи з позиціонування у світі та присутності в інформаційному полі Європи та інших країн з позитивними новинами і позитивним сприйняттям України.

Про дизайн, технологію виготовлення й наповнення буклетів змістовним контентом, уникнення інформаційних кліше розповіла керівник проекту від Production Hub StratComUA Оксана Горбач.

За її словами, розробникам буклета став у пригоді вислів Івана Франка: «Лупайте цю скалу» – власне, те, що зараз робиться спільними зусиллями, карбуючи з того величезного каменю діамант. Звідси й квінтесенція: Україна –

народна огранка й ті грані, які спільно вибудовуємо: Гідність, Свобода. Креативність. Відповідно під ці грані надаються фактичні дані, що підтверджують кожну з позицій.

Онлайн-версія буклета розвиватиметься в Інтернеті як спеціальна сторінка, інтегрована до офіційного сайту Міністерства закордонних справ України, звідки відбуватиметься прямий перехід на неї – <http://mfa.gov.ua/en/myukraineis>

Новий сайт матиме інтерактивний вигляд і постійно оновлюватиметься інформацією про те, чим живе і чим пишається наша країна сьогодні.

Взяти участь у наповненні сайту мають змогу всі, кому буде що розповісти про цікаві факти з життя України, запропонувавши власний матеріал. Таким чином, образ України для іноземних аудиторій формуватимуть як професіонали, так і всі небайдужі громадяни.

У соціальних мережах кампанія проходитиме під хештегом #MyUkraineIs.

Инф. «З.С.»

Павло Клімкін представив новий буклет учасникам наради міністрів ОБСЄ. На фото: Генеральний секретар Ради Європи Турбйорн Ягланд

Майбутнє України та Європи в добу конфлікту ідентичностей

- Російська ментальність: загадка, вигадка чи незмінна субстанція.

- Можливості примирення й особливості ідентичності в контексті відносин Захід-Росія.

- Історія по-російськи: підміна понять і маніпулювання фактами.

- Роль ідеології в сучасній зовнішній і безпековій політиці Росії та відповідь Заходу.

- Чи має шанс російське суспільство стати демократичним?

Такі основні питання розглядали на науковій міжнародній конференції «Війна ідентичностей: Росія проти Заходу», що відбулася 20 листопада в Дипломатичній академії при МЗС України. Це вже третя конференція, підготовлена Центром дослідження Росії, яку очолює экс-міністр закордонних справ України, провідний вітчизняний дипломат та експерт Володимир Огризко, за участі та підтримки Центру інформації та документації НАТО в Україні.

У заході взяли участь відомі в Україні вчені: доктор юридичних наук, народний депутат України Сергій Головатий; доктор історичних наук, професор Володимир Сергійчук; виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження» доктор Євген Бистрицький; філософ Сергій Дацюк; литовський політолог і дипломат Альвідас Медалінскас та історик з Росії Олександр Ситін.

Тема першої панелі конференції «Росія в історичній ретроспективі: вражаюча

сталість».

Письменник, публіцист і філософ Сергій Дацюк спробував у своєму виступі пояснити, що ж таке російська ментальність: загадка, вигадка чи незмінна субстанція? Зокрема він зазначив, що проблемність і загадковість російської ментальності насамперед зафіксовані у виразі «загадкова російська душа».

У зміст «російської душі», за твердженням самих росіян, входять співчуття, милосердя, інтереси своєї сім'ї, повага до батьків, щастя і благополуччя дітей, самоприниження і самозречення, применшення своїх заслуг, тяга до справедливості, релігійність, доброта і гостинність, толерантність. Також в це розуміння входять і негативні якості: безтурботність, лінь і обломовська мрійливість, пияцтво, похмурість, хандра, нездатність до об'єднання без батюшки-царя.

Росія, як зазначає письменник, — єдина країна у світі, яка двічі наважувалася на символічне ментальне вбивство: «філософський пароплав» 1922-1923 років, тобто в широкому сенсі явище висилки своїх інтелектуалів з Росії після революції 1917 р., а також репресії своїх інтелектуалів і сти-

мулювання їх до втечі на Захід з другої половини 60-х років ХХ ст. і донині.

Такий процес призвів до важливого явища в російській ментальності — домінування ватників у російській політиці. Бездушність і безмозковість ватників — це закономірний наслідок вигнання носіїв «російської душі» з країни.

Українці, за словами філософа, під час кризи знищують державу, а росіяни, навпаки, підсилюють її. Якщо Україна недодержава, то Росія недосуспільство. Попередній історичний період був пов'язаний з переважанням держави в житті будь-якого суспільства. Нині розпочався період переважання суспільства над державою. У цьому сенсі Україна має перевагу перед Росією.

Індивідуальна свобода в Україні породжує громадянство, тобто спроможність громадян брати відповідальність на себе. Колективний патерналізм у Росії породжує підданство, тобто делегування населенням відповідальності влади і держави.

Українці виступають за вільний, позитивний і недержавний солідаризм, на відміну від Росії, де домінує солідаризм примусовий, негативний і здійснюваний через державу.

Сьогодні росіяни вірять лише у справедливість для Росії і своєю світозлогою жахають увесь світ.

Ще одна риса російського менталітету — легітимація злочинства, хабарництва й обману. Це поєднується з протестним ставленням підданих у Росії до всіх і всяких

покарань. Тобто державно-общинний патерналізм добрий лише тоді, коли закриває очі на хабарництво. Любов до «халяви» — це неминучий наслідок примусу до служіння державі, жертвності в ім'я громади.

За всім цим стоїть брехня, зведена сьогодні в ранг російської політики. У контексті війни РФ з Україною ця риса проявилася в усьому своєму різноманітті — брехня цілого російського суспільства за принципом кругової поруки (російських військових в Україні немає, обстрілюють мирних жителів українці і т.д.), тваринна ненависть до українців, яка доходить до крайніх оцінок (нацисти, фашисти, карателі, нелюди і т.д.).

Своєї кульмінації усвідомлення брехні росіян досягає у вислові Єгора Холмогорова: «Це війна. Війна — це шлях обману. Якщо треба для святої справи — будемо брехати всією країною». «Брехня як установка для всієї країни — це сильно. В історії жодна країна в таких масштабах подібного робити не наважувалася. Навіть нацистська Німеччина до такої установки не додумалася, хоча геббельсівська пропаганда була свого часу не менш сильною, ніж путінська».

Це далеко не повний перелік рис російської ментальності, однак це та квінтесенція, яка дає змогу розуміти суть нинішнього російського народу, витоки його минулого, події його сьогодення і паростки його майбутнього.

Ураховуючи суперечливий характер стану російської ментальності, проти-

Майбутнє України та Європи в добу конфлікту ідентичностей (нотатки з міжнародної конференції)

річчя між колективною ментальністю та індивідуальними устремліннями «російської душі», можна сказати, що ми спостерігаємо драму руйнування російської ментальності, її дисперсію та повернення до стихійних проявів «російської душі».

Російській еліті знадобиться більше одного покоління, щоб спробувати змінити ці характеристики ментальності народу. Однак еліта виявилася безсилою перед архаїзацією і стимулюванням до агресії цілого народу з боку держави. І як подібний процес не називай, а це ментальний розпад Росії, який неминуче призведе до розпаду політичного.

Тема другої панелі конференції — «Російська цивілізація і сучасна західна демократія: полюси, що не сходяться».

Доктор історичних наук, професор Василь Ткаченко присвятив свою доповідь темі «Через окремішність «російської цивілізації» до створення образу зовнішнього ворога». На запитання, чому Росія така, якою вона є, маємо різні відповіді. Зокрема видатний історик Василь Ключевський розглядав історію Росії передусім як історію колонізації, причому «хвилі» колонізації чергувалися зі зривами, невдачами спроб бодай якоїсь модернізації (від «ліберальних» заходів Олександра I, потім — декабристського повстання та реакції Миколи I у XIX ст. до провальних ринкових реформ Олексія Косигіна у 60-х роках XX ст. — і після цього брежнєвська суперконсервативна «стабільність»). Чому так відбувалося? Річ у тім, що в Росії сформувалась «ідентичність агресора», яка виключає проведення будь-яких серйозних внутрішніх реформ.

Проблема в суспільстві, як підкреслив В. Ткаченко, полягає в тому, що народи колишнього СРСР пройшли чотири покоління репресивного режиму. «Шматочок» Путіна є в кожній сучасній «російській людині», й не лише серед тих 86%, які його офіційно підтримують. Навіть ліберал Гавриїл Попов свого часу заявив дослівно таке: «Або Росія у XXI столітті буде великою державою, або її взагалі не буде».

Історик із Литви Альвідас Медалінскас торкнувся у своєму виступі ролі ідеології в сучасній зовнішній та безпековій політиці РФ та відповіді Заходу на цей виклик. Він зауважив, що Путін має трьох авторитетних ідеологів минулого, з розробками яких він рахується при побудові своєї стратегії. Це — генерал Антон Денікін із його гаслами «єдиной, целостной и неделимой России»; філософ Іван Ільїн, автор апокаліптичної праці

«Чем грозит миру расчленение России», який, зокрема, стверджував, що «український сепаратизм є плод німецької пропаганди»; і письменник Олександр Солженіцин, з яким Путін неодноразово зустрічався в останні роки життя нобелівського лауреата і до думки якого, безумовно, прислухався.

Із пильною увагою аудиторія вислухала доповідь російського історика, опозиціонера Олександра Ситіна «Чи є шанс у російського суспільства стати демократичним?». Як підкреслив пан Ситін, у заданій Володимиром Путіним системі координат такого шансу немає й не буде, саме тому слід змінити цю систему. Це й буде конструктивним виходом, а не аналіз реальних або вигаданих «тайн русской души». Але тут, за словами О. Ситіна, слід мати на увазі: попри те, що російське суспільство не є єдиним і зберігає резерви для змін, ці зміни можуть бути й дуже несподіваними, зокрема й такими, після яких Путін здаватиметься «білим і пухнастим». Адже в суспільстві, й це найбільше тривожить, накопичено величезний потенціал злоби й ненависті, не можна виключати й кривавий антизахідний бунт із закликami «трошити всіх іногородців» та «громити клятий Захід».

На думку О. Ситіна, не

можна говорити, що російське суспільство є абсолютно інтегрованим у Російську державу, абсолютно підкореним нею. Люди насамперед хочуть, щоб їм дали спокій. Варто також пам'ятати про колосальну помилку, яку в 1991-1992 рр., зробив Борис Єльцин: проводячи «радикальні реформи», він дуже швидко зробив буквально жебраками десятки тисяч представників російської гуманітарної інтелігенції (викладачів, аспірантів, професорів). Ці люди в абсолютній більшості були проєвропейськи налаштованими і в результаті мусили просто виживати. Якими стали ті, хто вижив? «Я знаю й зараз цих людей; вони чудово розуміють, що робив Путін і куди він веде Росію; але, виходячи на трибуну, співають Вождю «многая літа». Це закон виживання...», — наголосив О. Ситін.

Повернувшись після конференції до Москви, Олександр Ситін зробив такий запис на своїй сторінці у Фейсбук: «На мій превеликий жаль, дуже давно не був в Україні. І ще більше шкода, що цей візит був дуже коротким. Це мій перший візит у Київ, який звільнився від рашкіного засилля і завоював право рухатися шляхом євроінтеграції, свободи і гідності».

У день приїзду пізно ввечері вклонився ще не завершеному Меморіалу героям Небесної сотні. Які прекрасні одухотворені обличчя на фотографіях! Цих людей шельмують і ображають у Росії всіма можливими способами. А вони загинули за свободу, за честь, за те, щоб жити без Росії, у якій і поряд з якою ніяка гідність і ніяка честь неможливі, неможливі в принципі! Вічна пам'ять і слава героям!»

Инф. «З.С.»

Колективна безпека в глобальних і регіональних вимірах

УДК 327

В умовах розвитку безперервної глобалізації світу гостро постає питання подолання конфліктів у системі міжнародних відносин. Колективна безпека відіграє провідну роль у запобіганні та подоланні конфліктів. Проблема сприйняття конфлікту та пізнання цього явища залишається доволі складною, оскільки непростим видається сприйняття конфлікту не лише в політичній науці. Описуючи різні види та форми конфліктів, можна скеровувати погляд до витоків цього явища в психології та соціології. Відповідно в системі міжнародних відносин колективна безпека є основним інструментом подолання конфліктів, адже здатна спрямувати потуги на вирішення складних кризових протиріч.

Система безпеки в усіх її сучасних проявах на світовій арені архітектурою побудови сягає кінця Другої світової війни. Загострення деструктивних процесів у системі міжнародних відносин ознаменувалося зародженням «холодної війни». Остання, за твердженням О. Сича та А. Мінаєва, полягала у протистоянні в міжнародній політиці, ідеології, економіці, розвідці, військовій сфері тощо [1]. Поділ світу на два політично, економічно та ідеологічно протидіючі табори ознаменував нові виклики не тільки для процесу глобалізації, а й для миру в усьому світі. Питання збереження засад сталого розвитку та подальшої глоба-

лізації й недопущення повномасштабних конфліктів, що можуть перерости у відкриті військові сутички із застосуванням зброї масового ураження, є пріоритетними в усьому світі.

Окремо потрібно розглядати також налагодження та впровадження колективної безпеки на глобальному та регіональному рівнях. Варто зазначити, що актуальними були й залишаються питання забезпечення безпекових вимірів розвитку на глобальних рівнях, що набули актуальності за часів «холодної війни» і суперечностей між двома блоками (капіталістичним — соціалістичним). Питання регіональної безпеки в сучасному світі є актуальними та потребують подальшого детального аналізу. Сьогодення дає нові виклики для налагодження сталого процесу розвитку людства, саме динамічний розвиток світу в епоху тотальної глобалізації залежить від упровадження регіональної безпеки шляхом колективного реагування на

Summary

The main approaches of security perception in a modern world were critically deliberated. Urgent global challenges have been exploring. It was underline on an necessity of further analysis of the main actors activity in the system of international relations. The overlook of globalization impact on security dimension has been realized. Main stressed on a following collective security research in a context of political interests of Ukraine.

Keywords: globalization, terrorism, safety, international relations, Ukraine.

загрози. Під викликами регіональної та глобальної безпеки варто вважати проблеми поширення міжнародного тероризму, питання розповсюдження засобів масового ураження (ядерна, біологічна, хімічна зброя) і екологічні загрози світові.

Основним завданням у ході аналізу колективної безпеки на глобальному та регіональному рівнях є питання виявлення загроз, що впливають на трансформації в системі міжнародних відносин. Отже, метою цієї наукової розвідки виступає проблема ідентифікації загроз на глобальних і регіональних рівнях. Зрозумівши механізм появи та ідентифікувавши загрози для сучасних суспільств і основних держав лідерів на міжнародній арені, можна спробувати запобігти деструктивним процесам глобаль-

ного, а також регіонального рівнів.

Проводячи дослідження ролі колективної безпеки в процесі запобігання та деескалації конфліктів, варто звернути увагу на те, що архітектура їх розвитку та перебігу зазнала докорінних змін. Зміни, що потребують детального аналізу в системі міжнародних відносин, можна умовно поділити на глобальні та регіональні. Зазначимо, що актуальними були дослідження безпеки на глобальних рівнях у добу «холодної війни». Адже через протистояння на міжнародній арені між США та СРСР можливість аналізу світових загроз була доволі спрощеною через існування саме двох векторів руху в системі міжнародних відносин.

У добу біполярного світу актуальною була проблема виникнення повномасштабного ядерного протистояння між Москвою та Вашингтоном. Свідченням цього, приміром, можемо вважати «Карибську кризу» на Кубі як відповідь на розміщення американських ракет у Туреччині. Кризу, що загалом через індивідуальні особливості лідерів двох наддержав — М. Хрущова та Д. Кеннеді — могла призвести до трагічних наслідків у масштабах усього людства [2, с. 327]. Варто зазначити, що

біхевіористський підхід в аналізі глобальних процесів відіграє провідну роль, разом із пошуком балансу сил у добу біполярного світу.

Необхідно також згадати й інші конфлікти за участю двох наддержав, зокрема В'єтнамську війну між ідеологічно забарвленим комуністичним Північним В'єтнамом, підтримуваним СРСР, проти Південного В'єтнаму, підтримуваним США [3]. Загалом військова операція у В'єтнамі, маючи негативні регіональні виміри, призвела до значних втрат саме з боку Вашингтона, що стало каталізатором незначних деструктивних процесів усередині американського суспільства.

Звернемо увагу й на повномасштабний конфлікт у Афганістані, у якому брали участь США та СРСР. Саме після його загострення Вашингтон активізував фінансову підтримку моджахедів, що й призвело до посилення протистояння між афганськими повстанцями та військами Радянського Союзу, які зрештою не спромоглися стабілізувати ситуацію в регіоні. Роберт Гейтс зазначив, що ЦРУ активно налагоджувало співпрацю з моджахедами [4]. Затяжна військова кампанія в Афганістані також призвела до деструктивних трансформацій усередині самого СРСР.

Бачимо, що в добу біполярного світу протистояння попри свою конфліктогенність були доволі прогнозованими саме через конфлікт між двома супердержавами. Звісно ж, прогнозування в системі міжнародних відносин доволі комфортно проводити, аналізуючи дві наддержави

ви та їхні країни-сателіти. Однак такий поділ відійшов у минуле після розпаду СРСР. Трансформаційні перетворення в системі міжнародних відносин зумовили виникнення нових загроз у процесі глобалізації.

На початку 2000-х років на міжнародну арену виходить нова загроза світового рівня — міжнародний тероризм і події 11 вересня 2001 року. Як вважає Брайан Дженкін, міжнародний тероризм залишається основною небезпекою для сучасного світу, а також новітнім типом конфліктів [5]. У добу постбіполярного світу загрози регіональної дестабілізації можуть провокувати дестабілізацію й на глобальних рівнях. Цікавим видається механізм не тільки поширення загроз світовій безпеці, а й механізм формування колективної протидії глобальним загрозам, котрий, на жаль, до кінця не сформований.

Основній загрозі світовій безпеці варто приділити найбільшу увагу, адже міжнародний тероризм

здатен застосовувати зброю масового ураження. Боротьба з поширенням міжнародного тероризму зазнає невдач саме через природний процес глобалізації суспільства, яка не тільки не запобігає, а й стимулює його розвиток. Взаємопов'язаність процесів глобалізації та поширення міжнародного тероризму можна простежити через:

- необхідність відкриття кордонів, що стимулює неконтрольну міграцію населення;
 - зіткнення різних етносів та етнічних груп, конфлікти серед яких зумовлюють відкриті протистояння на регіональному рівні, що загалом впливає на процес глобалізації;
 - дисбаланс у економічному розвитку різних регіонів, що проходять трансформаційні зміни на шляху глобалізації;
 - релігійні відмінності та культурні особливості й неспроможність адаптації до викликів глобального середовища.
- Бачимо, що неспромож-

ність подолати основні виклики глобалізації призводить до поширення міжнародного тероризму, який виступає каталізатором і конфліктогеном у процесі трансформацій суспільств. Основним механізмом запобігання поширенню глобальних загроз, міжнародного тероризму, загроз військових конфліктів на регіональних рівнях варто вважати формування колективної безпеки та вироблення механізмів протидії новітнім видам тероризму. Однак колективну безпеку варто формувати з урахуванням розвитку глобалізації. Основною метою при впровадженні та застосуванні колективної безпеки повинно бути ефективне регулювання регіональних процесів, що впливають на трансформації перехідних суспільств, зокрема на розвиток України.

Наша країна в новітню добу також зіштовхнулася із загрозами національній безпеці та протягом останніх років перебуває в стані «гібридної війни» [6]. У цих умовах саме налагодження колективної безпеки з НАТО та впровадження регіональної безпеки дасть змогу запобігти подальшій ескалації конфлікту і стабілізувати ситуацію. Цього вдасться досягти, застосувавши:

- жорсткий контроль над державним кордоном і міграцією населення;
- локалізацію та деескалацію конфліктів на основі етнічних і культурних особливостей населення України;
- заходи стабілізації економічної, політичної та соціальної складових розвитку регіонів країни;
- популяризацію толерантного ставлення до

культурних і релігійних особливостей різних груп населення.

Україна залишається учасником низки міжнародних організацій, серед яких основними є ООН, ЄС, НАТО, ЮНЕСКО, СОТ, Рада Європи, ОБСЄ і т.д. У цьому контексті варто згадати багатьох українських політичних і громадських діячів, які після подій у Грузії 2008 р. наголошували на неприпустимості військового конфлікту між Україною та РФ [7]. Однак це не гарантувало миру. Відбулася активізація процесів формування та загострення військового протистояння на сході України, анексія АРК, що супроводжувалося зростанням конфліктності в регіоні Чорного моря.

Відповідно залишаються невирішеними питання безпекового простору регіонального рівня, до яких можемо віднести: кризу управління державними органами влади, поєднану з системною корупцією; економічну нестабільність, пов'язану з тотальним зубожінням населення і зниженням соціального рівня життя; зростання залежності від енергоносіїв; збільшення рівня небезпеки, пов'язаної з екологічними та техногенними загрозами; складну демо-

графічну ситуацію.

Спостерігаємо, що від подальшого загострення чи деескалації конфлікту на території України залежатимуть зміни в усій системі міжнародних відносин, питання перетворення всіх інституцій системи безпеки.

Окремо варто згадати конфлікт, пов'язаний з Придністровською Молдавською Республікою, що попри відсутність міжнародного визнання намагається проявити себе в системі міжнародних відносин [8]. Хоча діяльність ПМР слабо відображена навіть на регіональному рівні, вона може впливати також на регіональні процеси в Україні.

Отже, Україна в сучасному світі проходить процес трансформаційних перетворень, пов'язаних з перетворенням підходів до реалізації системи внутрішньої та зовнішньої безпеки. Робимо сміливе припущення, що наша країна відіграватиме провідну роль у системі міжнародної безпеки сучасного світу, якщо подолає загрози та виклики «гібридної війни».

Загалом колективна форма безпеки із застосуванням сучасних протидій поширенню міжнародного тероризму та ефективній боротьбі з економічними,

екологічними і техногенними викликами спроможна подолати нинішні загрози. Динамічний розвиток людства, масова міграція населення формуватимуть новітні виклики.

Зауважимо, що концепція сталого розвитку, запропонована українським науковцем В. Вернадським, у поєднанні зі створенням колективної системи безпеки, спроможна стимулювати та повернути в конструктивне русло процес глобалізації. Концепцію сталого розвитку хоча й можна розглядати в контексті формування колективної безпеки, проте вона потребує окремого дослідження.

Попри значну складність та дилему у визначенні регіональної та глобальної безпеки, варто підкреслити значущість формування основних принципів упровадження безпеки на регіональному, міжрегіональному, міжнародному рівнях. У світлі останніх подій варто підкреслити важливість цього дослідження.

Окрему увагу слід приділити аналізу та дослідженню формування колективної безпеки в Україні. Адже попри значні утиски в системі міжнародних відносин, Київ протя-

гом понад двадцяти років зберігав військовий нейтралітет. Однак до останнього часу не було здійснено спроб створити власну концепцію національної безпеки та реалізувати її.

Отже, колективна безпека — невід'ємна частина системи сучасних держав світу. Виклики та загрози у сфері міжнародних відносин є складовою розвитку та трансформації суспільств, а ефективність вирішення загроз та протидія держав взаємопов'язана з формуванням принципів здійснення колективної безпеки.

Однак цікавим було б дослідити також зв'язок глобалізації та формування конфліктогенів, як основних чинників розвитку суспільств. Варто підкреслити, що конфлікти в системі міжнародних відносин каналізують швидкі зміни. Вони зумовлюють зміни в синергетичній структурі міжнародних відносин. Відтак зміни на регіональному та глобальному рівнях зумовлені не тільки природними викликами процесу глобалізації, а й конфліктами, що є невід'ємною складовою процесу еволюції в системі міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Сич О.І., Мінаєв А.В. Доба «холодної війни»: основні тенденції світового розвитку: Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2008. – 72 с.
2. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів / пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорєлової, В. Чайковського. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 903 с.
3. Минеев А. Наши на

Вьетнамской войне // Эхо планеты. – 1991. – № 35. – С. 29.

4. Gates, Robert. From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War. – Simon & Schuster, 2007. – P. 146. – 604 p. – ISBN 9781416543367.

5. Jenkins, Brian M. International Terrorism: A new kind of warfare'. 1974. p. 4. – Режим доступу : <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/pa-pers/2008/P5261.pdf>

6. Євген Магда. Гібридна війна: вижити і перемогти. – Харків: Віват. 2015. – 304с.

7. Гриценко А. Більшої загрози, аніж ми самі, для України не існує // Дзеркало тижня. – № 30 (709) 16-22 серпня 2008. – <http://www.dt.ua/1000/1550/63775/>

8. Остап'як В.І. The determining role of the security dimensions of NATO (using the

example of the Ukraine) / В.І. Остап'як // Гілея: Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. Зб-к наук. праць. – К: ВІР УАН, – 2014. – Вип. 84 (№5). – С.495-498.

Альона ГОДЛЮК,
кандидат політичних наук, науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАНУ»

АНОТАЦІЯ

Критично осмислено основні підходи до сприйняття безпеки в сучасному світі. Проведено дослідження глобальних загроз сучасності та підкреслено необхідність подальшого аналізу діяльності основних акторів у системі міжнародних відносин. Здійснено опис впливу глобалізації на безпекові виміри, доведено необхідність подальшого дослідження колективної безпеки в контексті політичних інтересів України.

Ключові слова: глобалізація, тероризм, безпека, міжнародні відносини, Україна.

АННОТАЦІЯ

Критически описаны основные подходы к восприятию безопасности в современном мире. Проведено исследование глобальных угроз современности и подчеркнута необходимость дальнейшего анализа деятельности основных акторов в системе международных отношений. Описано влияние глобализации на безопасностные измерения, доказана необходимость дальнейшего исследования коллективной безопасности в контексте политических интересов Украины.

Ключевые слова: глобализация, терроризм, безопасность, международные отношения, Украина.

Концерт у Національній філармонії України

У Колонному залі ім. М.В. Лисенка Національної філармонії України 21 листопада 2015 р. за підтримки Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв відбувся ХХІХ концерт «Хорал безсмертя» з Міжнародного концертного циклу «Елітні вечори камерної музики Євгенії Басалаєвої». Захід було проведено в рамках X Міжнародного фестивалю

мистецтв «Діалоги культур» і присвячено Дню пам'яті жертв голодоморів, Дню Гідності та Свободи.

Програма концерту включала твори українських композиторів М. Лисенка, Л. Ященка, М. Шуха, В. Сечкіна, В. Годзяцького, В. Назарова та Б. Лятошинського у виконанні Євгенії Басалаєвої, Ірини Калиновської, Заслуженого академічного симфонічного оркестру Національної радіокомпанії

України (диригент Володимир Шейко), ансамблю ударних інструментів «Арс Нова» (художній керівник Георгій Черненко), Академічного камерного хору «Хрещатик» (художній керівник Павло Струць), хору хлопчиків та юнаків КССМШ ім. М.В. Лисенка (художній керівник Тетяна Веріч). Подією вечора стало прем'єрне виконання двох частин «Симфонії часу» сучасного українського композитора Ігоря Корнілевича.

На концерт було запрошено представників посольств іно-

земних держав, бізнесу, громадських і благодійних організацій, ЗМІ, керівництва МЗС, державних установ, відомих діячів мистецтва та українських воєнків.

Гості заходу також мали можливість ознайомитися з виставкою «Присвята Україні», розміщеною у фойє філармонії. На ній було представлено праці сучасних відомих українських художників Валерія Франчука, Андрія Кулагіна, Олександра Білозора, Валентини Давиденко, Ірини Третьяк, а також фільм, присвячений Голодомору в Україні 1932-1933 роки.

Особливості формування американської та європейської моделей екологічної політики та їхній вплив на трансформацію міжнародних політичних пріоритетів

УДК 327 (73 + 061.1 ЄС):504

У сучасних умовах забезпечення рівноваги між економічним розвитком і збереженням навколишнього середовища стає можливим тільки в рамках так званого екологічно стійкого розвитку. Тому питання екології та формування національної та міжнародної екологічної політики набувають особливої гостроти, наукової значимості та актуальності. Інтерес до цієї теми зростає завдяки підвищенню ролі екологічних викликів у житті національних спільнот і глобального соціуму. Можна говорити про певний позитивний досвід часткового вирішення питань охорони навколишнього середовища. Успішними міжнародними акторами, що досягли найвищих показників у захисті довкілля посередництвом екологічної політики, є, насамперед, індустриальні країни Західної Європи, а також США. У рамках цих світових центрів протягом останніх років здійснюється активний пошук виходу з екологічної кризи, ухвалюються відповідні законодавчі рішення, створюються комісії, допоміжні органи і структури, що контролюють реалізацію завдань сфери екології. Саме європейський та американський практичний досвід вирішення екологічних проблем є найбільш ефек-

тивним для запровадження в Україні як країні, що принципово обрала шлях євроінтеграції та гармонізації національного законодавства з нормами провідних західних країн зрілої демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі екологічного чинника у формуванні міжнародних відносин, проблемам екологізації різних сфер суспільного життя присвячено праці українських і зарубіжних учених, зокрема В. Гриценка, Л. Гринів, Б. Данилишина, К. Дергачової, В. Кравціва, Л. Мельника, В. Сабадаша, І. Синякевича, Т. Туниці, Є. Єрасової, М. Лебедевої, В. Морозової, Дж. Макнейла, М. Петрася, К. Ксенжопольського та інших. Розглядові питань особливостей формування та реалізації державної екологічної політики та виокремленню її проблемних аспектів у різних країнах присвятили свої публікації О. Лазор, Н. Селиванова, Т. Трифонова, А. Тарасов, А. Шевчук та інші.

Екологічна політика як відповідь на глобальні виклики сьогодення. Специфікою екологічних проблем є те, що вони здебільшого не можуть бути природно вирішені ринковим шляхом, і тому об'єктивно необхідне активне втручання держави, що реалі-

Summary
The article analyzes the U.S. and the EU environmental policy strategy models in the background of new global challenges. Considerable attention is paid to the mechanisms for environmental policies implementation, its goals and performance effectiveness indicators. The conclusion concerning the possibility of Ukrainian environmental legislation system advancement via the experience of Western countries inherit is being presented.
Keywords: United States, European Union, Ukraine, environmental policy, model transformation, international relations

зується в екологічній політиці. Екологічні проблеми перетворюються на політичний чинник, а екологічна політика стає повноцінним компонентом політичного життя. Екологічну політику можна визначити як здійснювану економічним суб'єктом вищого рівня (державою, міждержавним об'єднанням) генеральну лінію дій або систему заходів, які визначають напрями природокористування і стан довкілля.

Існують різні підходи до розуміння сутності екологічної політики. Так, деякі дослідники ототожнюють екологічну політику з системою конкретних заходів, що здійснюються владними структурами для захисту навколишнього середовища. Інші вчені під екологічною політикою розуміють сукупність кроків, які застосовуються з метою забезпечення довгострокової екологічної безпеки з урахуванням економічних можливостей і соціальних потреб суспільства. Частина науковців підкреслює обов'язкову наявність громадськості як основного елементу екологічної полі-

тики на рівні з державним апаратом. Так, за визначенням М. Мусієнка, екологічна політика — це система заходів, пов'язаних із впливом суспільства на природу, головне завдання якої полягає в задоволенні дедалі зростаючих потреб населення в довкіллі, якість якого відповідала б цим потребам [3, с. 117].

Міжнародний вимір екополітики. Під впливом інтеграційних тенденцій усе більше країн планети добровільно погоджуються на обмеження власного суверенітету, передачу суверенних прав у компетенцію наднаціональних утворень міжнародного характеру. У сучасному світі неможливо існувати ізольовано від глобальних проблем, тому світ стає взаємозалежним і комплексно вразливим. З огляду на це розробляється та реалізується нова, інноваційна у своїй основі екологічна політика, орієнтована на залучення всіх засобів у глобальну екологічну сферу діяльності, що набуває особливої ваги в міжнародному житті.

Глобальною екополітикою можна позначити від-

150 світових лідерів прибули до Франції на конференцію ООН з клімату COP 21 в Ле Бурже 30 листопада 2015 р.

носини, побудовані на нормативно-правових актах міждержавного рівня, у той час як державна екополітика здійснюється на основі національної правової системи конкретної країни. Відповідно міжнародною екополітикою є лише перший різновид відносин, тоді як сума заходів з реалізації національної екополітики в усіх країнах стає основою запровадження та еволюції міжнародного екологічного законодавства, що регулює відносини світового масштабу та імплементується суверенними державами. Оскільки країни, що мають найбільш успішний досвід здійснення політики природоохоронної діяльності в масштабах власної території, відіграють провідну роль у міжнародних інститутах при виробленні норм регулювання міжнародних екологічних відносин, доцільним є розгляд цього досвіду. Саме він повинен об'єктивно і поступово впроваджуватися країнами з меншими успіхами у здійсненні природоохоронних заходів через політику, зокрема – Україною.

Європейські моделі екологічної політики. Екологічна політика є одним із найважливіших напрямів діяльності ЄС. Ось уже 30 років Європейське Співтовариство здійснює власну політику в галузі навколишнього середовища. На сьогодні ЄС є одним із лідерів у природоохоронному співробітництві на європейському континенті й небезпідставно претендує на світове лідерство в цій галузі. Євросоюз відіграє істотну роль у вирішенні глобальних і регіональних екологічних проблем як єдине міжнародне об'єднання, що виступає в таких угодах головною дійовою особою. Він фактично ініціював підписання Монреальського протоколу про захист озонного шару Землі та Кіотського протоколу, а також став ініціатором появи нових міжнародних норм у галузі екологічної політики й охорони навколишнього середовища.

Для європейської моделі екополітики в цілому менш прийнятний американський формально-інституційний підхід. Розглядаючи екологічне зако-

нодавство країн Європи, варто відзначити мінімум екологічних законодавчих актів і представницьких інститутів при більшій повсякденній роботі з бізнес-сектором та громадськістю і відкритій підтримці останніх державою.

В екологічних програмах ЄС використовуються методичний підхід, загальні принципи формування і планування, а також специфічна форма універсального методу екологічно орієнтованого управління. Його сучасна екологічна політика базується на таких принципах:

- сталий розвиток, що передбачає рівну увагу до економічної, соціальної та екологічної складових;
- пріоритетність для суспільства збереження функції біосфери замість прямого використання її ресурсів;
- запобігання негативним екологічним наслідкам, зумовленим господарською діяльністю, облік майбутніх екологічних наслідків;
- відмова від економічних та інших проектів, пов'язаних з впливом на природні системи, якщо їх

наслідки непередбачувані для навколишнього середовища;

- природокористування на платній основі і відшкодування населенню та довкіллю збитків, що завдаються внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього середовища.

На міжнародному рівні держави-члени співтовариства можуть самостійно і незалежно від діяльності ЄС проводити переговори та підписувати угоди у сфері охорони довкілля. Заходи із захисту навколишнього середовища, які приймаються на рівні Співтовариства, не забороняють державам-членам мати або запроваджувати більш суворі національні екозаходи [4, с. 30].

На сучасному етапі в Євросоюзі проводиться активне вдосконалення правового регулювання охорони навколишнього середовища. Зокрема, оновлюються акти, закладається правова база системи збору та обробки екологічної інформації, моніторингу навколишнього середовища, екологічної сертифікації, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, механізму фінансування екологічних заходів [2, с. 95]. Здійснюються спроби кодифікації численних норм у галузі екологічної стандартизації та сертифікації. На думку українського науковця О. Колєнова, характерною рисою сучасного етапу процесу вдосконалення природоохоронного законодавства країн ЄС є [6, с. 156]:

- орієнтація на стійкий розвиток, що залежить від системи рішень і заходів, які повинні використовувати органи

державної влади під час реалізації природоохоронних планів дій;

- використання цілісного підходу, що вимагає тісного зв'язку між нормативно-правовими актами в галузі охорони навколишнього середовища, який означає, що у процесі прийняття деяких рішень законом дозволено враховувати широкий спектр інтересів і поглядів, включаючи суспільні.

У процесі вдосконалення екологічного законодавства європейськими країнами та Європейським Союзом використовуються середньострокові програми, що закріплено в установчому договорі ЄС. Ці програми запроваджені для досягнення поступу в екополітиці шляхом встановлення планових заходів на кожні 3-10 років. Шоста чинна програма дій у галузі захисту навколишнього середовища була затверджена рішенням Європейського парламенту і Ради Євросоюзу № 1600/2002/ЄС 22 липня 2002 року. Для цієї програми характерний поступовий перехід від адміністративних механізмів регулювання екологічної політики до інструментів, заснованих на елементах ринкової економіки. На сьогодні в інститутах ЄС (Парламент, Рада, Комісія) розглядається проект Сьомої програми дій ЄС з навколишнього середовища до 2020 р., відповідно до якої будуть координуватися дії не тільки держав-членів Євросоюзу, а й держав-кандидатів до ЄС. Серед стратегічних цілей є охорона клімату: забезпечення скорочення викидів парникових газів на 20% від рівня 1990 р.; збільшен-

ня в кінцевому енергоспоживанні частки енергії з відновлюваних джерел до 20%; підвищення енергоефективності на 20%. У 2010 р. вказані цілі були офіційно закріплені в європейській Стратегії економічного розвитку «Європа 2020: Стратегія розумного, сталого і всеохопного зростання».

Екологічна політика США започаткована у 60-х - початку 70-х рр. XX ст., коли головна увага американського істеблішменту та громадськості зосередилася на якнайшвидшому зниженні забруднення повітря, вод тощо. Американська модель екополітики реалізується шляхом створення інституціональних рамок для боротьби інтересів основних груп населення — представників бізнесу, технічних експертів і державної бюрократії, екологів, які виступають від імені та виходячи з інтересів місцевого населення. На відміну від Європи, особлива роль у цій справі належить експертам, їхнім оцінкам, оскільки саме вони встановлюють рамки, у яких розглядається конкретне питання. Модель екополітики США — це тісна інституціалізована взаємодія держави і представни-

ків громадянського суспільства. Держава підтримує ринкові «правила гри», не приймаючи бік жодної з екологічних організацій або промислового сектору. Варто відзначити близькість американської моделі з ідеєю плюралістичної екологічної політики в цілому: вона здійснюється шляхом створення інституційних рамок для боротьби інтересів основних груп населення — представників бізнесу, технічних експертів і державної бюрократії; екологів, які виступають від імені та виходячи з інтересів населення. Водночас у США набув розвитку так званий федералістський підхід до управління діяльністю, відповідно до якого цей процес відбувається на більш низькому рівні ієрархії, здатному забезпечити здійснення конкретних дій і досягнення мети [7, с. 7].

Крім того, екологічна політика США ґрунтується на таких принципах:

- «рівновага витрат і прибутку в механізмі екологічного регулювання», тобто витрати на будь-які заходи не повинні перевищувати одержувані переваги й блага;

- «активізація основних ринкових механізмів»,

тобто активізація здорової конкуренції екологічного бізнесу;

- «децентралізація державного регулювання», тобто переклад основної екологічної відповідальності на уряди штатів, місцеві та муніципальні органи.

Новітня екополітика США в деяких аспектах суттєво відрізняється від європейського підходу. Так, широкого резонансу набула відмова Сполучених Штатів від ратифікації Кіотського протоколу, що збурило хвилю обвинувачень американської моделі екополітики як неефективної. Відмова була обумовлена небажанням США знизити викид парникових газів американськими підприємствами. Натомість, урядом було прийнято рішення про гальмування виробничого процесу такою нормою, її передчасність з огляду на швидкий розвиток високих технологій, які в недалекому майбутньому невідворотно знизять рівень шкідливих викидів. При відмові від Кіотського протоколу уряд США в муніципалітетах і компаніях створює свої програми та ініціативи з підтримки і розвитку енергозбереження та відновлюваної енергетики. Це наближує прогноз американських аналітиків щодо скорішого настання етапу чистого виробництва [9, с. 83].

Після приходу до влади Барака Обами екополітика США зазнала якісних змін. Так, принципи кліматичної політики піднялися з регіонального на федеральний рівень, а відповідно до плану Обами-Байде-на «Нова енергія для Америки» США поставили за мету досягти 10% рівня

поновлюваної електрики від виробленого в країні до 2012 року і 25% до 2025 року [1].

Спільні принципи в моделях екополітики ЄС і США. На сьогодні можна констатувати деяку схожість моделей екологічної політики країн Західної Європи та США. Зокрема, і там, і там діє процедура оцінки впливу різних видів діяльності на середовище існування як один з основних інструментів реалізації екологічної політики. Одним із найефективніших і законодавчо обґрунтованих механізмів є забезпечення права громадськості на доступ до екологічної інформації та участі в процесі прийняття екологічно значущих рішень. У Європейському Союзі та США в підходах до проведення оцінки впливу на навколишнє середовище закладено надважливий принцип: у зарубіжних країнах процедура ОВНС має самостійне значення, оскільки не здійснюється державна екологічна експертиза.

Дієвим засобом екополітики обох світових центрів є екологічний аудит. ЄС розглядає його як засіб управління, що являє собою систематичну, періодичну, об'єктивну і документовану оцінку системи управління та процесів, запроваджених для охорони навколишнього середовища, а також контролю за негативним впливом та з метою оцінки узгодженості діяльності підприємства з екологічною політикою. У США екологічний аудит перетворився не лише на інструмент контролю за дотриманням закону, а й на економіко-правовий інструмент стимулювання природоохоронної діяль-

Міністр екології Франції Сеголен Руаяль, Президент Франції Франсуа Олланд та Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун на конференції з клімату

ності підприємства, оскільки є основою розроблення заходів превентивного характеру. Екоаудит спрямований на випереджальне виявлення екологічного правопорушення, що дає змогу керівництву підприємств вживати відповідних заходів.

Досвід для України. Українська модель екологічної політики має свої специфічні особливості, пов'язані з історією нашої країни та її становищем з одного боку як найбільшої європейської держави; а з іншого – країни з колишнім колоніальним минулим, відсутністю потужного громадянського суспільства і пережитками адміністративно-командного управління, спожицьким сприйняттям навколишнього середовища, залишковим підходом до екології.

У широкому розумінні екологічне законодавство України переважно відповідає визнанню у країнах ЄС і міжнародних відносинах правовим підходам і рішенням. Серед міжнародних угод, до яких приєдналася Україна і які суттєво впливають на національне законодавство, слід назвати: Конвенцію про

доступ до інформації; участь громадськості у процесі прийняття рішень; доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція); Конвенцію про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті; Протокол щодо стратегічної екологічної оцінки. До головних складових механізму реалізації основних напрямів державної екологічної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки належать: державна інституційна інфраструктура проведення природоохоронної політики, законодавчо-правовий механізм регулювання виробничої діяльності юридичних і фізичних осіб щодо охорони, використання природних ресурсів та їх відводів; економічний механізм природокористування та природоохоронної діяльності; механізми реалізації міжнародних, національних регіональних, галузевих і місцевих природоохоронних програм [5, с. 41].

Водночас система екологічного законодавства не є

цілісною і збалансованою.

Українська модель екополітики існує переважно в межах державної, заснованої на принципах застосування адміністративного примусу в регулюванні екологічних правовідносин: перевірки, штрафи, дозволи, призупинення діяльності, що переважно здійснює вплив на припинення негативних процесів щодо навколишнього середовища постфактум їх вчиненню. Відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу» (ст. 13), проведення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку [8], в той час як у західних країнах значно більшої ваги надається механізмам економічного стимулювання в галузі охорони навколишнього середовища – екомаркуванню, екологічному страхуванню, екологічному аудиту, екологічній сертифікації, зеленим стандартам. Причому державами ці механізми стимулюються саме для добровільного застосування зазначених інструментів.

На сьогодні перед ЄС і Україною стоїть низка загальних глобальних, регіональних і транскордонних екологічних проблем: зміна клімату, забруднення питної води й атмосферного повітря, виснаження природних ресурсів і зниження біорізноманіття, забруднення. Європейський Союз зацікавлений у вирішенні екологічних проблем нашої країни і активно взаємодіє в цій галузі. Співробітництво здійснюється шляхом планування заходів з подолання наслідків катастроф та інших надзвичайних

ситуацій; обміну інформацією та експертами; проведення спільної дослідницької діяльності; удосконалення законодавства щодо стандартів Співтовариства; співробітництва на регіональному та міжнародному рівнях; розроблення стратегії, зокрема стосовно глобальних кліматичних проблем з метою досягнення сталого розвитку; дослідження впливу на навколишнє середовище [3, с. 226].

Створення ефективної національної моделі екологічної політики, особливо в умовах нестабільності зовнішніх і внутрішніх факторів, – надзвичайно складний процес для України на її шляху до євроінтеграції. Отже, необхідно вдосконалювати систему екологічного законодавства, приймати відповідні нормативні акти: про відходи; про використання агрохімікатів; про небезпечні речовини, екологічну інформацію, екологічне страхування; збільшити кількість фахівців у контрольних органах. На думку О. Колоєвої, для використання міжнародного досвіду в Україні необхідно розробити і ввести в дію вітчизняні стандарти, що являють собою автентичні тексти міжнародних стандартів ІСО серії 14000,

серед яких повинні бути застосовані нормативи з управління довкіллям (екологічного менеджменту) – стандарти з екологічного аудиту і екологічного страхування; стандарту щодо екологічних знаків тощо [6].

Висновки. Екологічна політика – це система заходів, пов'язаних з цілеспрямованим впливом суспільства на природу з метою попередження, мінімізації або ліквідації негативних для людини і довкілля наслідків такого впливу. Екологічна політика має на меті не тільки охорону навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, а й збереження і розвиток соціосфери, що гарантує нормальну життєдіяльність людини. Сучасна державна екологічна політика спрямована на запобігання можливих криз, а також на подолання вже існуючих.

Незважаючи на деякі успіхи, досягнуті низкою провідних країн, передусім, США та Західної Європи, екологічна політика сучасних держав досі не має концептуально-теоретичної основи, а також важелів впливу на країни третього світу, які ухили-

ються від ратифікації природоохоронних договорів. Таким чином, моделі екологічної політики ЄС і США залишаються в територіальних межах цих наддержавних утворень і не набувають широкого резонансу за кордоном, включаючи Україну. Незважаючи на те що протягом останніх десяти років відбувається реформування політичної системи України, формування та вдосконалення нормативно-правової бази діяльності з охорони природи і, як наслідок, усвідомлення необхідності вирішення екологічних проблем поступово проникає на державний рівень, зберігається декларативний характер в оцінці важливості підходу до ефективності реалізації політики природоохоронної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бахарева А. Экологическая политика промышленно развитых стран и России [Текст] / А. Бахарева // Независимая газета. – 2012. – (17 января).
2. Гусев А. А. Экологическая политика Европейского Союза в контексте концепции устойчивого развития / Алексей Гусев // Обозреватель-Observer. – 2012. – № 4. – С. 88-100
3. Екологія: Тлумачний слов-

ник. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.

4. *Європейське право навколишнього середовища* : Навч. посіб. / М.М. Микієвич, Н.І. Андрусевиц, Т.О. Будякова; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: 2004. – 256 с.
5. Заржицький О. С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти) : монографія / О.С. Заржицький; МОНМС України, ДВНЗ «Нац. гірн. ун-т». – Д., 2012. – 199 с.
6. Колоєв О. Особливості формування та реалізації державної екологічної політики / О. Колоєв // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 1. – С. 155-164.
7. Морозова Е. Тенденции развития экологической политики в современном мире / Научный журнал КубГАУ. – 2014. – № 101 (07).
8. Про екологічну експертизу: Закон України від 09.02.95 р. N 46/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/law/show/4595-%D0%B2%D1%80>
9. Федунь О. Екологізація міжнародних відносин у контексті сталого розвитку / О. Федунь // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 30. – С. 78-86.

Оксана ГИРИЧ,
аспірант ДУ «Інститут
всесвітньої історії
НАН України»

АНОТАЦІЯ

У статті проведено аналіз моделей екологічної політики США та країн ЄС у контексті новітніх глобальних викликів. Значну увагу приділено розгляду механізмів реалізації екологічної політики, її цілей та показників ефективності. Зроблено висновок про можливість покращення українського екологічного законодавства через адаптацію досвіду країн Заходу.

Ключові слова: США, Європейський Союз, Україна, екологічна політика, моделі, трансформація, міжнародні відносини.

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ моделей экологической политики США и стран ЕС в контексте новейших глобальных вызовов. Значительное внимание уделено рассмотрению механизмов реализации экологической политики, ее целей и показателей эффективности. Сделан вывод о возможности улучшения украинского экологического законодательства посредством адаптации опыта стран Запада.

Ключевые слова: США, Европейский Союз, Украина, экологическая политика, модели, трансформация, международные отношения.

Смута як предтеча демократії

Серед наукових досліджень політичного життя і особливо тих, що порушують трепетні виклики сучасного стану України в міжнародному співтоваристві, виокремлюється публіцистичне видання Віктора Циганова «Державний переворот».

Будь-який переворот завжди свідчить про те, що влада не виконала своїх зобов'язань. І переворот — це не кінець старого і початок нового життя, а презентація нових обіцянок. У підсумку, навіть вдалий переворот — це успішне зусилля покінчити з поганим урядом, щоб отримати щось інше, часто ще гірше. Адже швидко змінюватися суспільство здатне тільки в гіршу сторону, а всі благі зміни, іменовані еволюцією, відбуваються дуже повільно. Саме тому революції відбуваються у столицях, а в провінціях — бунти. І переворот — це запізніле вирішення тривалих проблем. В одних державах перевороти менш поширені, ніж в інших. У чому причина цього? Чому в одних випадках влада не піддається ризикові бути поваленою, а в інших спостерігається якщо не епідемія, то пандемія переворотів?

Переворот відбувається в умовах конкретних характеристик країни і дій людей. Які фактори, обставини та дії акторів продукують можливість спроби перевороту? Де і коли можна очікувати подібних подій сьогодні? У рамках цієї книги розглядаються не тільки фактори, що впливають на ступінь імовірності перевороту, як-то:

політична нестабільність, авторитаризм, гібридність, неефективність влади, політичні конфлікти, негативна поточна економічна динаміка, рівень нерівності, ступінь фракціоналізації суспільства, а й інструментарій їх реалізації. Оптимісти впевнені, що зміни на краще неможливі без подолання кризових станів і контрольована нестабільність може зіграти позитивну роль у досягненні стабільності. Така постановка проблеми змушує замислитися над багатьма питаннями. Чи не призведе прагнення зберігати стабільність за всяку ціну до втрати динамізму розвитку, такого важливого в конкурентному світі ХХІ століття? Який рівень «дестабілізації», що в тому числі неминує породжує реформування, можна вважати допустимим? Як контролювати політичну нестабільність, які заходи тут найбільш ефективні? Чи можна використовувати в сучасному взаємоза-

лежному світі методи «дестабілізації» потенційних супротивників, не ризикуючи завдати шкоди власним інтересам? Ця монографія покликана дати якщо не відповідь, то хоча б ґрунт для подальших досліджень з порушених питань.

Належним чином варто відзначити популярність думок автора, його високий журналістський хист. Читачами цікаво сприйматимуться розділи книги «Поради оптиміста: як зберегтися при збройному перевороті» та «Кудетології» (кудетологія — Coup d'etat (фр.) — буквально «удар по державі», або «державний переворот». Таким чином, кудетологія — це наука про перевороти, яка вивчає методи й можливості захоплення влади і зміни політичного режиму).

Приємно зазначити, що дослідник свою книгу «Державний переворот. Соціологія. Дестабілізаційний інжиніринг. Захист» присвятив своєму вчителю і наставнику,

творцеві науково-теоретичних засад національної безпеки України, академіку Володимирі Павловичу Горбуліну.

Безперечно, ця книжка стане добрим порадищем майбутнім дипломатам і тим, хто цікавиться історією нашої країни.

Володимир ДЕНИСЕНКО,
доктор історичних наук,
завідувач кафедри
журналістики Відкритого
міжнародного університету
розвитку людини «Україна»

Україна – Йорданія: деякі кроки розвитку відносин у 2015 році

Довідково

Історія офіційних зносин між двома державами сягає 28 грудня 1991 року, коли Йорданське Королівство одним серед перших визнало незалежність України. Після встановлення дипломатичних відносин (19 квітня 1992 р.) було проведено понад 60 двосторонніх візитів різного рівня, у тому числі візит Президента України Леоніда Кучми до Йорданії у квітні 2002 року. У березні 2014 р. Йорданія (непостійний член РБ ООН у 2014-2015 рр.) стала першою з арабських країн, яка офіційно підтримала Україну під час російської агресії та послідовно продовжує дотримуватися цієї позиції. Королівство 27 березня 2014 р. позитивно проголосувало за резолюцію ГА ООН 68/262 «Територіальна цілісність України».

Йорданія 15 жовтня 2015 р. стала однією зі 177 країн, які підтримали кандидатуру України під час виборів до складу непостійних членів Ради Безпеки ООН.

Окрім політичного співробітництва, однією з найперспективніших сфер зносин України та Йорданії є торговельно-економічна.

Як свідчить статистика,

За вагомий внесок у розвиток українсько-йорданського співробітництва Посол України в Йорданії С. Пасько вручив меру міста Амман А. Більтаджі лист Міністра закордонних справ України Павла Клімкіна, Подяку Київського міського голови та ювілейну медаль «За вірність заповітам Кобзаря»

Королівство є одним із найбільших експортерів та імпортерів сільськогосподарської продукції серед країн Близького Сходу. Тому впродовж останніх років традиційно в структурі українського експорту до Йорданії переважала сировинна продукція, зокрема чорні метали, і продукція агропромислового комплексу (разом близько 80-85%), в імпорті – фармацевтична продукція. Нині, за даними Державної служби статистики України, відбувається зростання експорту української продукції, зокрема сільськогосподарської, а саме: м'яса та істівних субпродуктів на 231%, істівних плодів і горіхів – 435%, насіння і плодів олійних рослин – 257%, жирів та олії тваринного або рослинного похо-

дження – 253%, цукру і кондитерських виробів з цукру – 335%, какао та продуктів з нього – 203%.

На сьогодні йорданці можуть придбати у своїх супермаркетах українську курятину, молоко, масло, солодоці, алкогольні напої.

Як відомо, їжа – один із ключів, що відкриває двері не тільки до шлунку, а й до серця мешканців іншої країни. Тож Україна впевнено торує шлях до Йорданії.

Червнева Йорданська харчова виставка 2015 (м. Амман) представила українську харчову продукцію. Завдяки активному сприянню Посольства України в Йорданії амманці змогли ознайомитися з вітчизняними виробами із шоколаду ТМ «Рошен» і «Житомирські ласощі», зразками молочної продукції компанії «ТЕРРА ФУД», що випускається під торговою маркою «Ферма», виробами ПАТ «Миронівська птахофабрика» і ТОВ «Вінницька птахофабрика».

Активний розвиток взаємодії України з торговими палатами Йорданії та

Виступ дитячого зразкового вокально-хореографічного художнього колективу «Зернятко» в Посольстві України

Аммана дає змогу сподіватися на успішні результати співпраці для підприємців обох країн уже ближчим часом.

Окрім політичної та економічної сфер, вагомими є успіхи взаємодії України та Йорданії в гуманітарній площині. Так, наприклад, улітку цього року на запрошення мера м. Амман Акіля Більтаджі народний художній колектив, лауреат міжнародних і всеукраїнських конкурсів вокально-хореографічний ансамбль «Зернятко» Будинку дитячої творчості «Вітряні гори» Подільського району столиці України взяв участь у 12-му літньому таборі «Зростаємо в Йорданії» (In Jordan we Grow Camp – Bil Urdon Bnikbar) разом із дітьми з Пакистану, Палестини, Судану, США та Йорданії. За свої вступні україночки отримали найвищі оцінки йорданської публіки. Їм аплодували не тільки дипломати та гості Посольства України в Йорданії, а й учні та викладачі школи Патріарха Теодора I в Аммані, а також представники муніципалітету Великого Аммана, архімандрит о. Інокентій, директор школи пан Едвард, йорданські журналісти, українська громада та громадяни Йорданії, Посол України і співробітники дипломатичної місії разом із членами їхніх сімей.

Майстерність маленьких українських артистів справила настільки велике враження на йорданських глядачів, що керівництво табору та архімандрит о. Інокентій запросили київський ансамбль

«Зернятко» приїхати наступного року в Йорданію на відпочинок, під час якого вони не тільки виступлять у школах Королівства, а й матимуть зустріч із Королевою Ранією.

Таке ставлення до маленьких українських митців, а також увесь попередній досвід співпраці з Україною, вочевидь, стали однією з вагомих причин рішення Президента України Петра Порошенка про нагородження мера Великого Аммана Акіля Більтаджі орденом «За заслуги» II ступеня за вагомий особистий внесок у зміцнення міжнародного авторитету Української держави, популяризацію її історичної спадщини і сучасних надбань та з нагоди 24-ї річниці незалежності України (усього було нагороджено 15 іноземців, з яких Акіль Більтаджі був єдиним представником арабських країн).

За інформацією йорданської сторони, у Королівстві нині проживає майже 5 тис. українців, більшість із них – жінки,

Табличка з підписом про те, що у 2010 році тут було Мертве море

які одружилися з громадянами Йорданії. Вони й становлять кістяк української громади, яка традиційно бере активну участь у всіх культурно-мистецьких заходах, організованих Посольством України в Йорданії, що, як відомо, на сьогодні є єдиним у світі, розташованим на вулиці Тараса Шевченка.

Поряд із амбасадю від 9 березня 2015 р. – дня народження Великого Кобзаря – зазеленів Парк

українсько-йорданської дружби. Його урочисто відкрили Посол України в Йорданії Сергій Пасько та мер міста Амман Акіль Більтаджі. Як символ дружніх відносин між двома державами вони висадили лаврове дерево. Це стало знаком для членів української громади про те, що час долучатися до паркових робіт. Продемонструвавши свою вправність, українська громада висадила понад 100 дерев, серед яких 75 було привезено з України. Це так розчулило наших співвітчизників, що на світ народився вірш Вікторії Бричкової-Абу Кадум, громадянки України, нині – мешканки Аммана.

*Скільки довгих віків це
каміння ліниво дрімало,
Свідком древніх подій був
старий і величний Амман,
Вже не вперше йорданська
земля когось прихистом
стала,
Вчора в землю її закопали
український каштан.*

*Солов'їв українських гойда-
ти не будуть ці крони,*

Українська продукція в магазинах Йорданії

*Не омие його рясна українська гроза,
Наче пам'ятка гордо стоятиме, довго, до кону,
І не раз тут утреться
скупа емігрантська сльоза...*

*Знов присняться йому такі
рідні дніпровській кручі,
І Чернеча гора, на якій спочиває Тарас...
Заколисаний подихом літа,
спекотно-пекучим,
Вітром душиних пустель і
розбуджений ним водночас.*

*Хоч мала, та безцінна частинка батьківського дому
Серед брил кам'яних і старих візантійських руйн.
Острів щастя з'явився ось тут, у Аммані чужому,
Що в одну найчарівнішу мить став рідним, своїм!*

На початку парку встановлено пам'ятну стелу із написом: «Ім'ям Аллаха Милостивого та Милосердного, під патронатом Й.В. мера Аммана Акіля Більтаджі та Й.В. Посла України Сергія Паська, із допомогою Аллаха було відкрито Парк українсько-йорданської дружби у рамках заходів Мерії «Амман наша мати, Амман місто, що читає» та на вшанування українського поета та митця Тараса Шевченка. Амман, 09.03.2015».

Земля парку збагатилася деревами на вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні, автора українського гімну Михайла Вербицького та йорданського пілота Моаза Аль-Касасбе, якого бойовики ІДІЛ взяли в полон після того, як його літак зазнав катастрофи над територією Сирії.

Із дня відкриття Парку

українсько-йорданської дружби дерев тут побільшало — з нагоди національних свят і визначних дат, часто трагічних в історії нашої держави, саджанці, які організаційними талантами Посольства України в Йорданії з батьківщини регулярно прибувають до Аммана, разом із дипломатами висаджують активісти української громади.

Можливо, завдяки таким акціям, які пропагують Україну й українське, кількість йорданців, охочих відвідати Україну, зростає щороку. І хоча кількісні показники, м'яко кажучи, доволі низькі — станом на 30 вересня цього року візи в Україну отримали лише 1022 громадянина Йорданії — тенденція обнадійлива, адже це перевищує статистичні дані минулого року більш ніж удвічі, у тому числі за рахунок молодих людей, які вирішили отримати вищу освіту в Україні. Цьому не можна не радіти. Адже саме вони — випускники українських вишів — завжди були і, сподіваємося, будуть надійним каркасом міцних і плідних відносин України та Йорданії (для прикладу, тільки цього горіч за вагомих внесок в українсько-йорданське співробітництво і сприяння найменуванню вулиці на честь Великого Кобзаря в Аммані Посол України в Йорданії Сергій Пасько офіційно вручив йорданським посадовцям Мухамеду Еннабу (випускник Київського інституту легкої промисловості 1982 р.) та Нідалю Акілі (випускник Харківського інституту комунального господарства 1982 р.) ювілейні медалі Українського фонду культури «За вірність

заповітам Кобзаря»).

За статистикою, щороку Йорданію відвідує близько 10 тис. громадян України. Більшість із них приїждить сюди за незабутніми туристичними враженнями. Безумовно, основним магнітом є Петра, колишня столиця Набатійського царства, що входить до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та списку семи нових чудес світу, на території якої розміщено понад 800 історичних об'єктів. Іншим популярним місцем є Ваді Рам (Долина Місяця) — одна з найбільш загадкових пустель у світі, яка має територію близько 741,8 кв. км і є найбільшою пустелею Йорданії.

Колись на місці пустелі Ваді Рам плескалося море і долина Місяця була лише дном цього моря. Потім через природні катаклізми вода пішла, а на місці моря залишилася пишнота, яку зараз можемо бачити.

Чи не очікує щось подібне й Мертве море? Фотографії, зроблені на території одного з найдавніших і найпопулярніших готелів, розташованих на березі Мертвого моря Dead Sea Spa Hotel, не можуть не викликати сум. Дбайливо обладнані готелем прибережні бари, парасолі, тапчани, неодмінні душові кабінки — неймовірним каскадом спускаються все нижче й нижче, наздоганяючи воду, яка зникає. Нині, аби дійти від готелю Dead Sea Spa Hotel до його власного пляжу на березі Мертвого моря, доводиться долати більше сотні метрів пустелі, яка ще буквально десять-п'ятнадцять років тому слугувала унікальному водоймищу комфортним

дном. Велику повагу викликає спроможність власників Dead Sea Spa Hotel долати непередбачувані природні складнощі, які, безумовно, потребують значних фінансових витрат, залишаючи при цьому незмінно високим сервіс і доволі низьку ціну. Сюди приїждять гості з усього світу, яким рекомендовано лікування на Мертвому морі, що є надзвичайно ефективним для тих, хто страждає на захворювання шкіри (псоріаз, екзему, нейродерматит), хто має проблеми із м'язевими захворюваннями, респіраторними (бронхіальна астма, бронхіти, пневмонія), неврологічними та андрологічними проблемами (чоловічим і жіночим безпліддям, імпотенцією).

Це найнижча точка Земної кулі, яка знаходиться на глибині 420 м нижче рівня світового океану. Мертве море вмирає щодесять років, щорік, щодоби, щосекунди. Проекти фахівців усіх зацікавлених країн зупинити цей процес досі визнаються вченими вкрай загрозливими для інших річок і водоймищ регіону.

Однак поки живе Мертве море, одне з найдивовижніших місць планети, в якому потонути практично неможливо, оскільки вода щільна і масляниста, сюди приїждять як туристи за ефектними фото (сидячи в морі, читаю газету), так і ті, хто потребує його цілющих властивостей.

Ще однією туристичною Меккою для українців у Йорданії є Аккаба — йорданське вікно на Червоне море і найбільший курортний центр країни на його березі.

Відкриття пам'ятної стели Послом України в Йорданії С. Паськом та мером м. Амман А. Більтаджі

На думку Посла України в Йорданії Сергія Паська, ця країна, на жаль, і досі залишається для більшості наших співгромадян terra-інкогніто, хоча Королівство є, без сумніву, справжньою перлиною як для поціновувачів всесвітнього культурного спадку та природного надбання, так і людського спілкування.

Укотре в цьому переконав благодійний Різдвяний ярмарок, що відбувся 4 грудня 2015 р. під патронатом та за участі Їхньої Королівської Високості Принца Раада Бін Зеїда та

Принцеси Маджди Раад.

Україна разом із близько 40 дипломатичними представництвами, акредитованими в Королівстві, та жіночими асоціаціями презентувала національні сувеніри та запропонувала посмакувати традиційними українськими стравами. На ярмарку Посольство України представило вироби з деревини, аксесуари ручної роботи, шоколадну продукцію ТМ «ROSHEN», косметичні засоби ТОВ «Медичне НВО «БІОКОН», напої ТМ «Козацька Рада» і

«Мороша», традиційні українські страви – вареники, голубці, м'ясні закуски, солодощі, випічку. Додатковим приємним акцентом для відвідувачів благодійного Різдвяного ярмарку стала участь у ньому Української дитячої вокально-танцювальної групи, учасники якої мешкають у Королівстві.

Заключним акордом свята була щира подяка Принца Раада Бін Зеїд і Принцеси Маджди Раад Посольству України за яскраву експозицію виробів народних майстрів

України та виставку-продаж українських продуктів харчування, кошти від якої, як і від реалізації на ярмарку продукції інших країн світу, будуть використані для підтримки дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Тож динаміка розвитку українсько-йорданських відносин у 2015 р. дає змогу з реальним оптимізмом заглядати у рік наступний.

Ольга ТАУКАЧ,
за інформацією
інформагентств,
ПУ в Йорданії

Висадження лаврового дерева як символу українсько-йорданських дружніх відносин

Dead Sea Spa Hotel

23-й Благодійний ярмарок подарував радість

Напередодні Різдва Христового та Нового року Міжнародний жіночий клуб Києва (IWCK) провів 23-й Благодійний ярмарок за участю 41 посольства та Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв. Усі виручені кошти будуть спрямовані на підтримку дітей із особливими потребами, сиріт, жінок, людей похилого віку та вимушених переселенців зі сходу України. Від імені посольського корпусу учасників і гостей ярмарку тепло привітала Надзвичайний і Повноважний Посол Аргентини в Україні Ліла Ролдан Васкес де Муан.

Довідка. Минулоріч на ярмарку було зібрано 2,4 млн грн, завдяки яким удалось профінансувати 14 ініціатив підтримки дітей, хворих на онкологію, людей із обмеженими можливостями, закупівлі медичного, реабілітаційного та розвиваючого обладнання для дитячих установ. Серед довготермінових ініціатив Клубу – фінансування фонду Олени Петрусевич, який займається реабілітацією за допомогою іпо-

терапії дітей, хворих на церебральний параліч та аутизм, а також їдальні для пенсіонерів, інвалідів при Національному технічному університеті «КПІ».

Традиційно активну участь у цьогорічному ярмарку взяв колектив Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, який представляв Україну, пропонуючи гостям кераміку, полігра-

Павло Кривонос, генеральний директор ДП «ГДІП» та Джеффі Пайєтт, Посол США в Україні

охочі дегустували французькі, аргентинські, грузинські вина, шотландський віскі, кубинський ром, чеське та бельгійське пиво, мексиканську текілу... Кулінарію власного приготування пропонувала німецька, турецька, іспанська та інші кухні... Завсідники знали, куди йдуть, а новачки були просто в захваті від ярмаркового меню на будь-який смак!

Відвідувачі придбали безліч сувенірів з

усього світу – від новорічних дрібничок до одягу, ювелірних прикрас і побутової техніки. Дітлахи раділи новорічним іграшкам, модниці цікавилися французькими косметичними наборами, господині хутко розбирали грецьку оливкову олію, а чоловіки брали участь в аукціоні, на який британці виставили футболку з автографами зірок ФК «Манчестер Юнайтед»...

Змістовні колоритні стенди підготували

фічну продукцію українських авторів, м'які іграшки, національні страви, напої тощо.

Загалом, ярмарок підтвердив зростаючу популярність серед населення – цього року його відвідало 8 тис. людей. Для гурманів це був справжній клондайк! Частували голландськими та швейцарськими сирами, узбецьким та іракським пловом, британським різдвяним пудингом, американськими хот-догами... За помірну ціну

посольства Австрії, Перу, Палестини, Індонезії, Аргентини, Болгарії, Угорщини, Чехії, Румунії, Японії та низки інших країн.

– Наше посольство бере участь у дипломатичному ярмарку вдруге, – розповів Надзвичайний і Повноважний Посол Киргизстану в Україні Улукбек Чіналієв. – Тут панує святкова атмосфера. Ми, як і інші посольства, реалізуємо товар, що якнайкраще характеризує нашу країну, зокрема вироби ручної роботи, національні страви, щоб підтримати головну ідею сьогодишнього заходу – допомогти знедоленим людям і хворим дітям. З одного боку – це благодійна справа, з іншого – ми представляємо свою країну, а також сприяємо підтримці та розвитку дружніх відносин між Киргизстаном і Україною, зокрема, у культурному й торгово-економічному плані. Тому із задоволенням беремо участь у ярмарку та з нетерпінням чекатимемо наступного.

На американському стенді особливу увагу відвідувачів привернула англomовна література. Подумалося: авжеж, адже

Представники Посольства Куби встигали ярмаркувати в ритмі сальси

майбутній рік в Україні проголошено роком вивчення англійської мови. Інший сюжет – біля стенда посольства Іраку, де можна було почути, як золотисті олійні лампи порівнюють із чарівними лампами Аладіна.

На спільному з Євросоюзом стенді «виросло» органічне дерево – ілюстрація десятирічної співпраці України зі Швейцарією. Представлені на ньому виробники вже багато років є вірними стандартам Євросоюзу. За словами Надзвичайного і Повноважного Посла Швейцарії в Україні Гійома Шойрера, уже майже 300 підприємств виготовляють органічну продукцію в Україні завдяки їхній підтримці.

Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні Джефрі Пайетт, даючи інтерв'ю одному з

Добряк Санта Клаус фотографувався з дітьми біля стенда Посольства США

телеканалів, висловив важливу думку: «Україна переживає складні часи, однак життя триває. Не можна відмовлятися бути щасливим лише тому, що хтось чинить зло проти вас».

Добро завжди перемагає, об'єднуючи людей. І це вкотре підтвердив цьогорічний Благодійний ярмарок. Загалом вдалося

зібрати понад 1 700 000 тис. грн, внесок ГДП становить 72 тисячі гривень. Генеральна дирекція щиро дякує за підтримку ярмарку спонсорам – ПАТ «Оболонь», групі компаній «Петрус», Grand Admiral Resort & SPA та фітнес клубу Gymmaxx.

Инф. «З.С.»

Стенд Посольства КНР можна було знайти за китайськими ліхтариками

Надзвичайний і Повноважний Посол Індонезії в Україні Нінік Кун Нар'яті

Біля стенда Посольства Австрії